FUTURIBLERNE

– tidsskrift om samfundsforhold

Maj 2017, Årgang 45. nr. 8-9 • Udgivet af Selskabet for Fremtidsforskning • info@fremtidsforskning.dk

Tema:

FREMTIDENS LANDSBYER II

ISSN 0105 3981

Fremtider kan ikke beregnes. Fremtider kan kun vælges.

Redaktionelt forord

Denne Futurible er en opfølgning på sidste Futurible med samme titel. I del I havde 18 skribenter bidraget, i denne del II har yderligere 14 skribenter bidraget med analyser og visioner for Fremtidens Landsbyer.

Landdistrikternes små bofællesskaber, landsbyerne, er blevet kaldt Danmarks demokratiske DNA og har historisk været garant for sammenhængskraften; det som efter sigende har gjort os til verdens lykkeligste og mest innovative samfund. Denne sammenhængskraft må nødvendigvis finde nye former - i en verden der ikke længere kun er lokalt orienteret, men også globalt forbundet.

Men hvilke former for lokale fælleskaber skal vi vælge?

Det har været spørgsmålet til de nu 32 bidragydere til disse to Futuribler. Vi håber at være nået rundt om mulighederne med alle bidrag.

Alle har fået samme opdrag: ”Hvordan ser du et ønskværdigt fremtidsbillede for Danmarks landsbyer, og hvordan når vi derhen?”, gerne underbygget og med afsæt i eget arbejde og erfaring, men ellers under frie rammer.

Bidragyderne er udvalgte med ønsket om at både forskere, politikere, konsulenter og landsbyildsjæle fik ordet. Fremtiden skabes af dem der gør. Så ingen af bidragene skal bedømmes. Ordet har været frit for dem alle. Målet er at de alle skal inspirere andre til at tage fat.

Tyge Mortensen

Indholdsfortegnelse

Redaktionelt forord 119

Indholdfortegnelse 120

Forfatter- og indholdsoversigt 121

Tyge Mortensen: Prolog 125

Jeppe Høst: Iværksætter-ildsjælen og konkurrencestatens landdistriksudvikling 126

Roger Buch: Centraliseringens perfekte storm: Krise og kommunalreform 130

Lise Lyck: Analyse af landsbyudviklingen og landsbyernes fremtid i Danmark 136

Egon Bjørnshave Noe: På vej mod nye fortællinger om landsbyernes fremtider 144

Preben Etwil: Er der skønnere på landet? 150

Anders Bune: Fjaltring – En moderne selvbevidst vestjysk landsby 155

Tove Marquardsen: Fremtidens landsbyer, set fra mit lille fiskerhus i havtornens rige 162

Torben Stjernholm: Årets landsby 168

Kirsten Malling Olsen: Den nye andelsorganisering og lokaludvikling i landdistrikterne 173

Connie Skovbjerg: Ubegrænsede muligheder i fremtidens landsbyer 178

Kjeld Hansen: Hvad skete der med vores demokrati 184

Thomas Danielsen: Frihed udvikler vores lokalsamfund – polotik kvæler det! 188

Charlotte Albrectsen og Tyge Mortensen: Når borgerne hacker landsbyen 192

Forfatter- og indholdsoversigt

Med denne Futurible om "Fremtidens Landsbyer" ønsker Selskabet for Fremtidsforskning at vække skaberkraften i Danmarks landsbyer. Måske skal vi have fundet på et andet ord end 'landsby', for at favne det som det drejer sig om – fremtidens fællesskaber. I fremtiden vil Danmarks DNA og sammenhængskraft ligge skjult i de små og større, lokale og globale fællesskaber vi får skabt i disse år. Ikke kun på landet, også i byerne. Men vi skal bygge videre på de principper for fællesskab, som vi oftest kun genfinder på landet i de gamle landsbyfællesskaber. At sætte fokus på Fremtidens Landsbyer har derfor et meget større mål end kun at finde mulighederne for landdistrikternes landsbyer og et afbalanceret Danmark. Målet er at finde ind til kernen af det der gør os lykkelige, trygge og innovative nok til at modstå fremtidens store globale udfordringer fra et lokalt perspektiv. Lad os derfor lære af fortidens successer, arbejde for en globaliserende fremtid, men huske at leve det gode lokale landsbyliv – derfra ændrer vi verden.

Jeppe Høst er uddannet etnolog og har i en årrække arbejdet med lokalsamfund og landdistriktsudviklingens udfordringer, specielt set i et historisk løsningsorienteret perspektiv. Fra 2013 til 2016 har han som Postdoc på Københavns Universitet fået lov til at udforske, hvordan landdistrikterne historisk set blev til et "problem" og med hvilke redskaber og metoder man har forsøgt at løse det. På den baggrund interesserer han sig også for skyggesiderne af de processer som vinder frem i dag, og spørger til hvilke former for liv og kulturmønstre som får lov at præge og omdanne landdistrikterne – og på bekostning af hvad og hvem. I dag er han senioranalytiker i Oxford Research og arbejder med erhvervs- og regional udvikling. Som Jeppe skriver: *"For landdistrikterne er de udviklingsorienterede landsbyforeninger lige nu den dominerende måde at udvikling og afvikling bestemmes. Udviklingen og de positive historier samler sig om de steder, der har formået at mobilisere sig, og har haft held med fondsansøgningerne. Det er lige nu den måde vi skaber fremtidens landsbyer og landdistrikter på. Men vi bør overveje både de positive og negative sider af dette fænomen og spørge, hvilke styringsformer og livsformer som trives i dette system og hvilke grupper af mennesker som langsomt skrives ud af landdistrikters udvikling. Der er ikke længere tale om spontane og enkelte spredte initiativer, men om et så tydeligt mønster, at de nye udviklingsorienterede "landsbyforeninger" - på trods af deres forskelligheder - er gået hen og blevet et tidstypisk fænomen. De er med andre ord lige nu den måde, hvorpå fremtidens landbyer bliver udviklet. Hvis iværksætter-ildsjælen er den nye ideale borger i konkurrencestaten, hvordan stiller det så andre grupper i befolkningen og deres ideer om den gode landsby?"*

Roger Buch har i perioden 1993-2004 været parti- og kommunalforsker ved SDU og siden 2004 forsker i samfundsvidenskab ved Danmarks Medie- og Journalisthøjskole i Århus. Roger Buch er en af landets mest brugte eksperter om kommunalpolitik, partier og valg. I hans artikel viser han gennem analyser, at kommunalreformen har haft marginal betydning for økonomien, og at det kommer bag på mange. Hvor reformen har haft lille effekt for kommunen, så har effekterne for landdistrikter og landsbyer været voldsomme. Han kalder kommunalreformen og den økonomiske krise for en perfekt cerntraliseringstorm, som har svækket landdistrikter, landsbyer og små byer i store dele af landet. Håndteringen af denne situation skal bygge på realisme og ikke naiv optimisme – udviklingen vender ikke – og det har kommunalreformen været med til at cementere.

Lise Lyck, cand.polit og tidligere leder af Center for Tourism and Culture Management på CBS, nu ekstern lektor på CBS og KU. Holder desuden foredrag og laver undersøgelser og analyser og har siden 1985 skrevet 100 bøger, 63 artikler samt en række oplæg mv. Om regional økonomisk og politisk udvikling, finans-og pengepolitik, turisme, ledelse og kultur. Udkom i 2014 med en analyse af landdistriksudviklingen og sammenhængskraften, hvor hun benævnte landsbyerne som Danmarks DNA. *Landsbyerne behøver nu at tænke strategisk for at finde et relevant fokus, der gør dem attraktive at leve i, skriver hun i sin artikel. Landsbyer uden ildsjæle og uden åbenhed over for det omliggende samfund har dårlige muligheder for overlevelse og udvikling.*

Egon Noe, phd agro., er ny centerleder på Center for Landdistriktsforskning. Egon Noe, lægger i sin artikel ud med citatet: *"Det er først og fremmest gennem vore fortællinger, vi konstruerer en version af os selv i verden, og det er gennem sine fortællinger, en kultur giver sine medlemmer modeller for identitet og handling".* Her sættes rammen for at udviklingen kommer gennem de nye fortællinger, der skal findes og fortælles. *De gamle fortællinger duer ikke*, pointere Egon Noe. *Vi kan begræde deres forsvinden, men de er ikke i stand til at give mening til de ting og handlinger der knytter sig til landsbyerne og dermed de mennesker der bor der; tvært om så understøtter disse fortællinger kun at verden er af lave, at landsbyerne har udtjent deres rolle og bør jævnes med jorden. Der er således behov for at udvikle nye fortællinger, der kan bringe elementerne i landsbyerne ind i ny sammenhæng, genkoble dem til værdier og derved give mening og nye identitetsmuligheder.*

Preben Etwil, cand. polit. og chefkonsulent i Danmarks Statistik i hhv. Velfærd, Udenrigsøkonomi, Energi og Miljø samt Databanker og Formidling. Har også i nogle år været forskningsstipendiat på Økonomisk Historisk Institut Københavns Universitet og uddannelseschef på Danmarks Forvaltningshøjskole. Danmarks Statistik gennemførte i 2015-16 en interviewundersøgelse af 42.500 personer i alderen 18 år og derover, der havde til formål at kortlægge befolkningens generelle livskvalitet. Undersøgelsen blev fortaget på kommuneniveau og kunne belyse en vis form for geografiske forskelle i livskvaliteten. Alt peger på, at selvom borgerne i yderkommunerne gennemgående har en lavere indkomst, lavere tilknytning til arbejdsmarkedet og andre dårligdomme, så viser denne livskvalitetsundersøgelse, at borgerne helt overvejende har et mere positivt syn på deres liv og levevilkår end tilfældet er for resten af landet.

Anders Bune har boet i landsbyen Fjaltring siden 1969. Har fra ankomsten deltaget i det lokale foreningsliv og været medlem af de fleste bestyrelser for det lokale foreningsliv og ofte som formand. Har været medstifter af Fjaltring Landsbyhøjskole og været formand for den i tyve år. Medstifter af Fjaltring Vandrerhjem og har været formand for stedet siden det blev bygget i 2000. I en årrække formand for Lemvig Turistforening og senere formand for LAG-Lemvig i 8 år. Han spiller med i Fjaltring Byorkester og Hygum Bondeorkester på violin og deltager som maler i Fjaltringudstillingen. Har skrevet en bog, der hedder Fjaltringhistorier, som er udgivet af Lemvig Museum og har illustreret en digtsamling, der hedder Westjysk suite. Har desuden deltaget i den offentlige debat hele sit voksne liv med både artikler, TV-indslag og foredrag. Som han skriver i sin artikel: "*...man skal være både døv og blind for ikke at se truslerne mod mange af de små landsbysamfund. Tallene tyder på, at alt skulle ligge øde og forladt hen, men sådan er virkeligheden ikke. Her er masser af liv, og der foregår så meget, at det kan være svært at overkomme det hele. Det er landsbyernes egne beboere, som har det største ansvar for, om deres landsby skal være en af dem, der går til grunde på grund af tidernes ugunst, eller om det er en af dem, der skal blomstre. Hvem skulle dog have lyst til at flytte til et sted, hvor holdningen er, at man muligvis kan blive anerkendt om tre generationer. Landsbyer, hvor man dyrker den holdning, er dømt til at dø, for der findes ingen landsby i Danmark, som ikke er afhængig af tilflytning. I Fjaltring mener vi, at vi har taget vores del af ansvaret for landsbyens trivsel. Og vi kan se rundt om os, at andre landsbyer har gjort det samme".*

Tove Marquardsen har i sit bidrag taget os ind til hendes landsby. Hun er født og opvokset i Lønstrup. Bor i sin bedstefars hus. Det gir jordforbindelse og følelsen af at 'her hører jeg til'. Hun elsker tørret torsk, vandgrød og havtorneis. Hader undergravende muldvarper. Slider på klitterne fra Lønstrup til Nørre Lyngby. Og er som, mange andre ildsjæle, involveret i alle mulige og umulige foreninger og lokale projekter. Højskolelærer på Vrå højskole, museumsformidler, arkiv- og projektleder på Lokalhistorisk Forening Skallerup-Vennebjerg-Rubjerg-Mårup og Lønstrup gamle Redningsstation. Formand for Landsbyrådet Skallerup-Vennebjerg-Lønstrup og medlem af Hjørring kommunes Landsbyforum. Formand for Foreningen NORDEN. Sekretær og fundraiser i Fonden til Vennebjerg Mølles Bevarelse. Anpartshaver og frivillig i Lønstrup gamle Biograf. Bestyrelsesmedlem i Vendsyssel historiske Museum og Historisk Samfund for Vendsyssel. Amatørarkæolog i "Slagbulen" Vendsyssel Arkæologiske.

Tove Marquardesen fortæller med udgangspunkt i sin egen landsby, Lønstrup, om hvordan man tænker, handler og organiserer sig i en af vores levedygtige landsbyer fjernt fra hovedstaden, der kun lever fordi de selv kan og vil.

Torben Stjernholm er formand for NØF. En ny udviklingsorienteret fremtidsforening på Nordøst Falster. Født i Lunderskov 1957. Arbejder som Produktkonsulent i DLG Kvæg Øst. Tidligere landmand i Hovborg med økologisk kvæg bedrift. Formand for Økologisk landscenter fra 1991 til 2000. Far til 3 børn. Bor i Horbelev, hvor udviklingen er vendt. Det fortæller Torben levende om i sit indlæg. Fra et lokalområde ramt af 40 års investeringsforladthed, lukning af butikker og skole har de formået at samle sig i en organiseret modbevægelse. Skabt ny økonomi, genåbnet skolen, øget omsætningen i butikkerne, bygget nyt kulturhus og etableret et investeringsselskab. Visionen er nu at samle den kommunale økonomi lokalt og bryde med kassetænkningen for at styrke selvstyret på Nordøst Falster.

Kirsten Malling Olsen, cand. phil. i samfundsfag fra Aarhus Universitet. Har arbejdet med internationale og nationale udviklingsprogrammer og projekter fra 1980'erne. Siden 2005 selvstændig med firmaet Malling O, hvor der arbejdes med strategisk udvikling i landdistrikter – med et særligt fokus på småøernes arbejder. Hendes artikel handler om andelsorganisering og lokal udvikling i landdistrikterne i Danmark, og baserer sig til dels på en konference som hun var ansvarlig for, afholdt af Kooperationen den 6. februar 2017 på Christiansborg og til dels på egne observationer. Bl.a. begrebsafklarer Kirsten Malling Olsen det felt hun arbejder med og nævner at "*..... COOP taler om fællesskabsvirksomheder – men det dækker jo kun virksomheder. Nogle taler om folkeejede. Jeg vil hellere kalde dem alle for fællesskabsøkonomier. Andelsorganisering dækker ikke helt de forskelligheder der tegner sig. Der er skudt mange nye fællesskabsøkonomiske tiltag frem i lokalområderne i landdistrikterne i de senere år. Ofte skyder de op som en konsekvens af et konkret opstået behov – andre gange er det af mere velovervejede strategiske grunde."* I sin artikel nævner Kirsten Malling Olsen mange spændende nytænkte initiativer som er med til at skabe nye muligheder og liv i landdistrikterne.

Connie Skovgaard er landdistrikskoordinator i Sønderborg kommune og har tidligere været tilknyttet Landdistrikternes Hus. Hun bor selv i landsbyen Hovborg og er involveret – som andre – i det frivillige arbejde der. I sin artikel tager hun afsæt i Grundtvig citatet "at ordet skaber hvad det nævner", med en forventning om at "*... det nye ord, der indfanger den nye drøm om et moderne liv på landet bliver "rural renæssance". Mode i ord giver anledning til at tænke over, hvordan vores sprogbrug og valg af enkelte ord kan være med til at udtrykke, hvad der egentlig er på færde i et samfund. Ordene kan sætte begrænsninger eller skubbe på en positiv fremdrift.....*". Connie tager udgangspunkt i de visioner som Sønderborg kommune har om bl.a. CO2 neutralitet og levende lokalsamfund, og fortsætter: *"Udgangspunktet for mine refleksioner over landsbyernes fremtid er, at vi selv er med til at flytte grænser og skabe fremtiden gennem aktiv deltagelse i demokratiske processer. Ved at forstå hvorfor nutiden er blevet til dét, den er, kan vi gribe ind for at skabe en anden fremtid. "Fremtid er ikke een tid - fremtid er en vifte af muligheder"* (citat: Torben Bo Jansen).

Kjeld Hansen, bestyrelsesmedlem i Landsforeningen Landsbyerne i Danmark, Nordfyns Landdistriktsråd, Krogsbølle Sogns Lokalråd og det tidligere LAG Nordfyn. Pensioneret salgsingeniør, merconom i markedsføring og international handel. I sit indlæg skitserer han en vision for fremtiden med levende lokalsamfund, nærbutikker og lokalorganisering, og tager afsæt i den kendsgerning, at de to sidste kommunalreformer har nedbrudt nærdemokratiet, tillliden til politikkere og fjernet indflydelsen fra den enkelte borger. Desuden pointerer Kjeld Hansen butiksdødens årsag: *"at det er lykkedes at overbevise den danske forbruger om, at priserne på dagligvarer er en meget vigtig faktor. Visionen for det lokale er, at ethvert område har et lokalråd, der er så lille, at alle føler sig hørt, men så stort, at man bliver hørt."*

Thomas Danielsen, der sidder i folketingets landdistriktsudvalg for Venstre, har været landdistrikts- og øordfører siden 2012. Tidligere byrådsmedlem i Holstebro kommune i to perioder. Født i Fjerritslev. Thomas Danielsen har været med til at udarbejde regeringens store decentraliserende plan, bl.a. med udflytning af statsarbejdspladser, landdistriktsfilter mm. I sin artikel åbner han op for sit syn på hvor ødelæggende forkerte politiske beslutninger har og har haft for livet i landdistrikterne. Men også på at mulighederne ligger i udfordringerne: *"Jeg drømmer om et sammenhold mellem lokalsamfundene, der bygger på nye initiativer; et bredt netværk af private, offentlige og virksomheder, der deler og samarbejder landsbyer imellem og er levende bevis på, at den grundlæggende tanke om foreningslivet som provinsens fundament tordner frem i et højere gear end det nogensinde før er set. Nye jobtyper vil opstå sideløbende med den teknologiske udvikling."*

Charlotte Albrechtsen er ph.d. i kommunikation og cand.mag. i litteraturhistorie og antropologi. Ekstern lektor ved Syddansk Universitet. I regi af sin konsulentvirksomhed Tovejs designer og gennemfører hun brugerinddragende forløb, der med tilgange som co-research og co-creation styrker ejerskabet hos og fællesskabet blandt dem, som deltager. Hun rådgiver og formidler endvidere om brugerinddragende metoder. I den artikel, som hun har skrevet sammen med Tyge Mortensen, belyses Lokale Udviklingsplaner som et styrings- og udviklingsværktøj. Forfatterne argumenterer for at gentænke den traditionelle strategiske tilgang til udviklingsplaner, og de ser et potentiale for at benytte processen med at skabe en udviklingsplan som løftestang til at styrke deltagerkulturen i det enkelte lokalsamfund for derigennem at styrke landsbyens sammenhængskraft og resiliens. Det kræver, at processen med udviklingen af en udviklingsplan kan gribes an på en meget mere involverende og kollektiv måde, end det er gjort tidligere. En ny fremgangsmåde præsenteres med udgangspunkt i case-landsbyen Rudme.

Tyge Mortensen, cand. Agro., opvokset på Gråsten Landbrugsskole. Har specialiseret sig i innovationsprocesser, facilitering og udvikling af civilsamfund. Han er lokalrådsformand i landsbyen Rudme på Midtfyn. Far til 5. Tidligere højskoleforstander på den nærliggende Ryslinge Højskole, nuværende højskoleforstander på Landsbyhøjskolen, der hjælper med landsbyudvikling, civilsamfundsprocesser og social innovation. Bestyrelsesmedlem i Landdistrikternes Fællesråd. Siden 2017 generalsekretær i Selskabet for Fremtidsforskning.

Redaktion: Tyge Mortensen

Af Tyge Mortensen, højskoleforstander

Prolog

Bekymringen om fremtiden er ikke ny. I 1960'erne tog denne bekymring afsæt i en ide og et ønske om at "fremtiden er noget vi skaber selv". Det blev starten på det der blev kaldt Fremtidsforskning (Future Studies). En global bevægelse der var født som parallel til 68'er oprørets samfundsnedbrydende ideer. Fremtidsforskningen ville proaktivt være med til at skabe fremtiden.

Fremtidsforskningen blev hentet til Danmark af Arne Sørensen – forfatter, filosof, højskoleforstander, partistifter og minister. Fremtidsforskerkredse var nogle af de første, der begyndte at bruge begreber som innovation og kreativitet. Meget af fremtidsforskningen rettede sig derfor fra starten af mod metoder til at få ideer, se muligheder, skabe visioner, scenarier og realistiske fremtidsbilleder, der skulle gøre det muligt at man selv valgte sin fremtid, som alternativ til at gøre fremtiden til noget man beregne sig til.

Da Arne Sørensen først havde stiftet **Akademiet** for Fremtidsforskning i august 1967, fulgte han det op i februar 1968 med også at stifte **Selskabet** for Fremtidsforskning, og i 1970 yderligere **Institut** for Fremtidsforskning sammen med Thorkild 'livrem' Kristensen. De 3 organisationer havde hvert sit formål.

I Selskabet for Fremtidsforskning blev formålet således, at formidle fremtidsvisioner og viden herom til den brede befolkning. Dertil startede de med at udgive tidsskriftet Futuriblen og afholde konferencer, seminarer, diskussionsaftener, foredrag og workshops. Årsagen var indlysende, mente Arne Sørensen: "Ingen gennemslagskraftig fornyelse uden folkelig forståelse". For Arne Sørensen var fremtidsforskning et folkeoplysende projekt, i stil med højskolernes. Bare mere folkeligt og mere dialog- og handlingsorienteret i sin grundlæggende ide.

Som han skrev i Futuriblerne i 1969:
[Initiativkredsen] anser det for en ulykkelig løsning, at de nødvendige fornyelser i dansk produktion, det danske samfund og den danske kultur skulle blive et monopol for forskere, teknologer og "eksperter". Vi ville da få det "teknokrati", som mange frygter, og som ville blive et fåmandsvælde af hundrede gange så stærk en effektivitet som den gamle kongelige enevælde. Han fulgte op med følgende hensigtserklæring: [At Selskabet] kunne bidrage til, at nye videnskabelige forslag til løsninger på danske og internationale problemer tidligst muligt kastes ud til debat blandt alle de medborgere, der har lyst til at være andet og mere end blot passive ofre for nye udviklinger "ovenfra" og "udefra".
Arne Sørensen (generalsekretær for selskabet 1968 til 1976) og siden Torben Bo Jansen (generalsekretær fra 1976 –2007), har været drivende kræfter indtil for 10 år siden. Selskabet har siden fungeret på et lavere blus frem til 2017, hvor Tyge Mortensen nu i foråret 2017 er tiltrådt som ny generalsekretær.

Fremtidsforskere er vi måske alle sammen

Det der definerer en fremtidsforsker er interesse for fremtiden og en nysgerrighed efter at finde ud af hvilke muligheder vi har. Fremtidsviften kaldes mulighederne. Målet er ikke at forudse fremtiden, målet er derimod at vælge en af dem - den mest ønskværdige - og så skabe den.

Af Jeppe Høst

Iværksætter-ildsjælen og konkurrencestatens landdistriktsudvikling

Mens der blev råbt højt om "Udkantsdanmark"'s triste skæbne, og mens kommuner og stat havde travlt med at centralisere både offentlig og privat service, så har indbyggerne i mange landsbyer taget udviklingen i egen hånd. De har mobiliseret sig, søgt penge, samlet ind, renoveret og bygget nyt. De har skabt og fornyet fællesskaber, de har sat ting i gang, netværket, været innovative, skabt positiv omtale og vist vejen for de andre. De har skabt nye foreninger, der løfter landsbyens skæbne ind i en ny tid.

For landdistrikterne er de udviklingsorienterede landsbyforeninger lige nu den afgørende forskel, der bestemmer udvikling og afvikling. Udviklingen og de positive historier samler sig om de steder, der har formået at mobilisere sig, og har haft held med fondsansøgningerne. Det er lige nu den måde vi skaber fremtidens landsbyer og landdistrikter på. Men vi bør overveje både de positive og negative sider af dette fænomen og spørge, hvilke styringsformer og livsformer som trives i dette system og hvilke grupper af mennesker som langsomt skrives ud af landdistrikters udvikling.

Historierne er forskellige fra sted til sted, men mange elementer går igen. Begyndelsen er ofte en oplevelse af at blive overset af udviklingen, langsomt at blive lukket ned af kommunen eller decideret at blive "afviklet". Det kan være lukningen af en skole eller andre offentlige institutioner, bygninger i forfald, tomme butikker i gågaden eller en busrute der lukkes ned. "Nu er det nok", har man sagt, og det har tilsyneladende været gnisten, der skulle til for at sætte ild til den lokale modstand og igangsætte en mobilisering mod afviklingen og forfaldet. Nu holdt man stormøder, idemøder, lavede visionsplaner, mobiliserede sig og gik i gang med at genrejse landsbyens stolthed. I fortællingerne er der helte og skurke og kommunen er ofte begge dele. Udviklingen skabes i trods. Man begynder som personer og ender som et kollektiv. Der søges penge i private fonde, fra LAG-midler (Lokale Aktionsgrupper) og der konkurreres om de knappe midler i offentlige puljer. Fra tid til en anden stiftes der oven i købet selskaber, som driver fællesejede forretninger eller opkøber de forfaldne huse. Der bliver brugt årsværk på frivilligt arbejde og hele landsbyens katalog af kompetencer sættes i spil for at opnå målet. Disse iværksætter-ildsjæle er moderne mennesker med brede erfaringer fra arbejdslivet og ofte med uddannelser i projektledelse og kommunikation. De er stærke og det man ikke kan, det lærer man. Nogle steder mødes man ugentligt for at diskutere udviklingen, og mellem disse møder bliver der holdt andre møder med arkitekter, medier, kommunale forvaltninger og fonde. Nogle bruger pauserne på arbejdet til at få sendt de vigtige mails eller de sene aftentimer på at lave fondsansøgninger, mens endnu andre bruger weekenden på at bygge og vedligeholde landsbyens nye bygninger og fællesskaber. Nogle gør det hele. Det er positive fortællinger om at tage sagen i egen hånd og om at tage ejerskab til sin egen bys udvikling. De sidste

ti år er der entydigt kommet flere og flere af disse historier og landsbyforeninger. Danmarkskortet består efterhånden af en mosaik af landsbyer, der har trosset urbaniseringsprofetierne og på trods af afstanden til storbyerne genskabt deres lokale fællesskaber og forudsætninger. Udvikling og afvikling handler om lokal mobilisering og kompetencer. Der er ikke længere tale om spontane og enkelte spredte initiativer, men om et så tydeligt mønster, at de nye udviklingsorienterede "landsbyforeninger" - på trods af deres forskelligheder - er gået hen og blevet et tids-

"Der er ikke længere tale om spontane og enkelte spredte initiativer, men om et så tydeligt mønster, at de nye udviklingsorienterede landsbyforeninger"

typisk fænomen. De er med andre ord lige nu den måde, hvorpå fremtidens landbyer bliver udviklet. I den forstand er det i det hele taget en positiv historie, for hvad er bedre end lokal forankring af udviklingen? Og hvad er bedre end at lade den lokale viden, gejst og kreativitet blive udgangspunktet for udviklingen? Når jeg alligevel i det følgende alligevel vil kigge kritisk på dette tidstypiske fænomen, er det ikke for at gå i clinch med de enkelte aktører og aktive lokalsamfund, men for lægge op til en diskussion om både de gode og problematiske sider af denne udviklingsform. For bag ved disse kraftfulde historier ligger nogle institutionelle sammenhænge og forandringer, som er vigtige at diskutere for at få helheden med.

Egnsudvikling på vej mod det 21. århundrede

I midten af det 20. århundrede overhalede industriøkonomien for alvor det landbrugssamfund, som i flere hundrede år havde været rygraden i den danske økonomi. Det havde store konsekvenser for forholdet mellem land og by. Med Egnsudviklingsloven fra 1958 påbegyndte den danske stat en industrialisering af provinsen, og man opgav dermed landbruget som grundlæggende værktøj til at sikre beskæftigelse og økonomisk udvikling i landdistrikterne. Mekaniseringen havde efterhånden vist sin effekt og flere egne, de såkaldte arbejdsløshedsøer, kæmpede nu med strukturelle problemer. Egnsudviklingsloven betød en industrialisering af provinsen og med statslige lån og garantier flyttede københavnske industrivirksomheder nu ud til billig jord og arbejdskraft. Samtidig investerede staten i den industrielle infrastruktur; asfaltveje, kloakker og energinettet. Højkonjunkturen bidrog yderligere til processen og industriproduktion skød op i næsten alle egne. Omridset af det nye moderne industrisamfund tegnede sig og næste trin i udviklingen blev en omfattende reform af samfundet og især velfærdsområderne. De gamle købstads- og sognekommuners sociale strukturer skulle erstattes af en professionel kommune, der var baseret på velfærdssamfundets universelle rettigheder. Lighed for borgerne og ensartet offentlig service i hele landet blev de centrale principper. Kommunalreformen i 1970 og den efterfølgende planlægningsindsats var dermed i høj grad formet af sin tid og baseret på industrisamfundets idealer. Byplanlægningen skulle skabe fornuftige rammer om fritids- og familielivet og tog udgangspunkt i industrien og lønarbejderlivsformens skarpe opdeling af arbejde, familie og fritid. Det var ikke uden problemer, for især landområderne rummede stadig et væld af mennesker som efterstræbte et liv som selverhvervende og som på alle måder blandede arbejde, landstedet og fritiden sammen. De kunne heller ikke se den store fidus i det moderne industrisamfunds lejligheder, som nok var mere vedligeholdelsesfri, men ville fratage dem muligheden for at drive fiskeri, jagt og landbrug og dermed koble dem af det afgørende byttesystem i landdistrikterne, som var grundlaget for hele den sociale interaktion. De modernistiske drømme om lighed og om rationelle vækstcentre mødte derfor stor folkelig modstand lokalt og gav i 1970'erne medvind til bevægelser som Fremskridtspartiet. De etablerede partier fornemmede efterhånden uroen og justerede sig langsomt ind mod en mere decentral og landsbyvenlig regionalpolitik. Ambitionerne om en rationel landsplanlægning blev derfor parkeret i den kommunale planlægning og i de ofte uforløste lokale kampe mellem by og land.

Regionernes potentialer

I selve den industri som havde været omdrejningspunktet for udviklingen af landdistrikterne, begyndte der i 1980'erne at ske forandringer. Lønkonkurrencen fra Asien og konsekvenserne af EF's fællesmarked, der så småt var en politisk realitet, betød, at Danmark måtte specialisere sig og leve af de forcer vi havde her i landet med et højt uddannelsesniveau, avanceret industri og stor grad af samarbejde mellem det private, det offentlige og det civile. Egnsudviklingsstøtten blev i 1980'erne kanaliseret over i teknologiudvikling. Det varslede begyndelsen på den epoke af innovations- og kreativitetsfokus, som stadig gælder i dag. Ikke at Danmark ville kunne leve af kreativitet og viden alene, men at disse faktorer i højere grad er blevet vores konkurrencefordele i den større økonomiske verdensorden. Den industri som var mulig i Danmark forudsatte et højt videns- og teknologiniveau, hvilket igen forudsatte en konstant fornyende og selvudviklende innovationsproces. De livsformer som bibragte virksomhederne de afgørende nye ideer og konkurrencefordele blev nu centrum for den politiske opmærksomhed på bekostning af industrisamfundets lønarbejdere. Den regionale lighed som den storindustrielle regionalpolitik havde haft som mål, blev nu omformuleret til et fokus på regionale potentialer. Staten selv fik en ny rolle og skulle nu hjælpe egnene til i selv at blive konkurrencedygtige i den voksende internationale konkurrence. Dette skifte påbegyndtes med ændringer i planloven i 1992 og blev delvist begrundet med, at Danmark rent faktisk havde opnået en stor grad af regional lighed. I 1990'erne så man faktisk ikke fra ministeriel side en risiko for, at landet skulle polariseres i vækst og afvikling. Først i 00'erne begyndte Landsplanredegørelserne igen at tale om regionale ubalancer, og her blev udfordringen identificeret som "vidensamfundet". Den globale industriudvikling og dansk vidensspecialisering trak landet skævt, og favoriserede storbyerne med deres uddannelses- og forskningsinstitutioner, samt ændrede endnu en gang på forholdet mellem land og by. Da den globale økonomiske krise ramte få år senere, forstærkede det yderligere denne skævvridning. Begrebet "udkantsdanmark" opstod netop i denne kontekst som et billede på skævvridningen. Samtidig kom de kreative videns- og vækstskabere endnu mere i fokus, alt imens industriens lønarbejdere gled længere tilbage i køen. Oven i krisen kom Strukturreformens forandringer af kommunegrænserne og omkalfatringen af den kommunale opgaveløsning. Med Strukturreformen var kommunerne nu rustede til at deltage i arbejdet med at øge de danske virksomheders konkurrenceevne i den industrielle globalisering. Den centraliseringsproces som var blevet parkeret i 1980'erne, dukkede nu op igen sammen med nye værktøjer i den offentlige interaktion med borgerne. Samtidig betød det et endeligt brud med det lighedsprincip der havde præget den danske

"Hvis iværksætter-ildsjælen er den nye ideale borger i konkurrencestaten, hvordan stiller det så andre grupper i befolkningen og deres ideer om den gode landsby?"

planlægning i årtier. I stedet kom begreber som samskabelse på den politiske dagsorden. Det skabte derfor i mange landdistrikter et vakuum, hvor kommunerne delvist har trukket sig fra udviklingsansvaret og hvor lighedsprincippet langsomt er fordampet. Fordelingen af skoler, tilskud til haller, forsamlingshuse og så videre blev nu, sammen med en række andre offentlige udbud, udsat for strukturreformens effekter og konkurrencestatens principper. Og det er her vi møder de nye udviklingsorienterede landsbyforeninger. Hovedparten af de positive og livskraftige historier om aktive lokalsamfund, der har taget udviklingen i egen hånd, indtager netop en plads i denne institutionelle kontekst. De har erobret det vakuum som er opstået omkring landdistrikternes udvikling og er blevet den dominerende model for, hvordan landsbyernes fremtid udvikles. Disse iværksætter-ildsjæle er dermed blevet centrale aktører i konkurrencestatens landdistriktsudvikling. Det er på mange måder en positiv historie om lokal engagement, kreativitet og viljestyrke, men rejser også nogle principielle spørgsmål vi bør diskutere, hvis fremtidens landsbyer fortsat skal

skabes på denne måde. For det første må vi spørge, hvilke forhold de nye forhold mellem borgere og kommuner samt stat som denne udvikling skaber? Hvis iværksætter-ildsjælen er den nye ideale borger i konkurrencestaten, hvordan stiller det så andre grupper i befolkningen og deres ideer om den gode landsby? Her tænker jeg særligt på de lønarbejdere som fylder parcelhuskvarterene og sportsklubberne, men som er fremmedgjorte overfor at skulle deltage i udviklingen af deres egen landsby? Dem som ikke vil skabe deres egen by, men bare have et helt almindeligt arbejde. Hvad erstatter det lighedsprincip og den velfærdskommune som netop fratog borgeren byrden og pligten i udviklingen af egnen? Og hvem overtager den afgørende magt i dette nye system? Er det landsbyen, kommunen eller er det i virkeligheden fondene med deres eftertragtede midler som bestemmer, hvor der lige nu skal ske en udvikling eller afvikling? Er det egentlig ikke en vilkårlig udvikling af landdistrikterne, at basere den på hvor der her og nu er ildsjæle med kompetencer kombineret med en lille gruppe af fondes særlige interesser og indflydelse? Mange af spørgsmålene jeg stiller her peger på en nødvendig diskussion af de demokratiske, etiske og økonomiske spilleregler for landsbyens udvikling, en diskussion som vi som samfund er bedst tjent med at tage nu.

Jeppe Høst

Af Roger Buch

Centraliseringens perfekte storm: KRISE OG KOMMUNALREFORM

Landdistrikter, landsbyer og mindre byer har siden kommunalreformen og den økonomiske krise mistet mange borgere. Den nationale befolkningsvækst er koncentreret i større byer og storbyer i Østjylland og Østsjælland, mens det såkaldte "Udkantsdanmark" har det svært befolknings- og erhvervsmæssigt. Internt i kommunerne sker en omfattende centralisering, hvor den interne periferi svækkes til fordel for de interne kommunale centre. Krisen og kommunalreformen har tilsammen skabt en perfekt centraliseringsstorm, som har svækket landdistrikter, landsbyer og små byer i store dele af landet. Håndteringen af denne situation skal bygge på realisme og ikke naiv optimisme – udviklingen vender ikke – og det har kommunalreformen været med til at cementere.

Kommunalreformens marginale effekter

Kommunalreformen i 2007 var Danmarkshistorien største forvaltningsreform, som førte til 98 kommuner, hvoraf 66 var nye kommuner, skabt ved sammenlægning af 225 kommuner og opsplitning af 14 kommuner. 32 kommuner fortsatte uden sammenlægning, men blev berørt af den omlægning af opgaverne mellem stat, region og kommuner, som var et af de andre elementer i reformen.

Kommunalreformen blev hastet politisk igennem 2004-2005 med et snævert politisk flertal, og uden en omfattende, kritisk og nuanceret offentlig debat, som der ellers kunne forventes til danmarkshistoriens største reform af den offentlige sektor. Den politiske debat cirklede dengang omkring begrebet "kommunernes bæredygtighed", som havde tre fokuspunkter: Økonomisk, demokratisk og faglig bæredygtighed (Buch, 2008). På alle tre områder må effekterne ved 10 års jubilæet i 2017 beskrives som marginal, trods den epokegørende reform.

Den økonomiske bæredygtighed er undersøgt i en række studier, som gennem årene har vist lidt forskellige og divergerende resultater, men opsummerende konkluderer Houlberg i 2016:
"Forskningsbaserede analyser viser, at kommunesammenlægningerne i 2007 har indfriet forhåndsforventningerne til forbedret økonomisk styringskapacitet, og har givet økonomiske stordriftsfordele på administrations- og vejområdet i de sammenlagte kommuner. Disse stordriftsfordele har dog ikke ført til fald i de samlede udgifter, og produktiviteten i kommunerne ser ikke ud til at være øget som følge af kommunesammenlægningerne. Hvordan det er gået med effektiviteten i den kommunale opgaveløsning, ved vi ikke." (Houlberg, 2016:9)

Stordriftsfordelene på administration og vejvæsen har ikke ført til lavere samlede udgifter. De frisatte ressourcer er brugt på andre områder især beskæftigelsesområdet (Houlberg, 2016: 22), som sammen med indsatsen for børn og unge er ramt af stordriftsulemper (Houlberg m.fl. 2017: 7). Hverken stordriftsfordele og stordriftsulemper er imidlertid af stor økonomisk betydning. Forskellene i udgifter pr. borger i sammenlagte og fortsættende kommuner ligger i 2015 på niveauet 6-17 pct.: Beskæftigelse ca. 10.343 og 11.296 kr. – ca. 9 pct.; Udsatte børn og unge ca.9.175 og 9.720 – ca. 6 pct.; Vejvæsen ca. 1.103 og 943 kr. – ca. 17 pct.; Administration 6.607 og 5.670 kr. – ca. 17 pct. (Beregnet ud fra Houlberg m.fl. 2017: 5-7). Stordriftsfordelene ser umiddelbart ud til at være større end stordriftsulemper, men der er stor forskel på den økonomiske vægt af områderne i den samlede kommunale økonomi. Desuden er der ikke stordriftsfordele på de store velfærdsområder, som dagtilbud, folkeskole, ældreområdet og kultur- og fritidsområdet (Houlberg m.fl., 2017: 8-10), så samlet set kan der ikke påvises stordriftsfordele af kommunalreformen (Houlberg m.fl., 2017: 10). Disse konklusioner om økonomisk bæredygtighed må alt taget i betragtning betegnes som en marginal effekt, når reformens monumentale størrelse huskes.

Demokratisk bæredygtighed er ligeledes undersøgt i en række studier, som opsummeres i Hansens meta-studie (2016), der bl.a. viser at kommunalreformen skabte lidt mindre demokratisk nærhed, lidt lavere valgdeltagelse, lidt mere politisk mistillid og mindre tiltro til kommunalpolitikernes lydhørhed, og lidt mindre følelse af tilknytning, lidt mindre følelse af viden og lidt mindre objektiv viden, lidt mindre lokalpolitisk selvtillid, samt lidt mindre tillid til kommunalpolitikerne og til at politikerne træffer de rigtige beslutninger for kommunen. Det er vigtigt at bemærke den gentagne brug af ordet "lidt". Der er sammenfattende ikke tale om et demokratisk sammenbrud, men om en lidt større distance og fremmedgørelse i forhold til det kommunale demokrati. Igen bliver den samlede konklusion, at kommunalreformen havde en demokratisk set marginal effekt.

"Danmarkshistoriens største forvaltningsreform havde alt i alt marginale effekter."

Faglig bæredygtighed er ikke undersøgt forskningsmæssigt på trods af, at netop faglighed var et hovedargument for reformen. Små kommuners problemer med at skabe bl.a. specialisering, karrieremuligheder, og tilstrækkelig erfaring hos personalet blev brugt som argumenter for behovet for en reform. Kommunale samarbejder blev brugt som bevis for at kommunerne var for små. En række undersøgelser fra medier og tænketanke har vist, at flertallet af borgerne oplevede at reformen entydigt og i ret stort omfang gav serviceforringelser (Se fx Mandag Morgen og Ugebrevet A4's undersøgelser). Disse subjektive serviceoplevelser er imidlertid ikke nødvendigvis udtryk for en objektivt dårligere service, lige som eksempelvis handicaporganisationernes kritik af forringet service efter reformen heller ikke nødvendigvis er udtryk for en effekt af kommunalreformen, da den økonomiske krise måske ville have nødvendiggjort serviceforringelser også uden en kommunalreform. Denne indvending rammer imidlertid også alle forsøgene på at måle kommunalreformens effekter: For hvad ville der være sket med eksempelvis økonomi og demokrati uden en kommunalreform? Ville det være gået værre eller bedre? Det viser sammenligningerne af sammenlagte og fortsættende kommuner meget lidt om.

Gennemgående for alle konklusionerne om økonomisk, demokratisk og faglig bæredygtighed er, at effekterne er små og usikre, hvilket er overraskende i forhold til reformens opfang. Danmarkshistoriens største forvaltningsreform havde alt i alt marginale effekter.

Centralisering af kommunerne

Men som alle andre betragtninger på det overordnede niveau kan de snyde. For neden under de generelt begrænsede effekter som helhed, kan der gemme sig effekter for afgrænsede geografiske områder, grupper af borgere og andre aktører, og konkrete processer, som kan være omfattende og skelsættende.

I årene efter kommunalreformen skete en række omfattende "strukturtilpasninger", som det hedder i kommunal politisk-administrativt lingo. Mere end 400 skoler, 100 biblioteker, og en del daginstitutioner og ældrecentre blev nedlagt. Der er imidlertid ikke nogen simpel kobling mellem kommunalreform og centralisering. Der er også sket mange sammenlægninger i kommuner, som ikke blev sammenlagt. Der findes ikke nogen systematisk analyse af dette, men eksempelvis kan der på daginstitutionsområdet ikke påvises forskelle mellem sammenlagte og fortsættende kommuner (Nøhr, m.fl., 2014) og på skoleområdet ikke påvises nogen forskel på skolelukninger mellem sammenlagte og fortsættende kommuner (Bækgaard, 2010), selv om reformen øjensynlig skubber en proces med skolelukninger i gang – men både i sammenlagte og fortsættende kommuner. (Bækgaard, 2010: 35). Dette er imidlertid ikke noget bevis for, at kommunalreformen er uden betydning for centraliseringen. Sammenligningen skal ikke alene fortages mellem sammenlagte og fortsættende kommuner, men derimod i lige så høj grad mellem en situation med og uden kommunalreform. Eller udtrykt som et spørgsmål: Ville omfanget af centralisering have været den samme, hvis der ikke havde været en kommunalreform og der havde været 271 kommuner i perioden 2007-1017?

På den ene side ville nogle sammenlægninger og centralisering af skoler, daginstitutioner, ældrecentre og biblioteker mm. formentlig være kommet alligevel, som følge af socio-demografiens bevægelser, den fundamentale ressource-opgave, klemmen i den offentlige sektor, og især den økonomiske krise.

På den anden side ville omfanget af centraliseringen efter alt at dømme have været mindre, hvis der ikke var gennemført en kommunalreform 1½ år før den økonomiske krise brød ud. Helt konkret ville de gamle rådhuse ikke være lukket ned, med på kort sigt den faldende aktivitet i lokalområdet og på længere sigt fraflytning af langvarigt uddannet og højtlønnet personale som en mulig effekt. Beslutningerne inde på rådhusene ville formentlig også have været meget anderledes med 271 rådhuse frem for 98. Kommunalreformen medførte en revurdering af skole, daginstitutioner m.fl. strukturer, og samtidig betød den fysiske, mentale og politiske distance, at det blev lettere for politikerne at træffe de upopulære beslutninger, som centraliseringsbeslutninger stort set altid er.

Argumenterne for at kommunalreformen har haft en selvstædig betydning for centraliseringen af den kommunale servicestruktur vægter umiddelbart tungest, men spørgsmålet kan ikke afgøres endelig. Til gengæld har kommunalreformen haft én indiskutabel effekt: befolkningsmæssigt langt større kommuner, som det ses i tabel 1. De sammenlagte kommuner gik fra at være cirka halvt så store som de fortsættende kommuner, til at være cirka en halv gang større end de fortsættende kommuner.

Tabel 1. Befolkningstal 2006 for alle kommuner, sammenlagte og ikke sammenlagte kommuner før og efter kommunalreformen, samt befolkningsvækst 2006-2016.

Gennemsnit før reformen – alle kommuner	Gennemsnit før reformen – kommuner som blev sammenlagt	Gennemsnit før og efter reformen – kommuner som ikke blev sammenlagt	Gennemsnit efter reformen – kommuner som blev sammenlagt	Gennemsnit efter reformen – alle kommuner
17.544	15.777	32.564	49.953	44.717
		4,0 %	1,3 %	2,0 %

Kilde: Beregninger ud fra Danmarks Statistik: BEV107 og BEF1A.
NB Gennemsnit er i alle tilfælde beregnet uden København, Frederiksberg, Odense, Aarhus og Ålborg.
I disse byer var befolkningsvæksten henholdsvis 19,6 pct., 13,9 pct. 7,4 pct., 13,3 pct. og 9,2 pct.

De sammenlagte kommuner blev altså markant større end de kommuner, som ikke blev sammenlagt, men denne forskel vil skrumpe ind over tid, da befolkningsvæksten som det ses i tabel 1 er tre gange større i de kommuner, som ikke blev sammenlagt. Den lave befolkningsvækst i de sammenlagte kommuner har uden tvivl ikke meget med kommunalreformen at gøre, men derimod med forskelle i den befolknings- og erhvervsmæssige sammensætning. Spørgsmålet er imidlertid om kommunalreformen fik en anden afledt effekt på befolkningsudviklingen inde i kommunerne – i landdistrikter, landsbyer og mindre byer?

Centraliseringen af borgerne: Fraflytning fra landdistrikter, landsbyer og mindre byer

Det er i hvert fald oplagt, at noget er sket i landdistrikter, landsbyer og mindre byer det seneste årti. Som det ses i figur 1 havde landdistrikterne en stabil udvikling i 1990'erne med 15 pct. af befolkningen, efter forudgående mange årtier med fald. Tilbagegangen startede igen op til kommunalreformen og i de efterfølgende reform- og kriseår. Lavpunktet blev foreløbig nået med en befolkningsandel på 12,2 pct. i 2016. Landdistrikterne har siden 2000 afleveret næsten 20 pct. af deres borgere. I 2015 var der for første gang mindre end 700.000 borgere i landdistrikterne. Også bystørrelserne 500-999 indbyggere og 1.000-9.999 indbyggere er siden 2000 ramt af tilbagegang, mens de mindste landsbyer (200-499) har haft tilbagegang siden 1960'erne. Der kan ikke føres endegyldigt bevis for, at tilbagegangen for landdistrikter, landsbyer og mindre byer skyldes kommunalreformen, men kombineret med den økonomiske krise fremstår disse to forklaringer, som de klart bedste bud på faktorerne bag de klare nedadgående skift i trend. Intet tyder på, at denne udvikling ikke fortsætter, så byer som skal have en fremtid, skal formentlig have et indbyggertal omkring 10.000 indbyggere eller mere, med mindre byen ligger tæt ved de nationale vækstcentre i hovedstaden og det østjyske bybånd, eller hvis byen ligger ved en pendlingsåre mellem større byer.

Figur 1. Befolkningsandel for hovedstadsområdet, byer og landdistrikter 1901-2016. Procent.

Kilde: Beregninger ud fra Statistisk Årbog, 2016: 20. NB I 1999 blev 12 kommuner med 40 byer udskilt af hovedstadsområdet, så det derefter kun omfattede det egentlige sammenhængende byområde. Derved faldt antal indbyggere i hovedstadsområdet med cirka 20 pct. Tallene fra denne analyse har tidligere været fremlagt i magasinet moMentum+ nr. 3, 2016.

Centraliseringen af beskæftigelsen

Også vejen ud af krisen trækker i samme retning, og det vil formentlig fortsætte og forstærke urbaniseringstendensen: beskæftigelsen er især kommet tilbage i og omkring de to vækstcentre i det østjyske bybånd fra Ålborg til Kolding og særligt i hovedstadsområdet, som det ses i figur 2. Denne udvikling er en fortsættelse af en udvikling, som har været i gang i hvert fald siden starten af 1990'erne, og som genfindes i andre lande i Skandinavien og Europa. Vækstbrancherne i samfundet findes i byerne, mens tilbagegangsbrancherne findes uden for byerne (Andersen & Siemsen, 2016). Men også befolkningens flytning mod byerne er formentlig en selvstændig motor for beskæftigelseskoncentrationen og denne bevægelse er formentlig også påvirket af centraliseringen af den kommunale servicestruktur.

Kilde: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2014.

Figur 2.
Andel beskæftigede lønmodtagere
1. kvartal 2014 sammenlignet med 1. kvartal 2008.

Figur 2 stopper med tal fra 2014, hvor alle kommuner stadig er under beskæftigelsesniveauet fra 2008, men siden 2014 er beskæftigelsen i 21 kommuner kommet over 2008 niveauet. Disse kommuner ses i tabel 2, og det er tydeligt, hvordan storbyerne og især hovedstadsområdet også i 2016 er beskæftigelsesmæssigt i førertrøjen.

Konklusion

Kommunalreformen fik altså på den ene side forholdsvis marginale effekter både økonomisk, fagligt og demokratisk, men på den anden side førte reformen formentlig til andre politiske beslutninger i kommunerne end dem som ville være kommet uden en reform. Dette har sammen med krisen bidraget til at forstærke den kommuneinterne befolkningsmæssige koncentration i de større byer, som allerede har været i gang i mange årtier, på samme måde som det er set med den overordnede nationale centralisering i Østjylland og Østsjælland.

Tabel. 2
Væksten i antal fuldtidsbeskæftigede
2008 4. kvartal – 2016 4. kvartal (%)

Høje-Taastrup	20,8
Vallensbæk	19,8
Gladsaxe	19,4
Herlev	12,6
Billund	10,3
Dragør	9,3
København	7,6
Hillerød	5,8
Ballerup	5,6
Hvidovre	5,6
Frederiksberg	5,5
Aarhus	4,6
Køge	3,6
Aalborg	2,6
Middelfart	2,0
Sorø	1,8
Solrød	1,7
Vejen	1,7
Skanderborg	1,2
Ikast Brande	1,0
Allerød	0,8
Hele landet	**2,1**

Kilde: https://estatistik.dk/nyheder/21-kommuner-er-tilbage-paa-vaekstsporet-efter-krisen-tillykke-til-skanderborg-vejen-alleroed-og-solroed/ Aktuel 10. april 2017. Samt detaljerede oplysninger venligt stillet til rådighed af eStatistik ved direktør Kent Nielsen.

“Den potente cocktail af kommunalreform og krise har været gift for de i forvejen trængte landdistrikter, landsbyer og mindre byer.”

Den potente cocktail af kommunalreform og krise har været gift for de i forvejen trængte landdistrikter, landsbyer og mindre byer. Vejen ud af krisen viser en beskæftigelsesmæssig centralisering, som vil bidrage til at forstærke og fortsætte den befolkningsmæssige centralisering. En centralisering af befolkningen vil i næste led skabe endnu mere centralisering af beskæftigelse – de centraliserende dynamikker forlænger og forstærker hinanden. Den interne centralisering af den kommunale servicestruktur, centraliseringen af befolkningen både nationalt og lokalt og centraliseringen af beskæftigelse fremstår som en perfekt centraliseringsstorm, hvor de sammenvævede og selvforstærkende processer har en sådan styrke, at intet tyder på, at udviklingen kan vendes.

Udflytning af statslige arbejdspladser vil være lige så impotente, som kommunernes interne landdistrikts- og landsbypolitikker. Dette kan lyde pessimistisk, men er udtryk for noget helt andet: realisme. Der skal nemlig både lokalt og nationalt kæmpes for landdistrikter, landsbyer og mindre byers overlevelse eller i det mindste trivsel. Kampen bør imidlertid styres af realisme og ikke en naiv tro på, at strømmen af borgere og arbejdspladser pludselig vender. Det tyder intet i det nationale billede på. Med den perfekte storm - krisen og kommunalreformen – blev centraliseringen blot forstærket.

Litteratur

Andersen, Anne Kaag & Bo Siemsen (2016). Årsager til at beskæftigelsen koncentreres i de større byer, DST Analyse, Danmarks Statistik.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2014). Danmarkskort over situationen på arbejdsmarkedet
Stor forskel på jobmulighederne i landets kommuner, København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.

Buch, Roger (2007). "Borgernes forventninger til de nye kommuner" i Roger Buch og Jørgen Elklit (2007). Nye kommunalvalg. Kontinuitet og forandring ved valget i 2005, Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Hansen, Sune Welling (2016). "Hvordan gik det med lokaldemokratiet?", Politik, Årgang 19, Nr. 2, pp 78-94.

Houlberg, Kurt (2016). "Økonomiske konsekvenser af kommunalreformen", Politik, Årgang 19, Nr. 2, pp 9-29.

Houlberg, Kurt, Jens Blom-Hansen, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet Professor Søren Serritzlew (2017).
Giver større kommuner økonomiske stordriftsfordele?, Altinget, publiceret 17. Januar 2017 http://www.altinget.dk/kommunal/artikel/giver-stoerre-kommuner-oekonomiske-stordriftsfordele – aktuel 25. April 2017. Der henvises her til pdf-udgave, som kan hentes her: https://www.kora.dk/udgivelser/udgivelse/i14253/Giver-stoerre-kommuner-oekonomiske-stordriftsfordele - aktuel 25. April 2017.

Loftager, Jørn (2006) "Medierne, kommunalreformen og ideen om et offentligt ræsonnement", Politica, 38. årg. Nr. 2, pp. 135-153.

Nøhr, Kathrine, Jonas Meldgaard, Camilla Dalsgaard og Martin Bækgaard (2014). Udviklingen i strukturen på dagtilbudsområdet 2004-2011, København: KORA.

Roger Buch, forskningschef, Ph.d., cand.scient.pol. I perioden 1993-2004 parti- og kommunalforsker ved Syddansk Universitet i Odense og siden 2004 forsker i samfundsvidenskab ved Danmarks Medie- og Journalisthøjskole i Århus.

Forskningsmæssig fokus har oprindeligt været på lokale partiforeninger og kommunalvalg samt kommunalreformen og regional og kommunal udvikling. I de seneste år også studier af journalistisk etik, public service, kommunikation og journalistik i danske regioner, samt mediernes dækning af økonomi og krisen. Han arbejder i øjeblikket med et projekt om mediernes dækning af terrorisme. Roger Buch er en af landets mest brugte eksperter om kommunalpolitik, partier og valg.

Af Lise Lyck

Analyse af landsbyudviklingen og landsbyernes fremtid i Danmark

I vor tid, med dens overvejende mangel på et langt historieperspektiv, og hvor historien, også samtidshistorien, har en beskeden plads i uddannelserne - lige fra folkeskolen til de højere uddannelser og i medierne - går megen indsigt og forståelse tabt. Hermed mistes en fælles ramme, der tidligere var et vigtigt bindemiddel mellem folk som skabte sammenhængskraft og samfundsstyrke ved fortællinger, som de fleste kendte til. Det var fortællinger, der som regel var knyttet til nationalstaten.

Hvorfor beskæftige sig med landsby-fremtiden?

Skabelsen af de første landsbyer går langt tilbage, faktisk helt til jernalderen, dvs. tiden fra ca. 500 f. kr. til 850 e. Kristi. En ganske lang periode, hvor landsbyerne ikke hører til helt i begyndelsen. Vi har fundet en del jernalderlandsbyer rundt om i landet, og nogle er nu med nær tilknytning til museer. Vi ved, at landsbyerne var omhegnede, at husene var langhuse, bygget i retning øst vest og af naturmaterialer, og at der som regel var et større hus i landsbyen. Mennesker og dyr boede i samme hus. Udviklingen er snævert forbundet med, at landbruget blev den dominerende produktionsform.

Nogle jernalderlandsbyer er i dag lavet til en attraktion, hvor folk kan holde ferie en uges tid og prøve at leve et jernalderliv. Vi har dog ikke udnyttet vore fund og vor viden til at gøre jernalderlandsbyer til sammenhængende attraktioner, som vi f. eks. har gjort det med gravhøje.

Den ældste territoriale opdeling er usikker, men ordet sogn menes oprindelig at betyde noget med at være fælles om en helligdom. Her tænkes på tiden før sogne blev en officiel territorial enhed i relation til kirken. Og den oprindelige form for sogne synes at være knyttet den større senere enhed, et herred, der kunne rejse en hær og til de endnu større enheder sysler. Jernalderlandsbyerne undergik en forandring fra stammesamfund til samfund, der omfattede større territoriale enheder.

“Landsbyerne er Danmarks DNA”

Denne lange indledning for at erindre om, at landsbyerne så at sige er Danmarks DNA, altså vores fælles udgangspunkt, og at landsbyerne blev input i de territoriale inddelinger, der over tid førte frem til nationalstaten.
Det betyder, at vi kan siges at have et grundlag i landsbyerne, og en identitet, der baserer sig på en lang historisk udvikling med landbruget som det centrale erhvervsområde. Vi har dermed en historisk betinget interesse i at beskæftige sig med landsby-fremtiden, hvad enten vi er byboere eller landboere.

Teknisk udvikling med stordrift og større mobilitet og med en stor offentlig sektor samt øget vægt på efficiens har betydet, at landsbyerne ofte er sakket bag ud som glemte tidslommer, der må finde et nyt grundlag for deres eksistens.

Den offentlige sektors eksistens har betydet, at landsbyer normalt ikke bare forlades, fordi erhvervsgrundlaget forsvinder. Det er dermed ikke, som tilfældet er flere steder i verden, sådan at byer flyttes og forsvinder. Eksempelvis kender vi ikke i Danmark i dag til flytning af en hel by pga., at erhvervsgrundlaget forsvinder, sådan som det skete i Grønland, da gammel Nanortalik i Sydgrønland blev flyttet til det nuværende Nanortalik, selv om nedlæggelser af landsbyer i Danmark fandt sted indtil ca. år 1000 som følge af manglende erhvervsgrundlag. Vi kender heller ikke til tvungen flytning af alle i en kommune, dvs. til nedlæggelse og rømning af en hel kommune, som det skete i Qulissat i 1972, hvor ca. 1200 indbyggere blev flyttet i forbindelse med nedlægning af kulminedrift på Disko øen.

Alligevel har vi set i Danmark, at landsbyudviklingen har været underlagt krav til landbrugets udvikling af stordrift, uden at landsbyerne kunne få ny udviklingsmuligheder. Vi har også set, at værdigrundlaget er ændret, så den gamle identitet er blevet overladt til Morten Koch fortællinger og gamle danske film, ligesom værdigrundlaget, som udformet i andelsbevægelse og højskoler, er blevet efterladt uden lovmæssig dynamisk tilpasning inden for dette værdibegreb, så det kan styrkes og overleve i forhold til f. eks. aktieselskabsmodellen.

Forandringsprocesserne og den statslige håndtering af disse har for flere og flere rejst spørgsmålet om landsbyernes overlevelse som attraktive steder at bo og leve i.

Hvem beskæftiger sig med landsbyerne og hvorfor?

Mange beskæftiger sig derfor i de senere år med landsbyernes muligheder for at blive attraktive at leve og bo i for folk i forskellige aldre og med det til fælles, at de gerne vil bo på landet. Interessen gælder beboerne i landsbyerne, forskere, politikere, familier, virksomheder, kommuner og staten. Kort sagt, der er mange interessenter.

Det samme gælder deres agendaer og holdninger, som spænder vidt: Nogle mener udviklingen helt bør overlades til markedet, andre at der en vigtig politisk rolle, der skal håndhæves. Der er mange særinteresser, det være sig klima, miljø, produktivitet, rammebetingelser med IT, uddannelse, sundhed, transport og mobilitet, fordelingsmæssige spørgsmål, erhvervsspørgsmål, regional udvikling, kultur etc.

Der er derfor skrevet mange artikler og bøger, ligesom de sociale medier og radio og TV har taget en række spørgsmål op i relation til landsbyer, landdistrikter og udkantsproblematikker.

Eksempelvis har jeg selv bidraget med bogen: ”Udkantsdanmark og sammenhængskraften i Danmark”, 2014. Det var den første helhedsanalyse af udviklingen. Jeg har også bidraget til Viggo Mortensens og Finn Slumstrups store projekt: ”Oprør fra udkanten – mulighedernes land 2.0” (2015), der har aktiveret mange beboere i landdistrikterne

og til projektet: ”Hvidbog, Danmark på Vippen 2015”, der har betydet, at mange kommuner sammen med forskere har behandlet centrale aspekter af udviklingen. Endvidere har jeg holdt mange møder med politikere, med organisationer, kommuner etc. Desuden har jeg deltaget i radio og fjernsynsprogrammer og været i kontakt med journalister og uddannelsessteder. Det har været et højt aktivitetsniveau, og da jeg jo langt fra er den eneste, der har bidraget, er det klart, at udviklingen har igangsat en omfattende diskussion og mange løsningsforslag i de seneste år og derigennem vist styrken i dialogen og i det danske demokrati.

Hvordan er landsby nutiden?

Først og fremmest er det vigtigt at gøre sig klart, at klassiske definitioner af hvad såvel en landsby som hvad et landdistrikt er, stort set er ubrugelige til analyseformål.

Definitionen af en landsby lyder: ”en sammenhængende bebyggelse på mindst 3 landbrugsejendomme, hvis indbyggere fortrinsvis lever af landbrug”. Danmarks Statistik har siden 1960 opereret med en definition af et mindre byområde, som lyder: ”Et byområde med en sammenhængende bebyggelse, der på opgørelsestidspunktet har mindst 200 indbyggere. Sammenhængende skal forstås som at afstanden ikke overstiger 200 meter mellem husene medmindre afbrydelsen skyldes offentlige anlæg, kirkegårde o.l. Landdistrikter er defineret som områderne uden for byområderne”

Årsagen til ubrugeligheden skyldes, at landsbyer ikke har et generelt standardindhold, men kun kan defineres meningsfyldt i relation til omverdenen, funktionaliteten og de ressourcer der er til rådighed i form af human og fysisk kapital, kreativitet og lederkvaliteter.

Ved Matriklen i 1688, der indeholder den første officielle opgørelse af landsbyer, blev antallet af landsbyer opgjort til 5087 ekskl. Bornholm og hertugdømmerne, men samtidig fremgik det, at der ikke var landsbyer på Bornholm. Antallet af landsbyer opgøres ikke i dag bl.a. på grund af manglende definitioner, men Danmarks Statistik opgør bysamfund efter antal beboere fra 1-46, fra 50-99, fra 100-149 og fra 150 til 199 osv. Opgjort op til 200 indbyggere fås ca. 1850 enheder.

De grundformer, der nogle gange opereres med i form af klyngebyer uden egentlig struktur, forte byer omkring en åben plads, vejbyer på begge sider af en vej, rækkebyer, der ligger mellem et lavere liggende engområde og et højere liggende tørt område eller terrænbyer, hvor der er dyrkningsfællesskab, men hvor landskabet bevirker, at bebyggelsen ligger uregelmæssigt, bidrager heller ikke til analyseformål, men kan beskrive fysiske karakteristika.
Kort sagt kan en landsby i nutiden alene defineres til analyseformål i relation til en relevant funktionel kontekst for livsvilkår og erhvervsmuligheder.

Hvad er nået, og hvad mangler for at de statslige rammer for et landsbyliv kan fungere?

Siden debatten er blevet intensiveret de senere år er meget nået, men det er vigtigt at gøre sig klart, at debatten ikke standser, for udvikling kræver dialog og initiativer.

Blandt de opnåede ændringer må nævnes:

- Revision af Planloven
- Udflytning af stats arbejdspladser
- Flere midler til IT-udvikling, men ikke nok til at fjerne alle sorte huller
- Gennemførelse af dele af landevejsprincippet til vands, dvs. uden for højsæsonen, hvor der stadig mangler gennemførelse af landevejsprincippet

- Ny retningslinjer for lån til yderområder, der letter finansiering af ejendomshandler, men stadig resterer en del finansieringsproblemer, der bør løses
- Muligheder for at erhverve ejendomme på landet uden boligpligt

Blandt områder med store mangler må nævnes:
- Manglende uddannelsesmuligheder
- Manglende sundheds- og lægedækning
- Revision af den kommunale udligning og udligningskriterier
- Manglende arbejdsmuligheder i yderområder med stor ledighed og mange kontanthjælpsmodtagere
- Forfaldne ejendomme, der er nedrivningsmodne
- Bedre samtænkning af land og by i en overordnet politik og i konkrete tiltag

Udviklingsprocessen er igangsat, men meget mangler endnu

Specielt er det vigtigt at gøre sig klart, at timing og fokus er meget vigtigt, da udviklingsprocessen ikke er en jævn udvikling over tid. Det er derfor vigtigt at forstå, hvornår der er momentum for handlinger. Jeg skal her blot nævne to eksempler:

Det ene er knyttet til valgsituationer. Det gælder især valg til Folketinget og Kommunevalg. Kommunevalget i november 2017 er meget vigtigt i den henseende, hvorfor der må håbes på en intensiv forpligtende debat i efteråret, hvor også indholdet af dette bind II af Futuriblerne kan indgå.

Det andet er knyttet til jubilæer, fødselsdage, markante begivenheder, hvor punkter, der længe har været diskuteret, kan blive afklaret. Som et godt eksempel herpå kan nævnes, at der blev holdt en åben høring i Folketinget i februar 2017 arrangeret af Landdistrikternes Fællesråd, Københavns Universitet og Folketingets udvalg for landdistrikter og små øer i anledning af udvalgets 25 års fødselsdag og 20 års dagen for stiftelsen af Fællesrådet for Landdistrikter.

Det har længe været en prioritet for Landdistrikternes Fællesråd at få en direkte indflydelse på den politik, der vedrører landdistrikterne.

I mange år var det Indenrigsministeriet, som stod for landdistrikternes mulighed for indflydelse, men dette ministerium er jo samtidig ministerium for kommunerne, og der har ofte været fremført konkrete eksempler på, at kommunale interesser "overrulede" landdistrikternes ønsker også vedr. midler afsat til landdistrikterne.

Samtidig betød placeringen i Indenrigsministeriet, at landdistrikterne blev vurderet i en indenlandsk ramme uden hensyn til landdistriktspolitikken i andre lande. Kun én gang (mens Birthe Weiss var indenrigsminister) lykkedes det at få Danmark med i en international sammenligning af rurale (den internationale betegnelse) forhold, udarbejdet af OECD. Årsagen til deltagelsen var en politisk vurdering af, at andel af EU-midlerne til "rurale" forhold krævede dansk deltagelse i internationale redegørelser. Det blev dog ved dette ene tilfælde.

Imidlertid var det klart, at problemet bestod. I den socialdemokratisk ledede regering under Helle Thorning Schmidt blev det derfor forsøgt at råde bod på problemet ved at oprette et ministerium for Boliger og Landdistrikter, men denne løsning førte heller ikke til gode resultater, da ministeriet var lidt af et "outsiderministerium" uden generel indflydelse.

Landdistrikternes Fællesråd har derfor ønsket, at landdistrikterne indgik direkte på agendaen, når der i Folketinget skulle vedtages ny love.

“Landsbyen må tænke strategisk”

Det var derfor et stort ønske, der blev tilgodeset, da erhvervsminister Brian Mikkelsen på ovennævnte høring annoncerede, at ”Vækst og udvikling i hele Danmark er et meget vigtigt element i regeringsgrundlaget. Derfor er det også naturligt, at regeringen nu sørger for et styrket fokus på landdistrikterne i hele lovgivningsprocessen”. Det vil ske ved en opdatering af de relevante vejledninger, der bruges, når der laves lovgivning. Konkret indebærer det, at der vil blive udarbejdet konsekvensanalyser i alle tilfælde, hvor ny lovgivning vil have væsentlig virkning af såvel positiv som negativ betydning for landdistrikternes udvikling. Det forventes at være en realitet før Folketingets sommerferie 2017.

Hvad kan landsbyen selv gøre?

Landsbyen må tænke strategisk. Det vil sige gøre sig sine stedbundne potentialer klart og forstå og arbejde for en befolkningssammensætning, der gør det attraktivt for folk og virksomheder at være netop på denne lokalitet. Herudover må landsbyen have blik for dens relevante kontekst og for at indgå i den politiske proces.

Det stiller betydelige krav til beboernes kreativitet, vilje og handlekraft. Det er derfor en sandhed, at landsbyer uden ildsjæle og uden åbenhed over for det omliggende samfund har dårlige muligheder for overlevelse og udvikling.
Er de nævnte egenskaber ikke til stede, er det sandsynligt at landsbyen vil sygne hen over en årrække.

Det er derfor vigtigt, at der udarbejdes en række cases, sådan som dem f. eks. Realdania har været initiativtager til. Sådanne case kan være en betydelig inspiration for igangsættelse af ny aktiviteter, både ved at fremme kreativiteten og ved at præsentere billeder, der kan vise, at en række projekter faktisk kan lade sig gøre.

Metode og modeller for overlevelse og udvikling

Der findes, som understreget i denne artikel, ikke én model, der har fælles gyldighed for alle landsbyer, da beliggenhed, stedbundne potentialer og ressourcer i form af fysisk og human kapital, såvel som kreativitet og lederegenskaber samt politisk know how varierer. Derimod kan en metode til anvendelse for at finde frem til relevante udviklingsmodeller langt lettere identificeres.

Metode

- Første trin er at finde ud af, om beboerne har lyst og kraft til at få en landsby til at overleve og udvikles.
- Hvis der er et sådant ønske, er trin to at udarbejde en situationsanalyse, der viser byens tilstand i forhold til aldersfordeling, erhvervsforhold, rammeforhold og kompetencer.
- Tredje trin er at enes om en vision og en mission og at opstille konkrete mål. Det kan f eks. være at bevare en lokal skole eller butik.
- Fjerde trin er at identificere relevante netværk og mulige samarbejdspartnere.
- Femte trin er at vurdere de eksisterende ressourcer.
- Sjette trin er at udforme en handlingsplan og tidsplan.

I alle trin skal lokale være en drivende kraft, men andre kan og bør medvirke, således at konteksten bliver klar. Folk, der kan medvirke, kan være fraflyttere, sommerhusejere, eksperter, turister, samarbejdspartnere etc. Det er meget vigtigt, at det er en åben proces, så alle tager ejerskab.

Modeller

På baggrund af de forhold, der er afdækket i metodefasen, vælges egnede modeller. Modelvalget kræver.ekspertbistand. Målinger og analyser er nødvendige for at sikre, at sporet holdes.

Det gode budskab er, at der er mange modeller til rådighed. De tager næsten alle udgangspunkt i en strategisk indfaldsvinkel. Med andre ord, de er ikke realistiske, hvis de bare hviler på tilfældigheder.

Her skal nævnes nogle konkrete eksempler for at klargøre, hvad det drejer sig om. Listen kan blive lang, ja en hel bog, men det er ikke intentionen her. Eksemplerne skal bare give en ide om, hvad det drejer sig om.

1. Få øje på stedbundne kvaliteter og få dem udviklet til erhvervsgrundlag. Et af de mest kendte eksempler er udnyttelse af unikke surf muligheder i Klitmøller. Her var det som ofte en udefra kommende, der kunne gøre det klart for lokalbefolkningen, at her var et enestående potentiale. Udnyttelse kræver kapital og viden om, hvordan projekter kan komme fra ide til realisering. Her har Realdania været en uvurderlig støtte, der samtidig har sikret kvalitet i projektet. Eksemplet kan måske virke lidt specielt, men det er heldigvis ikke tilfældet.

I det hele taget bør Realdania fremhæves som en vigtig støtte til stedbundne projekter, og de ses nu mange steder i Danmark. Det er bare at studere projekter, hvor Realdania har medvirket og her at notere sig forskelligheden i projekterne, der tydeligt illustrerer, at det ikke er standardprojekter, der skaber udvikling, men projekter, der specifikt knytter sig til bygninger/landskaber af unik og bevaringsværdig karakter.

2. Gøre det klart, hvad der er hovedproblemer. Eksempelvis på Fanø ønskes flere familier med børn for at få en større befolkning med tilgang af børn og yngre familier. Da kommunen er forholdsvis økonomisk velstillet, og da kommunerne har stor selvbestemmelsesret kan dette udnyttes til målopfyldelsen. Det er sket ved at lave gode og billige børneinstitutioner.

3. Politisk at arbejde for etablering af flere statsarbejdspladser. Steder, der har arbejdet ihærdigt med dette mål, har ofte fået en betydelig andel af de udflyttede arbejdspladser og dermed et bedre grundlag for en økonomi, der kan udvikles.

4. Steder, der i fællesskab arbejder for et fælles mål, opnår ofte dette og i tillæg hertil en række afledede virkninger, der kan skabe økonomisk vækst og tilfredshed. Det gælder især de mange steder, der har fået oprettet private skoler, når kommunale skoler er lukket og også de steder, hvor det er lykkedes at bevare og videreudvikle en butik. Sidstnævnte kan være i relation til kæder som f. eks. COOP, men også en selvstændig lokal butik.

5. Samarbejde om ansættelse af specialister. Nogle landsbyer har erkendt, at de er for små til at opnå goder, de gerne vil have, men ikke har råd til. Her har flere landsbyer kunnet arbejde sammen, så der etableres én hal for alle eller gået sammen om ansættelse af en eller flere specialister, som de hver især ikke ville have økonomi til at erhverve.

6. Produktionssamarbejde. Der kan arbejdes sammen om udvikling af økologiske produkter.

7. Bredere anvendelse af museer. Der kan udvikles produkter og service i relation til museer og lokalhistoriske events og steder. Mange af disse produkter kan bidrage til at skabe turisme.

8 Aktiviteter knyttet til hobbies. Udbygning af aktiviteter, der knytter sig til hobbies, hvor interesserede kan mødes og skabe fælles begivenheder etc. Det kan være interesse for fugle, planter, insekter, bøger, antikviteter etc. Mange af disse aktiviteter er udviklet til erhvervsgrundlag i rurale samfund forskellige steder i verden. Specielt i UK er det et stort område.

9. Produktioner udviklet i relation til EU-projekter, LAG projekter etc. Også her kan peges på gode resultater, men en del projekter rammes af bureaukratiske og administrative forhold, der kan bevirke kort levetid.

Som indledningsvis nævnt i denne sektion er mulighederne utallige, men det må sikres, at aktiviteterne kan ske på et økonomisk grundlag, dvs. der må være tale om en fokuseret differentieret strategi, der hviler på en efter spørgselsinteresse og på noget man mestrer/er god til. Derfor kræver succes udover ihærdigt arbejde som regel inddragelse af økonomisk ekspertise.

Konklusion

Denne lille artikel har behandlet begrebet en landsby og landdistrikter. De ses som DNA i den danske identitet, fordi de meget længe har været forbundet med landbruget og dermed hovederhvervet i Danmark. Samtidig er det klart, at industrialiseringen, den tekniske udvikling og samfundsændringer har betydet meget væsentlige ændringer og ofte et faldende befolkningsantal, en skæv alderssammensætning og et vigende erhvervsgrundlag.

Mange interessenter - lokale beboere, politikere, forskere og personer med interesse i sammenhængskraften i Danmark - har derfor bidraget til diskussion og dialog om fremtiden. Her er to diamentralt modsatte synspunkter stødt ind i hinanden: Landsbyer er kun berettigede, hvis de alene baseres på markedsvilkår. Og det modsatte, at alle landsbyer skal opretholdes.

Mit udgangspunkt er, at landsbyers primære berettigelse er, at de er attraktive at leve i, at historie og identitet spiller en væsentlig rolle, men også, at der skal være et økonomisk grundlag, der kan sikre økonomisk bæredygtighed. Det kræver, at landsbyerne har rammebetingelser, der kan sikre beboerne frihed til at gennemføre økonomiske tiltag, der igen kan sikre, at det er muligt at få en økonomi til at fungere.

I de sidste år er der sket en række forbedringer i rammevilkårene:
- Revision af Planloven
- Udflytning af stats arbejdspladser
- Flere midler til IT-udvikling, men ikke nok til at fjerne alle sorte huller
- Delvis gennemførelse landevejsprincippet til vands
- Ny retningslinjer for lån til yderområder, der letter finansiering af ejendomshandler, bør løses
- Muligheder for at erhverve ejendomme på landet uden boligpligt

Blandt områder med store mangler må nævnes:
- Manglende uddannelsesmuligheder
- Manglende sundheds- og lægedækning
- Revision af den kommunale udligning og af udligningskriterier
- Manglende arbejdsmuligheder i yderområder med stor ledighed og mange kontanthjælpsmodtagere
- Forfaldne ejendomme, der er nedrivningsmodne
- Bedre sammentænkning af land og by i en overordnet politik og i konkrete tiltag

Det understreges, at ændringerne er en proces, der igangsat for at få et mere sammenhængende Danmark, men at meget endnu mangler.

Endvidere understreges, at der kan findes en metodetilgang af strategisk karakter, men at der ikke findes en generel model, der har generel gyldighed i hele landet.

"De landsbyer, der finder et relevant fokus, vil også vil være dem, det vil være attraktivt at leve i."

Det er derfor nødvendigt med en fokuseret differentieret strategi, og eksempler fra en meget lang liste af konkrete eksempler og ideer præsenteres.

Alt i alt vurderes, at landsbyer vil fortsætte med at bestå men baseret på funktionalitet i en kontekst i forhold til omverdenen. De landsbyer, der finder et relevant fokus, vil også vil være dem, det vil være attraktivt at leve i. Det fælles gennemgående særkende vil være et liv i en mindre bymæssig bebyggelse, hvor mangfoldigheden udnyttes konstruktivt i erhvervsgrundlag og livsform.

Litteratur

Et Danmark i balance er et rigere Danmark: Hvidbog Danmark på Vippen 2015, ATM Arktryk Midtjylland
Oprør fra udkanten – mulighedernes land 2.0 Finn Slumstrup og Viggo Mortensen (red) 2015 Hovedland
Udkantsdanmark og sammenhængskraft i Danmark – en helhedsanalyse: Lise Lyck, 2014, Frederiksberg Bogtrykkeri
Futuriblerne-tidsskrift om samfundsforhold november 44 nr. 5-7. Tema: Fremtidens landsby I, udgivet af Selskabet for Fremtidsforskning
Væsentlige virkninger for landdistrikter skal fremgå af lovgivning: Erhvervsministeriet 27. februar 2017
Diverse leksikonstof

Lise Lyck

Af Egon Bjørnshave Noe

På vej mod nye fortællinger om landsbyernes fremtider

"Det er først og fremmest gennem vore fortællinger, vi konstruerer en version af os selv i verden, og det er gennem sine fortællinger, en kultur giver sine medlemmer modeller for identitet og handling." Bruner 1998: 43

Jeg synes, at der i dette Bruner citat og den bagvedliggende forståelse af fortællingens betydning ligger nogle pointer, som vi kan blive kloge af i forhold til at diskutere landsbyernes fremtider.

Med udgangspunkt i dette citat vil jeg i dette indlæg dele nogle af de tanker og visioner, jeg har gjort mig i forbindelse med min tiltrædelse til stilling som leder af Center for Landdistriktsforskning og omkring hvordan Center for Landdistriktsforskning kan bidrage til at understøtte udviklingen af landsbyernes fremtider. Tanker og visioner der bygger på en forståelse af fremtider som jeg tænker, falder godt i tråd med de grundliggende ideer bag Futuriblerne.

Først vil jeg udfolde nogle få grundlæggende elementer af den narrative tilgang som Bruner udspringer af, herefter vil jeg diskutere hvilke betydning denne tilgang har for måden at forstå udviklingen af landsbyernes fremtider, for til sidst at vende tilbage til hvilken rolle forskningen i CLF kan spille i forhold til at understøtte udviklingen af foretrukne fremtider

I forhold til at trække på narrativ teori så er der to hovedaspekter ved fortællingen vi skal have med. Det første er, at det er fortællingen (den forsatte kommunikation) der binder handling og værdi sammen og dermed det rationale, der giver handlinger mening, dvs. at det er fortællingerne der organiserer vore handlinger og handlemuligheder. Det andet aspekt er, at det er fortællingerne der binder fortider og fremtider sammen i nuet. Disse to aspekter vil jeg udfolde lidt mere i det følgende

Ifølge Bruner så har en handling isoleret set ikke en iboende værdi eller mening. Et eksempel til at illustrere denne påstand er hentet fra indslag i TV-Syd, hvor en optiker i Vejle have tilbudt socialt udsatte mennesker gratis synstest og briller. I indslaget blev fire forskellige personer interviewet angående denne begivenhed. Den første, en af dem der havde fået nye briller, var begejstret for at han nu kunne se klart igen, og udtalte, at han ellers ikke som kontanthjælpsmodtager havde råd til at købe briller. Den anden var butiksejeren, der gav udtryk for at det for dem var vigtigt også at tage et socialt ansvar, og at det ikke var en del af et reklamefremstød. Den tredje, lederen af Kirkens Korshærs varmestue, som havde taget initiativ til samarbejde med optikeren, udtrykte at det var dejligt at se den glæde

det bragte dem, og værdigheden ved at de selv kunne vælge den brille som de gerne ville have i butikken. Endelig havde man også inviteret en motiv-ekspert ind, som udtalte sig om, at der bag denne handling kunne ligge blandede motiver for at markedsføre butikken for derigennem at sælge flere briller. Dette er blot et eksempel på hvordan den samme handling kan tillægges forskellige motiver og dermed forskellige værdier. Der eksisterer ingen objektiv grund hvorfra meningen med en handling kan afgøres. Den samme handling kan så at sige indlejres i forskellige fortællinger; det vil jeg komme tilbage til senere. En anden umiddelbar pointe i relation til dette indslag er, at fortællinger altid kan være genstand for forhandlinger. Lige som det gjaldt for optikeren, bestemmer vi ikke bare selv hvordan andre skal opfatte meningen med vores handlinger. Oftest vil der være nogle større dominerende fortællinger, som vi tillægger handlinger bestemte motiver og værdier, som den neoklassiske økonomis fortælling, at mennesket opfører sig som rationelle aktører, og handler ud fra at maksimere egennytten, hvilket også skinner igennem i motivforskerens analyse.

Det er imidlertid ikke kun handlinger der gives mening og værdi gennem fortællingerne. Det er også ting og personer, der gives værdi og mening gennem fortællingerne. I forhold til selvfortællingerne, så handler disse om hvilke personer der betyder noget i vores liv (på godt og ondt), og hvordan de betyder noget, men også hvilke ting der har betydning, f.eks. et maleri der knytter op til en særlig følelse eller begivenhed, en stol som giver en særlig tryghed at sidde i, eller et ynglingskrus som har fulgt en i mange år og dermed repræsentere en form for kontinuitet. Det er ikke alle personer og ting der har en betydning (værdi) for en, og det ændre sig med tiden både hvem, hvad og hvordan disse ting og personer har betydning. I den narrative forståelse er det fortællingen, der kobler handlinger sammen med værdi og rationale, og dermed mening.

Det andet element af den narrative tilgang er, at det er fortællinger der kæder aktuelle handlinger og begivenheder sammen med tidligere handlinger og begivenheder, hvorigennem identitet skabes og reproduceres. Dette gælder både for den enkelte person som for kulturbårne organisationer som virksomheder, netværk og landsbyer. Det er samtidig hermed at forestillingerne om fremtiden og derigennem om fremtidige handlemuligheder skabes.

“Landsbyernes fremtider er den store forfalds fortælling om at sådan er udviklingen; vi kan ikke stoppe globaliseringen og urbaniseringen”

Fortællingerne vil ofte forsøge at beskrive udviklingen og dermed den nuværende situation som en slags logisk konsekvens, en slags historisk determinisme og dermed også indsnævre forestillingen om fremtiderne som fremtidige nutider og handlemuligheder. I forhold til landsbyernes fremtider er den store forfalds fortælling om at sådan er udviklingen; vi kan ikke stoppe globaliseringen og urbaniseringen. At udviklingen bliver gjort til en logisk konsekvens af en underliggende naturlov, det ikke kan nytte at kæmpe imod. En forklaring på dette er, at det er for kompliceret hvis vi hele tiden skal leve med at tingene kunne være anderledes. En form for nødvendighedens logik. Kun som en refleksiv proces kan man iagttage at det kan være anderledes, at udviklingen fortsat bestemmes af de valg der træffes, både egne og andres valg. Pointen er ikke, at vi er herre over disse valg, men at de kunne have været anderledes. Det er således ikke for at bedrive kontrafaktisk historieskrivning jeg fremhæver dette, men for at fokusere på at åbne op for fremtidige muligheder, som de dominerende fortællinger ellers måtte skjule for. En pointe er, at der altid er et overskud af handlinger, objekter og personer der kan knyttes an til og gøres til medlem af fortællingen, hvilket kommer konstant til udtryk i den vinkling som journalister vælger at anlægge på deres historier. Både det enkelte menneskes selvfortælling og de kulturelle fortællinger er hele tiden nutidige fortællinger, der rummer både fortid og fremtid.

Selv om den narrative teori bygger på en grundlæggende antagelse om, at det er igennem fortællingerne vi skaber vores identitet, og at det er fortællingerne der former vores handlinger og beslutninger - dvs. sammenkobler handlinger og værdier og dermed mening - så er der ingen påstand om, at fortællingerne er sammenhængende, lige såvel som identiteter og organisationer heller ikke nødvendigvis er sammenhængende. Nogle personer kan have en meget negativ selvfortælling, som knytter an til meget få negative eller traumatiske oplevelser, og som overskygger alle andre handlinger og oplevelser som kunne danne grundlag for en langt mere foretrukken selvfortælling og dermed identitetsudfoldelse. Dysfunktionelle organisationer og virksomheder kan være karakteriseret af, at man slet ikke har en fortløbende sammenhængende selvfortælling i organisationen som skaber logisk sammenhæng og mening mellem de forskellige handlinger og mellem det der foregår i forskellige enheder men - nok så vigtig - ikke skaber sammenhæng mellem tidligere handlinger. Det vil sige at det bliver til historieløse fortællinger, også uden en sammenhængende vision for fremtiderne.

Denne mangel på sammenhæng i selvfortællingerne, hvad enten det drejer sig om personer eller organisationer, falsificerer efter min opfattelse ikke påstanden om at det er fortællingerne der er med til at skabe vores identitet og sætte rammerne omkring fremtidige handlinger. I Bruner's betydning er fortællinger således ikke noget der bare bygges ovenpå handlinger, men selve det der binder handlinger sammen og skaber vores handlerum. Tværtimod så skærper det indsigten i betydningen af at arbejde med fortællingerne i forhold til at skabe mere foretrukne fremtider. Der vil altid være et overskud af handlinger og værdier som fortællingerne kan trække på. Men fortællingerne er på godt og ondt med til at reducere denne kompleksitet. Kun ved at spejle sig i andre fortællinger, hvad der foregår andre steder, bliver vi bevidste omkring denne kontingens; at vi er tvungne til at vælge men at valgene altid ville kunne være truffet anderledes.

Mange af ovennævnte pointer hentet fra narrativ teori kan selvfølgeligt også iagttages fra andre synsvikler, men min påstand er, at det giver en god sammenhængende ramme både til at iagttage og forstå den udvikling der har været og de udfordringer som landsbyerne står overfor lige nu, men allervigtigst så tilbyder det en konkret ramme for at arbejde fremadrettet med landsbyernes fremtider. Det vil jeg uddybe i det følgende.

Jeg havde fornøjelsen af at høre "historiefortæller" Johs. Nørregaard Frandsen for første gang for snart mange år siden. Her fortalte Johs. bl.a. om familiens obligatoriske søndagstur i bilen rundt i sognet. Det var naturligvis Johs.' far, der kørte. Selv om turen vel højst har været på 30 km rundt i sognet - tog den hele eftermiddagen. Hver gang de kom til en ny gård eller nyt hus, stoppede faderen bilen for at fortælle om stedet. Mange af stederne var benævnt ved, hvem der havde boet på gården før. Og med til fortællingen hørte, hvem der skulle overtage. Hvilken gård ægtefællen kom fra, osv. Denne jævnlige gentagelse af disse fortællinger var med til at holde orden i tid og rum, både fortid og fremtid, og ikke mindst, med til at give mening og roller til de aktiviteter, der foregik i sognet.
Hans Edvard Nørregaard-Nielsens beskriver i sin erindringsroman - "Som Sagt" - sin barndom - på godt og ondt - forskellige steder i det vestjyske. Disse gamle fortællinger om "landbruget og landet" som Johs.' far fortalte, som vi finder fremkaldt i Hans Edvards erindringer, og som vi kan finde i rigt mål i vores skat af litteratur, sange og salmer, disse gamle fortællinger fungerer ikke længere i forhold til det liv i landsbyerne, som vi kan finde i dag.

Selv om vi med Hans Edvard Nørregaard-Nielsen kan begræde, at der er nogle stærke værdier - såsom respekt for maden og det naturgrundlag som maden er produceret på, værdierne omkring landsbyfællesskabet - der er forsvundet ud af vores tid, så tror jeg ikke, at der er mange, der reelt længes tilbage til livsvilkårene i 50'erne landbrugsland.

Som analyseret og beskrevet i rigt mål så er landsbyerne ikke organiseret i relation til landbruget længere. Men nok så vigtig så er landbrugene eller landbrugsvirksomhederne i mindre og mindre grad en del af det lokale liv og de

lokale aktiviteter. Der bliver færre og færre arbejdspladser tilknyttet det primære landbrug. Udvikling i følgeerhvervene - maskinfabrikker, foderstoffer, mejerier, slagterier, håndværk osv. - følger den sammen centraliserings- og globaliseringslogik. De virksomheder som er tilbage, har naturligvis stor betydning for det nærområde, hvor de er placeret, men det betyder også, at der er store landdistriktsområder, hvor der ikke længere findes landbrugsrelaterede virksomheder.

Når dominerende fortællinger om landsbyerne og landsbyfællesskabet bryder sammen, så er det ikke kun tingene der mister værdi; huse infrastruktur, mejeri osv. Så er det også fortællingerne og deres værdi for identitetsudfoldelse. Der hersker udbredt fortælling om at forfaldet i landsbyerne og landdistrikterne er mangel på "mad", i betydning af mangel på arbejdspladser og indtjening. Hvilket blandt andet kommer til udtryk på den fokus, der var og er på turisme og erhvervsudvikling i landdistriktspolitikken og i men en mangel på mening, og dermed også mangel på foretrukne modeller for identitet og handlinger programmer for landdistriktsforskningen. Med den narrative teori i hånden vil min påstand være, at det er mere frugtbart at se det, ikke som en mangel på mad,.

Her hjælper de gamle fortællinger ikke. Vi kan begræde deres forsvinden, men de er ikke i stand til at give mening til de ting og handlinger der knytter sig til landsbyerne og dermed de mennesker der bor der; tvært om så understøtter disse fortællinger kun at verden er af lave, at landsbyerne har udtjent deres rolle og bør jævnes med jorden. Der er således behov for at udvikle nye fortællinger, der kan bringe elementerne i landsbyerne ind i ny sammenhæng, genkoble dem til værdier og derved give mening og nye identitetsmuligheder. Disse fortællinger kan trække på nogle af gamle værdier som f.eks. en revitalisering af andelstanken. Men det kan også trække på værdier andre steder fra, som f.eks. det gode friluftsliv. Det er således kun fantasien der sætter grænser.

Den gode nyhed er, at der allerede eksisterer en lang række eksempler på nye foretrukne fortællinger i forhold til en bæredygtig udvikling af landsbyerne i landdistrikterne, som jeg og mange af mine kollegaer har forsket i. Mange af disse initiativer involverer også landbruget på nye måder, f.eks. lokalproduceret skolemad, og Samsø som selvforsynende energi-ø. Og en del udspringer direkte af landbruget, som for eksempel Gram slot, der er omdrejningspunkt ikke kun for produktion af højværdifødevarer, men også for en lang række kulturelle aktiviteter i og omkring Gram by.

"Svarene findes ikke i historien, men i de mange nye fortællinger der er ved at opstå."

Min pointe er - at der er brug for nye fortællinger om det liv, der leves i landdistriktsområderne. Fortællinger, der kan give mening til de aktiviteter og de muligheder, der er i dag, og mening i forhold til hvad vi kan tænke os i fremtiden. Disse fortællinger opdager vi ikke ved at skue bagud i tid, men ved at have blik for nye spændende muligheder og ved at have blik for de ildsjæle, der er med til at skabe disse nye fortællinger.

Hvad er så "landsbyernes fremtider" og hvordan skabes de? Ud fra narrativ teori så skal svarene ikke findes i historien, men i de mange nye fortællinger der er ved at opstå. Men samtidigt må vi ikke glemme betydningen af de dominerende store fortællinger eller samfundsmæssige diskurser. Forfaldshistorierne omkring den rådne banan, de store fortællinger omkring urbanisering og globalisering, der har solide konsekvenser for de politikker der føres, for de modeller for identitet der kan skabes, for bankernes vilje til at låne penge osv. Dvs. fortællinger som har en

stærk iboende konsekvens for det der kan ske. Det betyder at landsbyernes fremtider ikke kan skabes asymmetrisk og afkoblet de store fortællinger.

Center for Landdistriktsforskning kan være med til at spille en vigtig og central rolle i forhold til at opdage og beskrive disse potentielle nye fortællinger. Men nok så vigtig være med til at omskrive de større fortællinger i vores samfund omkring landsbyerne og de nye muligherder for identitetsskabelse der skabes rundt omkring i de mange spændende landsbyer der udvikler sig i disse år. Derigennem kan CLF understøtte de mennesker, der er involveret i landdistriktsudvikling i at udvikle disse nye fortællinger, hvad end det er som politikere, erhvervsdrivende, deltager i frivillige organisationer, embedsmænd, skolelærere, eller i andre roller.

Der er mange aspekter, der knytter sig til hvad der er foretrukne fremtidige fortællinger om landsbyer. Og der er rigtig mange forestillinger om, hvad der ligger i en bæredygtig landdistriktsudvikling, hvilket rejser en lang række af spørgsmål: Er det at opretholde befolkningsgrundlaget? Er det erhvervsudviklingen og antallet af arbejdspladser? Er det kvaliteten ved at bo ude på landet, frisk luft og natur? Hvilken rolle spiller de politiske virkemidler? Er det den samme udvikling, der skal ske alle steder? Har vi ret til de samme basisfaciliteter som sundhedstilbud, offentlig transport, internet?

Her mener jeg, at det er vigtigt, at vi i CLF er i stand til forsat at kunne stille disse spørgsmål og ikke mindst at forholde os kritiske til selvfølgelighederne. En forudsætning for nytænkning er, at vi er i stand til at stille nye spørgsmål. Og min påstand er, at ved at indgå i et spændende multifagligt forskningsmiljø og løbende deltage i tværfaglige diskussioner, får vi skærpet vores blik for, at spørgsmål kan stilles anderledes. Vi bliver bragt ud af vores faglige tryghedszone, hvilket øger kreativiteten.

“En forudsætning for nytænkning er, at vi er i stand til at stille nye spørgsmål.”

Og lige så vigtig at understøtte og styrke det nordiske og europæiske samarbejde med de mange spændende forskningsmiljøer, der findes rundt omkring. Ligeledes ved jeg, at Center for landdistriktsforskning har en stærk tradition for at samarbejde med de lokale ildsjæle og interesseorganisationer. Det er et samarbejde, som jeg finder overordentlig værdifuldt, og som jeg vil prioritere at forsætte i mit arbejde som forsker og Centerleder.

Ifølge Jerome Bruner er det gennem fortællingerne, at der skabes sammenhæng mellem handlinger og værdier, og at der skabes identitet. Det gælder både for det enkelte menneske, det gælder også for landsbyerne. Min påstand er, at der i dag er brug for nye fortællinger, der kan skabe en ny identitet til landdistrikterne. Fortællinger, der tager udgangspunkt i de værdier og handlinger, der i dag er mulige, men som også rummer visioner for fremtiden. Og ikke mindst, fortællinger som kan inkludere de mennesker, der bor, eller må have lyst til bo derude på landet.

Nogle af de gode eksempler på nye fortællinger der ofte fremhæves, som f.eks. Samsø og Gram Slot, er eksempler på at de er knyttet til fantastiske story-tellers som Søren Hermansen og Svend Brodersen, men der er også mange eksempler på nye fortællinger, som opstår som en kollektiv proces. Som det f.eks. er tilfældet med de aktiviteter der er omkring Bovbjerg Fyr. Bovbjerg Fyr er ogsa et godt eksempel på at det ikke handler om at have nogle særlige

unikke mursten, men om at gøre murstenene unikke. Fyret som helt har mistet sin rolle som fyrtårn, er gjort til noget helt særligt via de mange forskellige aktiviteter som er knyttet til fyret, og ikke mindst det store lokale netværk og engagement som er mobiliseret i den nye fortælling.

I forhold til landdistriktsudvikling så er det vigtigt, at beslutningerne, der træffes for at understøtte denne udvikling, er forankrede i hvad der foregår derude. Vores opgave som Center for Landdistriktsforskning er at bidrage til at skabe denne sammenhæng. At interessere os for hvad der foregår, hvem det er der bor eller gerne vil bo der, hvilke værdier de ser i det, hvilke behov der skal være opfyldt, og hvilke fremtidsmuligheder man kan se. Det er CLF's opgave forskningsmæssigt at undersøge, hvordan disse udviklingsmuligheder understøttes lokalt og nationalt. Og ikke mindst hvordan vi kan bringe denne viden med ind i de politiske beslutninger. Der håber jeg, at der er politisk visdom nok til at se, at det er vigtigt, at vi forsat har et Center for Landdistriktsforskning. Og at der er politisk vilje til at forsat at støtte det.

Lidt litteratur til teoretisk inspiration:

Alrøe, Hugo F. and Egon Noe (2014) Second-order science of interdisciplinary research:
A polyocular framework for wicked problems. Constructivist Foundations 10(1): 65–95.
Alrøe, H.F. and Noe, Egon (2010) Et perspektivisk blik på videnskabelig uenighed og ekspertise [A perspectivist view of scientific disagreement and expertise]. Chapter 3 in Claus Emmeche and Jan Faye (eds.), "Hvad er forskning? Normer, videnskab og samfund"
Bruner, Jerome (2004) At fortælle historier I juraen, I litteraturen og i livet. Akademisk Forlag
Noe, Egon, Hugo F. Alrøe and Anne Mette S. Langvad (2008) A polyocular framework for research on multifunctional farming and rural development. Sociologia Ruralis 48(1): 1–15.
http://www.sdu.dk/om_sdu/institutter_centre/c_clf_centerlanddistriktsforskning

---

Egon Bjørnshave Noe

Af Preben Etwil

Er der skønnere på landet?

I disse år sker der en kraftig befolkningsbevægelse væk fra yderområderne ind mod byerne. Udviklingen skyldes bl.a., at unge tager deres uddannelser i byerne og etablerer sig herefter typisk i de bynære områder. Resultatet af denne udvikling er alt andet lige en aldersmæssig forgubning af yderområderne, og en foryngelse af bybefolkningen. Spørgsmålet er, om denne polarisering i befolkningssammensætningen også forplanter sig til geografiske forskelle i livskvalitet.

Danmarks Statistik gennemførte i 2015-16 en interviewundersøgelse af 42.500 personer i alderen 18 år og derover, der havde til formål at kortlægge befolkningens generelle livskvalitet. Undersøgelsen blev fortaget på kommuneniveau, hvilket betyder, at man kan belyse en vis form for geografiske forskelle i livskvaliteten - dog ikke helt ned på lokal- og landsbyniveau.

Det tætteste man kan komme lokal- og landsbysamfundsniveauet, og samtidig ikke gå på kompromis med den statistiske usikkerhed, er at belyse livskvaliteten i de såkaldte yderkommuner.

Danmarks Statistik har i udvælgelsen af yderkommuner taget udgangspunkt i Erhvervsstyrelsens klassificering1, hvor en yderkommune er karakteriseret ved at der er store pendlingsafstande, hvor infrastruktur og kollektiv transport udgør et problem. Yderkommunerne har derudover en lav urbaniseringsgrad, lav erhvervsindkomst, dårlig internetforbindelse samt en svag befolkningstilvækst.

Ud fra den klassificering tager denne artikel udgangspunkt i følgende kommuner:

- *Bornholm i Region Hovedstaden med 32.900 voksne borgere på 18 år og derover*
- *Lolland i Region Sjælland med 35.500 voksne borgere*
- *Tønder i Region Syddanmark med 30.400 voksne borgere*
- *Ringkøbing-Skjern i Region Midtjylland med 44.500 voksne borgere*
- *Morsø i Region Nordjylland med 16.600 voksne borgere.*

Med den kommunestørrelse der opstod efter kommunalreformen i 2007, er det svært eller umuligt at tale om livskvalitet på et ”landsbyniveau”. Livskvalitet i yderkommunerne er mere dækkende.

Objektive livskvalitetsmål i yderkommunerne

Ved at tage udgangspunkt i en række objektive livskvalitetsmål for 160.000 voksne borgeres livskvalitet i danske yderkommuner, kan man danne sig et nogenlunde retvisende billede af, hvordan livskvaliteten opleves i det såkaldte Udkantsdanmark – eller de kystnære områder, som det også kaldes. Se Tabel 1.

Tabel 1 Objektive livskvalitetsindikatorer

	Hele landet	Yderkommuner
Middellevetid (år)	80,1	79,5
Kontakt til almen praktiserende læge, 30-59-årige (pr. indbygger)	6,5	6,9
Anmeldte indbrud i privat beboelse (pr. 1.000 indbyggere)	7,3	4,4
Anmeldte voldsforbrydelser (pr. 1.000 indbyggere)	3,9	3,9
Ofre for anmeldte forbrydelser (pr. 1.000 indbyggere)	11,5	5,4
Erhvervskompetencegivende uddannelse, 30-59-årige (pct.)	71,3	67,8
Beskæftigelsesfrekvens, 30-59-årige (pct.)	80,2	77,3
Langtidsledighed, 30-59-årige (pr. 1.000 i arbejdsstyrken)	22,4	21,1
Personlig disponibel indkomst (median 1.000 kr./år)	198	182
Lavindkomstfamilier (pr. 1.000 indbyggere)	18,4	16,9
Skilsmisser (pr. 1.000 gifte)	15,3	13,6
Opløste børnefamilier (pr. 100 børnefamilier)	3,2	3,6
Kvadratmeter boligareal (pr. person)	52,2	62,1
Valgdeltagelse ved seneste folketingsvalg (pct.)	85,9	84,3
Valgdeltagelse ved seneste kommunevalg (pct.)	71,9	75,6

Anm: Yderkommuner er vægtet ift. kommunernes voksne befolkning

I tabellen kan man se, at middellevetiden i yderkommunerne er en smule lavere end landsgennemsnittet, men lægekontakten er faktisk lidt større. Alt peger på, at trygheden er væsentlig større i yderkommunerne, end det man ser i hele landet som gennemsnit. Dog ligger anmeldte forbrydelser på linje med resten af landet.
Uddannelsesniveau og beskæftigelse i yderkommunerne er generelt mindre end for resten af landet. Dog er langtidsarbejdsløsheden i yderkommunerne lavere. De disponible indkomster er markant mindre i yderkommunerne end i resten af landet – Antal skilsmisser er lavere end gennemsnittet i yderkommunerne. Til gengæld ser det ud til at, der her sker flere opløste børnefamilier. På landet bor man stort. Antallet af beboede kvadratmeter er i gennemsnit mere end 10 kvadratmeter større pr. person end gældende for hele landet.
Valgdeltagelsen til Folketingsvalgene er lavere i yderkommunerne end set i resten af landet, mens valgdeltagelse til kommunalbestyrelserne er væsentlig højere i yderkommunerne end landsgennemsnittet.

Subjektive kvalitetsmål i yderkommunerne

Et er hvad de objektive livsforhold viser, noget andet er hvordan livet reelt opleves af borgerne selv i yderkommunerne.

Tabel 2 Tilfredshed med livet

	Hele landet	Yderkommuner
	gns. score	
Alt i alt, hvor tilfreds er du med dit liv for tiden?	7,5	7,7
Hvor tilfreds er du med dit familieliv?	8,0	8,3
Hvor tilfreds er du med din dagligdag?	7,4	7,6
Hvor tilfreds er du med din boligsituation?	8,1	8,4

Anm: Yderkommuner er vægtet ifht. kommunernes voksne befolkning

På en måleskala fra 0 til 10, hvor 0 er "slet ikke tilfreds", og 10 er "fuldt ud tilfreds", er borgerne blevet spurgt om deres tilfredshed med en række forhold i deres liv. Helt generelt må man konstatere, at den voksne danske befolkning er ret tilfreds med livet. Helt overordnet signalerer befolkningen en tilfredshedsscore med livet på 7,5. I yderkommunerne er denne tilfredshed faktisk lidt større med en score på 7,7. Familielivet får generelt en høj score på 8,0 ud af 10 mulige – alligevel vurderer den voksne befolkning i yderkommunerne en endnu større tilfredshed familielivet med en score på 8,3.

Tilfredshed med dagligdagen bliver i yderkommunerne vurderet lidt mere positivt end for gennemsnittet som helhed. Yderkommunernes voksne befolkning har givet dagligdagen scoren 7,6, mens den kun er på 7,4 i landsgennemsnit. De større boligforhold i yderkommunerne slår tydeligt igennem i folks tilfredshed med deres boligsituation. Yderkommunernes tilfredshed med deres boligsituation scorer 8,4, mens gennemsnitsscoren for landet som helhed er 8,1. Et godt liv, eller livskvalitet, er i høj grad afhængig af at borgerne har tillid til hinanden, det politiske system og offentlige institutioner.

Tabel 3 Tillid i befolkningen

	Hele landet	Yderkommuner
	gns. score	
Hvor høj eller lav tillid har du til politikerne i Folketinget?	3,7	3,6
Hvor høj eller lav tillid har du til lokalpolitikerne i din kommune?	4,3	4,3
Hvor høj eller lav tillid har du til, at du kan få den bedst mulige behandling fra det offentlige, hvis du bliver alvorligt syg?	6,1	6,1
Hvor høj eller lav tillid har du til, at du kan få den nødvendige hjælp og service fra din kommune, når du har brug for det?	5,3	5,4

Anm: Yderkommuner er vægtet ifht. kommunernes voksne befolkning

Undersøgelsen fra Danmarks Statistik viser, at borgerne i yderkommunerne har lidt mindre tillid til politikerne i Folketinget end resten af befolkningen. Men under alle omstændigheder er tillid til Folketingspolitikere på et generelt lavt niveau. Noget højere, men stadig på et ret lavt niveau, er borgernes tillid til lokalpolitikerne. Her ser det ud til, at der ikke kan konstateres forskelle mellem yderkommunerne og resten af landet.

Tilliden til at kunne blive ordentligt behandlet ved sygdom ligger i folks bevidsthed lige over middel både for yderkommuner og resten af landet. Endnu ringere står det til, når man spørger ind til folks tillid til at få den nødvendige hjælp og service fra kommunen, når man har hjælp behov. Dog er tilliden til hjælp en smule større for borgerne i yderkommunerne end for landet som helhed.

Tabel 4 Dagligdag og livskvalitet

	Hele landet	Yderkommuner
	Dagligt (pct.)	
Hvor ofte føler du dig stresset?	10,4	8,0
Hvor ofte er du i kontakt med enten venner eller familiemedlemmer, som du ikke bor sammen med?	29,0	29,4
Hvor ofte sker det, at du er alene, selvom du har mest lyst til at være sammen med andre?	4,9	4,3

Spørger man ind til folks hverdag, kan man konstatere, at det daglige stressniveau føles noget mindre i yderkommunerne end i hele landet som gennemsnit. Daglige relationer med venner og familiemedlemmer ser ud til at være lidt større i yderkommunerne end i landet som helhed. Dog er forskellene så små, at forskellen skal fortolkes med forsigtighed. Ensomheden, forstået som at være ufrivillig alene, er lidt mindre i yderkommunerne end oplevelsen er på landsplan.

Tabel 5 Anerkendelse i befolkningen

	Hele landet	Yderkommuner
	gns. score	
I hvilken grad føler du dig værdsat og anerkendt af andre i din hverdag?	7,6	7,7
I hvilken grad føler du, at du har mulighed for at styre dit liv i den retning, du selv ønsker?	7,3	7,4
I hvilken grad mener du, at folk generelt er til at stole på?	6,8	6,8
I hvilken grad føler du dig tryg i dit nærområde efter mørkets frembrud?	8,0	8,3
I hvilken grad har du tillid til, at politiet vil hjælpe dig, hvis du har brug for det?	6,9	6,9
I hvilken grad synes du, at hærværk og kriminalitet er et problem i dit nærområde?	3,4	3,1

Befolkningen i yderkommunerne føler sig en lille smule mere værdsat og anerkendt i deres hverdag end tilfældet er i resten af landet. Det samme gælder for borgernes syn på at styre deres liv i den retning de selv ønsker. Forskellene er dog ikke store, så resultatet skal fortolkes med forsigtighed. Man kan også slutte omvendt og sige, at der er intet, der peger på, at mulighederne for at styre sit eget liv skulle være mindre i en yderkommune end i resten af landet.

Mere sikkert er det, at borgerne i yderkommunerne alt i alt føler sig mere trygge i deres nærområde end man ser i resten af landet. Et andet karakteristisk træk er, at oplevelsen af utryghed og kriminalitet i ens nærområde er mindre i yderområderne end det der kendetegner gennemsnittet for hele landet.

Konklusion

Desværre kan man ikke i statistisk sammenhæng komme helt ned på landsbyniveau, når der skal måles på livskvalitet. Materialet er simpelthen for usikkert. Det tætteste man kan komme på "landsbyniveau" er at tage temperaturen af livskvalitet for yderkommunernes vedkommende.

Alt peger på, at selvom borgerne i yderkommunerne gennemgående har en lavere indkomst, lavere tilknytning til arbejdsmarkedet og andre dårligdomme, så viser denne livskvalitetsundersøgelse, at borgerne helt overvejende har et mere positivt syn på deres liv og levevilkår end tilfældet er for resten af landet. Der må derfor være nogle forhold i yderkommunerne, der er værd at dykke ned i for at få en bedre forståelse af hvilke forhold, der gør sig gældende. Men hvorom alting er, så må der være nogle positive livskvaliteter i landsbymiljøer, der er værd at bygge videre på.

Man sku' altid bo på landet!
Hvem ka' ønske andet?

Preben Etwil

Af Anders Bune

Fjaltring – EN MODERNE SELVBEVIDST vestjysk landsby

Vi lever det gode liv i landsbyerne. De fleste, der bor i en landsby i dag, har selv valgt landsbylivet aktivt til. Kun ganske få er født i landsbyen og har deres familie der. En moderne landsby bebos som regel af folk fra alle egne af landet og ofte også fra en række fremmede lande. I landsbyen bor der derfor mennesker, som gerne vil være der. Mennesker som slet ikke drømmer om et liv i storbyen, men holder af livet på landet. Et sted, hvor børn stadig kan færdes frit, uden forældrene ved nøjagtig hvor de er, og hvad de laver. Folk der godt kan lide at være kendte, og hvor man lever med i hinandens liv. I med- og modgang til døden os skiller.

Men man skal være både døv og blind for ikke at se truslerne mod mange af de små landsbysamfund. Afvandringen fra land til by har sat sit præg og repræsenterer en global udvikling, som det kan forekomme håbløst at kæmpe imod. Men selv om denne udvikling åbenlyst fortsætter, så er der alligevel mange tegn på, at der i bybefolkningen er en drøm om et andet liv tættere på naturen og i en anden social sammenhæng, end den man kender fra bylivet. Søren Ryge har i en menneskealder haft sit ugentlige haveprogram med store seertal, der er kommet en hel TV-kanal, der hedder FRI, og Bonderøven har succes med sin specielle skildring af et mere enkelt liv, hvor man gør tingene så besværligt som muligt på den gode måde, og benytter sig af nabohjælp. Hvis man ikke selv har mulighed for en have, er ugebladene fyldt med anvisninger på, hvordan man kan udvikle sin altankasse til en lille køkkenhave og de mange nye byhaver skildres tæt. Når bymenneskene tager på ferie, er det ofte ud af byen ud i naturen, hvad enten det er i telt, campingvogn, autocamper eller sommerhus. Alt sammen tegn på, at der i byerne er en længsel efter et andet liv, som landsbyerne måske har et svar på. Det er altså en overvejelse værd, at se på, hvorfor afvandringen fortsætter, og det fortsat kun er få, der flytter den modsatte vej .

Jeg er ikke videnskabsmand. Alt det med tal og statistikker om udviklingen og afviklingen af dette og hint må andre tage sig af. Jeg synes, at det er rigtig godt, at der findes sådant materiale, og der kommer nye undersøgelser til, men jeg udtaler mig kun på baggrund af egne erfaringer fra et liv i Vestjylland og deltagelse i forskelligt foreningsliv i hele min voksentilværelse. Dels her i Fjaltring, men også i Lemvig kommune.

Forandringerne i landbrugserhvervet har været så voldsomme, at hvis man hører om det, kan man let få det indtryk, at Danmarks landsbyer er i en situation, hvor sidste mand lukker og slukker. I 1969, da min kone og jeg kom til Fjaltring, var der ca. 70 ejendomme, som leverede mælk til det lokale mejeri midt i landsbyen. Alle landbrugene var af den gamle slags, som vi synger om i børnesangen "Jeg en gård mig bygge vil". Heste, grise køer og får hørte på den tid til en bondegård, bortset fra at hesten var skiftet ud med en lille Ferguson traktor. I dag i 2017 er der kun en landmand, som har køer, og han leverer til mejeriet i Thise ca. 60 km væk, og der er ingen griseavler bosat i Fjaltring længere. Tallene tyder på, at alt skulle ligge øde og forladt hen, men sådan er virkeligheden ikke. Her er masser af liv og der foregår så meget, at det kan være svært at overkomme det hele.

"Tallene tyder på, at alt skulle ligge øde og forladt hen, men sådan er virkeligheden ikke."

Når man rejser rundt i landdistrikterne fremgår det tydeligt, at nogle landsbyer viser klare tegn på trivsel og aktivitet, mens andre ligger hen i en sørgelig forfatning og ligner et sted, der har deltaget i en længerevarende borgerkrig, der hvor haverne er præget af skrammel og gamle campingvogne m.m., og husenes vinduer er dækket af tæpper eller lagner, som hænger i laser. Hvordan kan denne forskel opstå? Hvad er grunden? Kan man gøre noget ved det? Skal man gøre noget ved det?

Den stadige centralisering har spillet en vigtig rolle. Nedlæggelse af amter og sammenlægning af kommuner har drænet mange områder for kvalificerede arbejdspladser. Nedlæggelse og centralisering af skoler trækker i samme retning. Nedlæggelse af politistationer, dommerkontorer, sygehuse. Og i større provinsbyer fuldendes billedet af, at selv folk, der gerne ville blive boende i landsbyen, er blevet tvunget derhen. Det private erhvervsliv har fulgt godt op på denne tendens, og paradoksalt nok har også landbrugserhvervet, som burde have en vis forståelse for, at deres erhverv er afhængigt af, at der bor folk på landet, fjernet de afledte arbejdspladser, så svin der f.eks. er produceret i Lemvigområdet skal køres til Herning eller Horsens for at blive slagtet. Hvis unge mennesker på landet ønsker en videregående uddannelse er de henvist til at flytte til en af de store byer, som samtidig lokker med alt det, der hører bylivet til. Det er en god ting, at vores unge kommer ud i verden og ser helt andre forhold, hvad enten det er i Danmark eller i udlandet. Vi ønsker dem alt godt, når de tager afsted, men håber på, at de senere i livet, når de stifter familie og får børn, vil vende tilbage. Men selv om mange som nævnt bærer en drøm i sig om livet på landet, så sker det kun i meget ringe omfang.

Kommune, region og stat må tage deres del af ansvaret for tingenes tilstand, og de har stadig mulighederne for at skifte kurs, hvis det i virkeligheden ønskes. Den katastrofale beslutning om supersygehuse er et kraftigt kvælertag på store dele af landet og desværre formentlig til gavn for ingen.

Det er landsbyernes egne beboere, som har det største ansvar for, om deres landsby skal være en af dem, der går til grunde på grund af tidernes ugunst, eller om det er en af dem, der skal blomstre. Det lyder hårdt at lægge ansvaret over på nogle få tilfældige mennesker, men efter min opfattelse er det helt centralt. Det er landsbyens beboere, der skal skabe det liv, der er i byen, og det er landsbyens beboere, som skal skabe den fortælling, der er om deres landsby. Det er vigtigt, at man i landsbyerne kommer frem til bevidstheden om, at hvis der skal ske noget i ens landsby, så må man selv sætte det i gang. Der er ikke noget folketingsmedlem, regionsmedlem eller byrådsmedlem, som har det sådan, at de hver dag tænker på, hvad man kan gøre for Fjaltring. De eneste, der har det sådan, er fjaltringboerne selv,

og sådan er det i enhver landsby. Man kan gøre rigtig meget, uden at have en eneste krone at gøre godt med. Jeg vil nævne nogle få eksempler, som alle er blevet praktiseret her i Fjaltring.

Det kræver kun et opslag på landsbyens opslagstavle at invitere til en ugentlig cykeltur, som slet ikke behøver at være på racercykel i dyrt cykeltøj. Et opslag kan også indeholde en invitation til læseinteresserede i at gå sammen om en litteraturklub. Man kan på samme måde oprette en filmklub, hvor man sammen tager i biografen og bagefter samles for at drøfte filmen. Hvis der er for langt til biografen eller der mangler køremulighed, kan man i stedet lave det til DVD-aftener. Man kan lave en cafe-eftermiddag (i Fjaltring er det hver fredag eftermiddag i vinterhalvåret) hvor man på skift laver kaffe/te og bager et eller andet. Har man ikke noget samlingslokale, kan man mødes privat . Der kan laves strikkeklub og i Fjaltring har vi noget vi kalder Bindstouw-aftener, hvor vi fortæller for hinanden om alle mulige emner. Har man nogen, der kan et eller andet, de andre ikke kan, kan man let lave en række møder, hvor man så har en gratis instruktør. Det kan være noget fysisk, men det kan f.eks. også være IT-læring. Fællesspisning, f.eks. en gang om måneden, hvor man skiftes til at lave mad til de andre. Man kan lave byens egen taxaordning, hvor man på skift står til rådighed for at køre folk hjem, der f.eks. har fået rigeligt med alkohol eller bare ikke har køremulighed selv.

Det der er vigtigt ved de eksempler, jeg her har listet op, er, at der i landsbyen er en række tilbud, som er åbne for alle. Også for dem, der lige er flyttet til. I det hele taget er noget af det vigtigste enhver landsby må se i øjnene, at forestillingen om, at man er noget særligt, hvis man er født på stedet og har sin familie der, ikke dur til noget som helst. Hvem skulle dog have lyst til at flytte til et sted, hvor holdningen er, at man muligvis kan blive anerkendt om tre generationer. Landsbyer, hvor man dyrker den holdning, er dømt til at dø, for der findes ingen landsby i Danmark, som ikke er afhængig af tilflytning. Næsten alle de landsbyer, der gør noget, markedsfører sig selv med, at de ligger i Danmark smukkeste natur. Samtidig reklamerer de alle med, at der er billige byggegrunde og billige huse. Derfor er der ingen af disse oplysninger der virker. Hver landsby må forsøge at finde frem til sin helt egen profil. Måske skal man finde på et specielt projekt, måske er det særlige naturforhold, man kan gribe fat i. Det kan også være noget historisk, men hvis man vil bemærkes, skal man forsøge noget, som ikke findes andre steder. Det allerbedste er, at blive opmærksom på noget særligt i Landsbyens liv og historie, som man måske bare i årevis har taget for givet og ikke anset for noget særligt. Her i Fjaltring har det været kulturen, som har været hovedakslen i det udadvendte landsbyliv. Tukak teatret, Kulturcenter Tuskær og de mange udøvende kunstnere har gjort Fjaltring kendt i vide kredse og gavnet tilflytningen. På vindmøllefronten har Fjaltring tidligt taget initiativer, som jeg kommer ind på nedenfor. På det seneste har friluftsaktiviteter ved havet været et stort tema for os. Vinterbadere, surfere, paddlere og ekstremspotsudøvere strømmer til. Foreløbig især på dagsophold, men har også ført til bosættelser.

I Fjaltring har vi nu i 22 år arrangeret Landsbyhøjskole en uge hver sommer, hvor folk i alle aldre kommer på kulturophold. Ca. 50 mennesker er engageret med forskellige pligter. Vi gør det for at sende et signal til omverdenen, om at vi findes, og at vi er et gæstfrit sted, men vi gør det også for at give os selv og vores børn gode oplevelser. Denne åbenhed har også medført, at Tukakteatret flyttede til og at Kulturcentret Tuskær blev oprettet. De er årsag til, at vi her i Fjaltring kan møde landets bedste musikere, malere og foredragsholdere.

Det er ikke alle projekter, der kan klares uden penge. Hvis man har mere omfattende ideer, skal der som regel rejses penge. Der er ganske mange muligheder, hvis man gør sig klart, hvad det er man ønsker, men efter min opfattelse er det ofte en faldgrube, at man får kendskab til en fond, som bevilger penge til et eller andet formål, og man så indretter sin ansøgning efter det. Det fører til projekter, som ingen rigtig brænder for og derfor let løber ud i sandet. Når man har sin plan skal man holde fast i den. En del af de mulige fonde vil ofte forsøge at ændre det projekt , man søger til, fordi fonden selv har nogle overordnede ideer, som den vil forfølge. Her har vi især dårlige erfaringer med Lokale- og anlægsfonden. Da vi i sin tid besluttede, at vi ville bygge vores eget vandrerhjem og på den måde skaffe besøgende til vores landsby, prøvede fonden at overtale os til i stedet at bygge en multihal. Det ville man dengang gerne have nogle erfaringer med. Vi forlod fonden og skaffede penge ad anden vej. For det var nu et vandrerhjem, vi ønskede. Man skal holde fast i sin ide.

Det er godt, hvis landsbyen formår at rejse nogen midler selv. I Fjaltring har vi mange indtægtskilder.
For det første har vi vores egen pengemaskine. Det skal forstås sådan, at der i Fjaltring er rejst fem 750 kW. møller for en del år siden. Vi fik ordnet det sådan, at der på hver mølleplads blev tinglyst, at møllen skulle afgive 2% af overskuddet før afskrivning til fællesskabet. Det har i årenes løb givet over 1,5 mio. kroner, som blandt andet er grunden til, at vi kunne bygge vores vandrerhjem. Vandrerhjemmet har kørt så godt, at det har kunnet medvirke til, at Fjaltring stadig har sin egen købmand, som drives af de lokale som et anpartsselskab. Men vi har andre indtægtskilder. Hvert år bliver der afholdt Open by Night. Vi har kun en forretning, men den aften bliver hele landsbyen spærret af , og der bliver oprettet en masse boder og der er natcafe i en lokal garage. Overskuddet går til fællesskabet. Den årlige græskarkonkurrence og kagekonkurrence har midler, der kan søges. Langs landsbyens åbne arealer er der plantet georginer til selvpluk, hvor man betaler, hvad man selv synes. Overskuddet går til fællesskabet.

I Fjaltring har vi rigtig gode erfaringer med en decentral struktur. Vores Beboerforening tager sig af den overordnede kontakt til myndighederne, og den stiller sig til rådighed med råd og dåd, til dem der har en eller anden plan. Når nogen får en ide, samler de en gruppe interesserede, og så går de i gang. Ikke noget med at først skal Beboerforeningen spørges, og så skal det vedtages på en generalforsamling. Næ, nej! Bare i gang mens jernet er varmt. Vi har så organiseret det sådan, at engang om året holdes der et møde, hvor alle de forskellige interessegrupper og foreninger aflægger beretning om, hvad de er i gang med og hvilke planer de har.

Vi synes selv, at vi er en af de landsbyer, der har en rigtig god energi. Vi har et aktivt foreningsliv og en række aktivgrupper. Vi har Forsamlingshus, Skole, Købmand, Beboerhuz (det hedder sådan, fordi vi manglede et s, da navneskiltet blev lavet),Vandrerhjem. Alt sammen noget vi ejer selv, og som kun vi selv kan nedlægge.

“I Fjaltring mener vi, at vi har taget vores del af ansvaret for landsbyens trivsel.”

I Fjaltring mener vi, at vi har taget vores del af ansvaret for landsbyens trivsel. Og vi kan se rundt om os, at andre landsbyer har gjort det samme. Desværre er det ofte sådan, at vi føler vi er i kamp med en politisk omverden, som gør det så besværligt som muligt og lægger så mange forhindringer, at det ikke forekommer rimeligt. Låne- og finansieringsmulighederne skal være lige, hvad enten man ønsker at bygge i en landsby eller i en større by, og etableringen af ordentlig offentlig transport er særdeles vigtig. På dette område har den evindelige privatisering og udliciteringen bragt servicen helt i bund for til sidst ofte helt at forsvinde.

Hver landsby har sit at slås med. Her i Fjaltring er det først og fremmest klitfredningszonen, kystbeskyttelseslinjen og by- og landzoneloven. På grund af naturens gang er Fjaltring kommet til at ligge helt ud til havet. De yderste huse ligger kun få meter fra havskrænten. Indtil nu har havet, udover at være en fødekilde, været en trussel for landsbyen. Nu er det pludselig blevet en mulighed for vores landsby, for mange folk vil gerne bo ved vandet, men love og regler, som i deres udgangspunkt kan være rimelige nok, bliver ofte til uoverstigelige hindringer.

Jeg har en drøm.

Drømmen er, at der kan opstå et samarbejdsklima, hvor de myndigheder, som træffer overordnede beslutninger, der vedrører vore landsbyer, sætter sig ind i forholdene og forskellighederne i de enkelte lokalområder. Først og fremmest skal der skabes mulighed for nyt byggeri. Det er ikke nok at se på en eksisterende landsby og så finde nogen tilfældige huller i bebyggelsen og udlægge disse til byggegrunde. Lige som man ved storbyerne bygger masser af attraktive boliger nær ved kysten eller med andre naturskønne fordele, må man lade landsbyerne gøre det samme. Her i Fjaltring har mange villet flytte til, hvis de havde kunnet få lov til at bygge med udsigt over havet. Vestkysten er uendelig lang, med mange uberørte strækninger, så der er ingen rimelig begrundelse for, at en landsby som Fjaltring ikke må udlægge byggegrunde med udsigt, når nu naturen har bestemt at vi skal ligge så tæt på kysten. Der er ingen rimelighed i, at lave bestemmelser om, at husene skal være så lave, at de ikke har havudsigt.

Tænk hvis Kystdirektoratet havde den holdning, at når de nu alligevel bygger høfder af mange forskellige konstruktioner, hvorfor så ikke indtænke, at disse forsvarsværker kan udformes sådan, at de også kan bruges til fritidsformål. Det vil ikke være svært at etablere trapper ned i vandet. Det vil heller ikke være svært at konstruere små bassiner, som ville kunne benyttes i høj bølgegang og f.eks. om vinteren af vinterbaderne. Med lidt omtanke undgår man let de uheldige erfaringer, der er gjort med havbade, der sander til. I Fjaltring har man etableret handicapvenlig adgang til Høfde Q, så man er åbenbart ikke helt fremmed for tanken, men det er slet ikke ambitiøst nok.

“trivselslandsbyerne lever på trods af regeringens love, regler og bestemmelser og ikke i kraft af dem”

Tænk hvis Naturstyrelsen, Kystdirektoratet, Kommunen og den lokale beboerforening gik sammen om at få etableret faciliteter til de mange aktive, vandrere, løbere, mountainbikere, surfere, vinterbadere m.m., så Fjaltring kunne blive en magnet for folk i alle aldre og ikke mindst børnefamilier.
Tænk hvis man ikke mente, at Danmarks Vestkyst blev ødelagt, hvis de eksisterende landsbysamfund fik lov at tage ny initiativer.

Tænk hvis vi sammen fik skabt muligheder for udvikling af de turistbyer der er, og så sørgede for at turistinitiativer skulle koncentreres der, så der fortsat vil være store øde naturstrækninger, som ganske vist kun bliver benyttet af få, men som det er vigtigt at have.

Tænk hvis den store uvidenhed, der hersker i bestemmende ekspertkredse om livet i landsbyerne i vore dage, blev afløst af viden og indsigt i forholdene, så der kan blive skabt rammer om et moderne liv også i landsbyerne.

Min konklusion bliver, at de landsbyer, der vil overleve i de kommende år, vil være de landsbyer, som har aktive beboere, som vil andet end sig selv, og er villige til at gøre en indsats og tage initiativer. Det vil lykkes bedst for de landsbyer, som finder sin helt specielle profil. Det er ikke noget nogen myndighed kan planlægge, men de bestemmende myndigheder kan - ved at åbne sig for samarbejde og forlade eksperternes dovne vanetænkning - være med til at gøde grunden for fortsat trivsel på landet. Der er uheldigvis ikke mange tegn på, at det er det sidste, der vil ske. På trods af venlige og positive erklæringer i regeringsgrundlag og partierklæringer, er der desværre intet, der tyder på at, at der findes et eneste parti, som virkelig interesserer sig for landdistriktsudvikling. Derfor lever trivselslandsbyerne på trods af love, regler og bestemmelser og ikke i kraft af dem.

Vi lever det gode liv. Vi har selv valgt at være her. Men os der bor i landsbyerne, skal ikke beklage os, men snarere beklage det land, som tror, det kan undvære at hele landet er befolket.

Anders Bune

Af Tove Marquardsen

Fremtidens landsbyer

- set fra mit lille fiskerhus i Havtornens Rige – Skallerup/Sønderlev-Vennebjerg-Lønstrup

En lille vandring på må og få og ingen aner, hvorhen du skal gå, så går du til siden ad en lille sti, og der en masse du går forbi, og det halve af tiden, det ligner spild, men spildt var det ikke, for overalt hvor du gik, var der en rasende masse musik. Vidunderligt, herligt og fuldkommen skørt, noget du aldrig ville have hørt. En lille vandring ud i det blå med små mirakler på må og få. (Knud Holst)

Skrænter skrider, bådepladsen skyller væk, huse falder eller rives ned, sandet fyger, skoler lukkes, busser indskrænkes. Sådan har det altid været, men det hindrer ikke, at vi er et aktivt samfund, hvor der syder og bobler af nye ideer. Vi er hele tiden på vej. Finder nye veje til lyden af herlig musik – en musik, der er min drivkraft....
Unik natur. Spændende kulturarv. Alsidigt erhvervsliv med mange kunsthåndværkere. Rigt foreningsliv.

Friområde, eller hvad kan vi kalde det?

Der er kun en kommunal bygning tilbage i hele området, nemlig Lønstrup Aktivitetscenter, der har til huse i Lønstrup gamle Skole, som blev nedlagt i 1976. Aktivitetslederen er sparet væk. Brugerne – pensionister og efterlønsmodtagere - har taget over.

Friskolen Skallerup oprettet i 2011, da Hjørring kommune lukkede den kommunale skole, blev i 2016 selvejende og rummer ud over friskolen også børnehave og vuggestue. Der er overbygning til og med 9. kl. mod kun 6. kl. i 2011.
Skalleruphallen, den fælles sportshal, er netop købt af Hjørring Kommune for en krone, og det stopper ikke her.
En gruppe arbejder lige nu på planerne for et multihus, der skal forbinde hal og skole. Bygningen skal bl.a. rumme mødefaciliteter, musikrum og værksteder, noget som Friskolen vil få glæde af. Planerne for og grunden til et friplejehjem "Havtornen" var på plads, da en ny lovgivning juni 2015 beskar boligkvoten, og projektet måtte midlertidig stoppes, men er ikke opgivet.

Lønstrup gamle Biograf er solgt på anparter til folk fra byen. Drives af forpagter om sommeren, og i vinterhalvåret forpagtet af foreningen Lønstrup gamle Biograf, hvor vi er 40 frivillige, der viser film, sælger billetter, passer bar, arrangerer fællespisning, koncerter og - sidst men ikke mindst - der samarbejdes med Dox Bio, og foredrag live-streames fra Århus Universitet.

Vennebjerg Mølle er foreningsejet og drives af frivillige, der har restaureret møllen fra top til tå, ved hjælp af fonds-midler og mange frivillige timer. Møllersvende og -piger maler og sælger mel hver onsdag i sommerhalvåret og på ekstra åbninger for krydstogtsgæster – denne sommer forventes 23 hold, der anløber Aalborg. Lønstrup gamle Redningsstation ejes af Lønstrup Fiskeriforening og Lokalhistorisk Forening. Åben i sommerhalvåret, Udstilling om skudehandel, fiskeri, badeliv og Havtornens Rige i dag.

Landsbyrådet

Blev stiftet i juni 2006, efter opfordring fra Hjørring kommune. Medlemmerne er områdets foreninger, 16 stk., samt skole, kirke og nogle erhverv, og ca. 50 menige medlemmer. Landsbyrådet dækker landsbyerne Skallerup/Sønderlev 501, Vennebjerg 465 og Lønstrup 599, Meget forskellige byer, men meget afhængige af hinanden.

Landsbyrådet har til formål

- at varetage lokalsamfundets behov for fælles repræsentation udadtil, herunder at være høringsorgan for de kommunale myndigheder. Landsbyrådet er repræsenteret i Hjørring Kommunes Landsbyforum med et medlem
- skabe et forum for kontakt, koordination og samarbejde mellem lokalsamfundets foreninger, institutioner og virksomheder.
- at arbejde for gode rammer for lokalsamfundets liv og vækst

“Ordinære møder holdes første tirsdag hver måned. Her behandles alt, der rør sig lokalområdet og kommunen.”

Ordinære møder holdes første tirsdag hver måned. Her behandles alt, der rør sig lokalområdet og kommunen.
Vi har til Kommuneplan 2016 sendt ønsker til noget af det, der har stor betydning netop for vores område; forlæn-gelse af eksisterende kystsikring, cykelstier på skolevejen, ekstra parkeringspladser i Lønstrup, En lind strøm af invitationer til møder og seminarer om udvikling og samarbejde på tværs flyder ind i mailboksen. Fra LAG Nord, fra turismeorganisationer, kommune m.fl. invitationer til temamøder, Facebook- kurser, og lige nu er jeg på vej til et møde arrangeret af Landbonord: ” Hvordan skaber vi ny samhørighed mellem landsbyen og landbruget til gavn for lokalområdet? - Debat mellem deltagere og repræsentanter fra landsbyer og landbrug”

Landsbyrådet har hjemmeside og Facebook-gruppe samt opslagstavler i hver af de 3 landsbyer. Opslagstavler, hvor søjlerne kendetegner kunsthåndværket i de tre byer. Keramiker i Lønstrup, glaspuster i Vennebjerg og træskærer i Skallerup/Sønderlev.

Landsbypedel

I maj 2016 fik vi en landsbypedel, en seniorjobber ansat af Hjørring kommune og udlånt til landsbyrådet i 4 år. Han hjælper alle foreninger med praktiske opgaver i og omkring deres mødesteder, ved arrangementer og hvad der fal-der for. Sidst men ikke mindst står der i kontrakten, at han også skal hjælpe i lokalhistorisk arkiv, hvilket jeg per-

sonligt er meget glad for. Han har teknisk snilde og hjælper med at digitalisere arkivets videobånd og disketter. Han hjælper desuden i den gamle redningsstation med oprydning og klargøring til ny udstilling.

Jeg er hans "kontaktperson/arbejdsgiver", forstået på den måde, at alle ønsker/informationer går via mig. Vi holder hyggelige morgenkaffemøder hver eller hver anden uge, hvor vi vender de spørgsmål, der ikke klares gennem telefon. Hvis jeg bestemte, ville jeg give alle landsbyer en landsbypedel – meningsfyldt arbejde for den, der får jobbet og en god hjælp til alle frivillige i foreningslivet.

Fælles udviklingsplan

En fælles udviklingsplan for hele området er på vej. Vi søgte om at blive en af de landsbyklynger, som Hjørring kommune i samarbejde med DGI/Realdania, ville oprette sidste år. Det blev ikke os. Så måtte vi selv i gang. I forvejen er vi jo en selvbestaltet klynge. Vi har derfor valgt at tage udgangspunkt i modellen for landsbyklynger (Realdania og DGI). På et fyraftensmøde fik vi en planlægger fra kommunen til at give os en indsigt i de muligheder og begrænsninger vi har for udlægning af arealer til mere erhverv og bosætning. Et spørgeskema med ønsker for området, om bosætning, erhverv, kulturelle aktiviteter er lige nu til kommentering hos landsbyrådets medlemmer og andre interesserede. Efter tilretning vil en elektronisk udgave, med velvillig hjælp fra kommunen, blive sendt via e-boks til alle beboere i området. Børn og unge får også lejlighed til at give deres besyv med.

Resultaterne her fra vil blive bearbejdet i studiekredse og på offentlige møder. Målet er at få alle generationer engageret i planen. Hjælp ude fra hentes efter behov. Vi har deltaget i flere kommunale projekter gennem tiden "Leveby2011", Forløber for Århus som Europæisk Kulturhovedstad, "Samling og sammenhold", for de byer, der mistede skolerne ved dens store skolelukningsrunde i 2011. Sammenlægge og finde nye steder, hvor foreningslivet kunne rykke sammen.

Synergivejen

Midt i kampen for at bevare skolen og kæmpe for en friskole fik vi ved fælles hjælp anlagt "Synergivejen" på et stort grønt område, der dækker skolens og hallens arealer. Synergivejen er formet som en fod, hvor der i alle tæerne er fysiske udfordringer. Desuden anlagde vi løbebaner, balancebomme, udendørs fitness, legeredskaber, bålhytte. Sidst er området forbundet med et stisystem, der fører via gammel kirkesti til Vennebjerg Mølle, Lønstrup, Rubjerg Knude m.fl.

"Har vi en Lars Tyndskids mark?"

Nydalen - en bæredygtig bosætning i Lønstrup

Har vi en "Lars tyndskids mark?", sådan lød spørgsmålet fra Fritids- kultur- og bosætningsudvalget efter en studietur til Skotland. Mens flere småbyer gispede efter vejret, ønskede Fritids-, kultur- og bosætningsudvalget i Hjørring Kommune at sætte gang i et projekt, der kunne munde ud i, at der opstod en ny lille landsby - eller i det mindste en ny bebyggelse. Ikke et nyt Christiania, men et sted, hvor folk måske havde lyst til at leve lidt langsommere og bygge alternativt. Ideen til en kreativ bebyggelse, hvor fællesskab og bæredygtighed kunne spille en væsentlig rolle, havde udvalget fået efter en studietur til Skotland i 2014. Her besøgte de Findhorn, der blandt andet kan bryste sig af, at have boliger, der ikke just lignede noget fra et Vendsysselsk parcelhuskvarter, bl.a. en bolig, der var udformet som en stor whisky-tønde. (https://www.findhorn.org)

Udvalget påpegede, at de ikke havde sat sig fast på et område, men at det nok var vigtigt, at det var ude i naturen et stykke væk fra byerne. Det var politikernes håb, at en alternativ bebyggelse kunne tiltrække nye borgere, der havde lyst til at leve på en lidt anden måde end den konventionelle. Måske kunne det med tiden tiltrække turisme og kursusvirksomhed – hvilket var erfaringerne fra Findhorn. 100.000 blev afsat til at undersøge mulighederne for etablering af en bebyggelse, og om der overhovedet var beboere og investorer til projektet. De kom aldrig i gang med undersøgelsen, da meget andet trængte sig på. I november 2014 inviterede kommunen en person fra hver landsby til en temadag om alternative boformer. I mødet deltog repræsentanter fra bl.a. Hjortshøj, som fortalte om deres erfaringer. Kommunen udtalte, at de var villige til at udfordre Planloven om nødvendigt!!

Landsbyrådet (den eneste i kommunen) greb ideen, og vi inviterede Steen Møller til at fortælle om Friland på landsbyrådets årsmøde i marts, og derfra rullede det. Vi besøgte Friland og andre alternative bebyggelser, og en gruppe, der har svinget mellem 16 og de 9, der er med endnu, har holdt utallige møder. Vi er vidt forskellige i gruppen, så der har været store, heftige og, ikke at forglemme, gode diskussioner undervejs. Hvad forstod vi hver især med social-, økologisk- og økonomisk bæredygtighed, og hvor skulle vores landsby ligge?

I oktober 2016 udskrev kommunen en konkurrence om "Alternative boformer" – så var der en deadline, og vi måtte lande med vores projekt. "Never doubt that a small group and thougtful committed citizens can change the world, indeed, it's the only thing that ever has" (Margaret Mead, amerikansk antropolog). Flere områder var i spil inden vi valgte, at bosætningen skulle ligge i Lønstrup, som er et attraktivt sted at bosætte sig, men samtidig et sted hvor huspriser, lokalplaner og Planloven har sat og sætter store begrænsninger for nye og anderledes boformer. Vi fandt et naturskønt område på grænsen mellem by og land med kort gåafstand til byen via et eksisterende stisystem. Visionen er at føje endnu et element til egnens mangfoldighed ved at udvikle et alternativt og anderledes bosted i tilknytning til det tidligere fiskersamfunds nu velfungerende turist- og bosætningsby.

Hensigten er at være med til at fremtidssikre Lønstrup og dermed Havtornens Rige, lige som vi ser projektet som berigende for Hjørring kommune i sin helhed. Vi forestiller os et sted, hvor det er muligt at bosætte sig og bo på rimelige økonomiske vilkår. Noget som er attraktivt for unge og børnefamilier, som vi gerne vil tiltrække. En bosætning karakteriseret ved rummelighed i forhold til forudsætninger og livsstil samt i øvrigt indbyggere i alle aldersgrupper. Vores håb er at mennesker, som har visioner om hvordan det gode og helstøbte liv kan leves i pagt med naturen, hinanden og Lønstrup, vil få lyst til at slå sig ned her.

"Vi er på vej og optimistiske, men et stort arbejde ligger stadig foran os inden vi tager første spadestik."

11 meget spændende og vidt forskellige projekter deltog i kommunens konkurrence. Vinderne blev afsløret ved en event på Hjørrings berømte bibliotek den 4. februar i år. Vi fik en delt 3. præmie på i alt 15.000 kr. samt en aftale med kommunen om råd og vejledning, men ikke yderligere økonomisk støtte. Landsbyrådet får 10.000 om året i "Frimærkepenge", så det rækker ikke langt med alt det, vi har gang i. Der må søges her og der – i første omgang til formidling af projektet, som er inviteret til at deltage i Arkitekturfestivalen på Utzon i Aalborg denne måned og i næste måned er med på Naturmødet i Hirtshals. Efter præmieringseventen var det tid til at præsentere projektet på et borgermøde i Lønstrup – 50 deltog, både lokale og folk udefra. 15 skrev sig på en liste som måske kommende beboere. En liste som nu er på 30 familier/enkeltpersoner, i alt ca. 45 inkl. børn.

Første møde med kommende beboere er afholdt. Kreative folk i alle aldre. Næste møde holdes lørdag den 20. maj, så interesserede, der kommer langvejs fra, har mulighed for at deltage. Kommunen bakker op. Vi er på vej og optimistiske, men et stort arbejde ligger stadig foran os inden vi tager første spadestik. En arkæologisk prøvegravning er første udfordring. Som det fremgår af vores beskrivelse, vil nybyggerne blive involveret i det videre arbejde.
Læs mere om projektet her: http://havtornensrige.dk/wp-content/uploads/Nydalen-14.04.2017-4.pdf

Landsbyforum

Er Hjørring Kommunes primære samarbejdspartner i spørgsmål, der vedrører landdistriktet. I Landsbyforum sidder i øjeblikket 16 repræsentanter fra Hjørring Kommunes landdistrikt, der samlet set repræsenterer næsten alle områder af Hjørring Kommunes landdistrikt. Derudover sidder der 2 kommunalpolitikere udpeget af byrådet. Der er frihed til forskellighed i sammensætningen. Nogle repræsenterer kun en borgerforening, andre er repræsentant for mellem 1 og 4 landsbyer. Formand og næstformand er valgt mellem landsbyrådenes repræsentanter. Landsbyforum vil jeg betegne som en stor landsbyklynge eller rettere et edderkoppespind. Et spind, hvor vi samarbejder og hjælper hinanden, ikke kun på møderne i landsbyforum, men også i høj grad udenfor. Information, høringer m.v. der vedrører landdistriktet, viderebringes bl.a. via Landsbyforum til landsbyrådene og herfra ud til beboerne.

På hvert møde behandler vi og godkender eller afslår ansøgninger til kommunens Vedligeholdelsespulje. Hver landsby kan få max. 20.000 kr. om året til projekter, hvor totalomkostningen ikke må overstige 25.000 kr. Matchningsmidler, som Landsbyforum kan indstille til, kan søges til større projekter, hvor man i forvejen har midler eller arbejdskraft at supplere med. Puljen har bl.a. støttet Synergivejen, Vennebjerg Mølle, Lønstrup gamle Redningsstation. Et meget spændende og forpligtende forum at være en del af, især den sidste tid, hvor vi først har arbejdet med Kommuneplan 2016 og senest evaluering af den gamle strategi og med forslag til en ny Landdistriktsstrategi.

Ønsker fra Landsbyforum til en ny landdistriktsstrategi

Under overskriften "Udvikling i landdistriktet" er der i marts og april afholdt landdistriktskonference og fire offentlige temamøder om hvordan land, by og kommune sammen skaber udvikling. Efterfølgende har vi sammen med administrationen evalueret møderne. Ønskerne har vi netop fremlagt for byrådet på en temadrøftelse om strategien. De blev positivt modtaget, så vi har tro på, at de bliver opfyldt i den nye Landdistriktsstrategi, som forventes færdig omkring 1. september 2017.

Det gode liv i Landdistriktet

"Livet i landdistriktet skal ikke være et ringere alternativ til livet i byen"

- Strategien skal prioritere det gode liv for dem, der bor der
- Vi skal tale tingene op og fortælle om den mangfoldighed af liv og muligheder, der er i landdistriktet
- Den gode historie skal ud over rampen – kommune og borgere skal i samarbejde udvikle historiefortællingen

Samspil mellem land og by

"Det moderne liv rummer elementer både fra byen og landdistriktet"

- Det moderne liv i landdistriktet sammensættes og suppleres af de tilbud, der er i nabolandsbyer og i de større byer i og uden for kommunen
- Landdistrikt, områdebyer og hovedby skal spille forskellige roller – og gøre det godt
- Landdistriktet er differentieret. Der er forskellige potentialer i de forskellige landsbyer. Man skal lokalt have lov til at dyrke det, man er god til

Virkelyst, fællesskaber og frivillighed

”Fællesskaber og frivillighed – det er det, vi kan i landdistriktet!”

- Fællesskaber og frivillighed er vigtigt for at livet i landdistriktet er et godt og ligeværdig alternativ til livet i byen, så det skal understøttes (håndholdt indsats)
- Kommunen skal understøtte et lokalt erhvervsliv. Der er vigtigt for frivilligheden (erhvervslivet understøtter for eningslivet og nye initiativer - praktisk og økonomisk)
- Ønsker om ildsjælenetværk (gerne på tværs af geografi, bystørrelse og interesser)

Samarbejde, organisering og møder

”Der skal findes en rigtig god løsning, hvis der er noget, der skal fungere bedre, end det, vi har nu”

- Landsbyforum skal organiseres på samme måde som i dag, med frihed til forskellighed i organiseringen lokalt
- Samarbejdet mellem borgere og administration skal fortsat prioriteres og vurderes fra sag til sag (håndholdt indsats)
- Der skal arbejdes med kontakten mellem borgere og politikere
- Landsbyforum suppleres med ildsjælenetværk, der dækker hele kommunen og giver mulighed for at skabe relationer og ideudvikle på tværs af geografi og organisering
- Ønske til møderække:
  - Fire ordinære møder i Landsbyforum
  - Et årligt stormøde (med henblik på at nå længere ud end landsbyforum)
  - Minimum et årligt møde med politikere (f.eks. TMU, FKB)
  - Et årligt møde i ildsjælenetværket for ildsjæle fra hele kommunen – inspirationsoplæg og tid til netværk.
  - Netværket er forankret i landdistriktsstrategien, men koordineret på tværs i den kommunale organisation og involverer grupperinger af ildsjæle bredt set.

Tove Marquardsen

Af Torben Stjernholm

Årets landsby 2017

Horbelev er en landsby på Nordøstfalster med ca. 600 indbyggere. For 7 år siden var der 560. NØF´s område omfatter foruden Horbelev en række mindre landsbyer, som tilsammen danner en landsbyklynge i et stort geografisk område på det nordøstlige Falster med ca. 1800 indbyggere i alt.

Historien

Horbelev har, ligesom så mange andre små byer i landdistrikterne, oplevet en stor omvæltning igennem de sidste 40 år. Fra at være en aktiv by med skole, plejehjem, købmand, børnehave osv til at blive en soveby uden de livgivende funktioner, der får et område til at udvikle sig. Sidst var det Horbelev skole og plejehjemmet der lukkede i 2004. Dengang lykkedes det dog en stærk forældregruppe af starte Horbelev Friskole, som fungerede indtil 2009, hvor det måtte kaste håndklædet i ringen og melde sig konkurs.

Frustrationen var stor hos borgerne i området efter skolens konkurs, og man følte sig svigtet af kommunen. Hvor var visionerne for området? Indbyggertallet faldt og de ressourcestærke familier flyttede fra området, og blev til dels erstattet af ressourcesvage familier, der til en vis grad kom fra hovedstadsområdet. Hvor var den hjælpende hånd til at komme på fode igen? I erkendelse af at hvis vi skulle vende udviklingen, måtte vi selv gøre noget, indkaldte en gruppe ildsjæle til stormøde i 2010. *

Der mødte 250 borgere op til mødet, og der var stor opbakning til at gøre noget. Det blev besluttet at arbejde hen imod dannelse af to foreninger; en social, kulturel forening og en investerings-forening. Der blev afholdt workshops, hvor ideer til udvikling af området blev diskuteret, og den 10. juni 2010 blev der afholdt stiftende generalforsamling for Nordøstfalsters Fremtidsforening og investeringsforeningen NØF Invest. Planen var, at ved hjælp af salg af anparter i NØF Invest, at kunne købe den lukkede folkeskole. Der blev alt i alt samlet 264.000 kr. sammen, som derefter gjorde det muligt at købe skolen for 1.mio. kr. af kreditforeningen.

Nordøstfalster Fremtidsforening i dag

Den tidligere skole har gennemgået en rivende udvikling igennem de sidste syv år. Dels er mange nye foreninger blevet dannet i forbindelse med etableringen af NØF og NØF Invest og dels har skolen gennemgået en stor ombygning.

Kulturgården indeholder pt. følgende aktiviteter:

- Et stort og moderne motionscenter med egen bestyrelse
- En genbrugsbutik med egen bestyrelse
- Horbelev Amatør Teater(HAT) med egen bestyrelse
- Billardklub med egen bestyrelse
- Petanqueklub med egen bestyrelse

Udover ovenfor nævnte foreninger danner NØF også rammen om mange andre aktiviteter, både de tilbagevendende aktiviteter såsom bankospil, ældretræf, nørkleklub og fællesspisning en gang om måneden og de mere event-prægede begivenheder som billedværksted og musikarrangementer som NØF Event står for. Foreløbig har Allan Olsen, Tue West, Sebastian og Thomas Buttenschøn lagt vejen forbi.

NØF arrangerer ligeledes en årlig Horbelev Festival i august måned med lokale bands. Kulturgården indeholder i dag også tre lejligheder, der udlejes samt en erhvervsvirksomhed (pizzaria). I 2015 søgte NØF om at komme med i et projekt "Omdannelse af lukkede folkeskoler", som Lokale- og Anlægsfonden udskrev. Vi var heldige og kom med i projektet, og fik derigennem midler til at få lavet en fondsmappe af et arkitektfirma, Werk arkitekter. Projektet gik ud på at transformere skolen om til en Kulturgaard. Projektet lykkedes. Vi fik alt i alt samlet 8.5 mio kr ind fra forskellige fonde (Lokale- og Anlægsfonden, Realdania, Den A.P.Møllerske Støttefond samt Fideicommiet) samt kommunale og egne midler.

Byggeriet er netop afsluttet og vi står med en ny Kulturgaard, hvor de ydre rammer passer til indholdet. En flot tilbygning, der samler de tidligere fritliggende skolebygninger under samme tag. Der foretages mange rundvisninger og holdes foredrag om vores nye fællesskaber. Mange politikere, også landspolitikere, har lagt vejen forbi Horbelev, ligesom vi har været med i flere forskningsprojekter om udviklingen i landdistrikter. Under sidste valgkamp til folketinget blev der transmitteret direkte en hel dag med både TV2 Øst og Poul Erik Skammelsen, hvor der blev diskuteret landdistriktspolitik. NØF bruges ofte som rollemodel.

Den digitale landsby

NØF har selvfølgelig en hjemmeside og er på Facebook. Pt. er vi ved at opgradere vores hjemmeside med nye funktioner, der tilgodeser hele området. Ved hjælp af landsbyambassadører tilegnet dette projekt, vil vi promovere området over for tilflyttere, turister samt vores lokale erhvervsliv. Fejø-app'en vil blive kædet ind i den nye hjemmeside, bl.a. med en ny kalenderfunktion til at styre og samle hele vores aktivitetsområde. Det vil synliggøre det frivillige arbejde og fællesskab i Kulturgaarden og give folk mulighed for at melde sig til specifikke opgaver. Vi har også netop offentliggjort vores nye bosætningsfilm "Virkelyst", der fortæller om vores område og vores fællesskaber. Denne film, som vi selv har betalt, ligger allerede ude på boligsider. Det er ligeledes lykkedes for NØF, gennem en dygtig tovholder fra bestyrelsen, at etablere fibernet i området. 485 husstande ud af 780 tilmeldte sig, og vi glæder os til at få den hurtige internetforbindelse i vores område, der er en forudsætning for at kunne udvikle området. Der arbejdes desuden på at skaffe midler til digitale informationsskilte, der kan opsættes ved indfaldsvejen til Horbelev.

Fremtiden

Den 8. maj tages der hul på et nyt stort decentraliseringsprojekt. Sammen med Guldborgsund Kommune og forskellige foreninger i området, ikke mindst idrætsforeningen, skal der skabes et nyt OPP selskab.(offentligt-privat-partnerskab). (Progressiv decentralisering) Horbelev idrætsforening har i mange år været drivkraften i fællesskabet, og den tilbyder en række idrætsgrene. For at komme fremtiden i møde skal der tænkes nyt i sammenhængskraften og alle foreninger må gå sammen om et nyt ejerskab for helheden.

“Ideen at samle den kommunale økonomi i lokalområdet og bryde med kasse-tænkningen”

Kort fortalt er ideen at samle den kommunale økonomi i lokalområdet og bryde med kasse-tænkningen. Selskabet skal overtage driften af idrætshal og sportsanlæg, alle grønne områder på Nordøstfalster, bl.a de mange små gadekær der findes i området. Pasning af Kirke – Kulturgaarden – hallen og anlæg – Børnehaven, samt det gamle plejehjem, som snart bliver til en institution for voksne hjerneskadede og lign. Et kommunalt initiativ hvor det stærke lokale engagement ligger til grund for valget af netop Horbelev for den nye institution. Der bliver 27 nye arbejdspladser, som vi oplever som belønning for en meget stor frivillighed i området.

Alle kommunale midler, som ellers bruges i området, skal overføres til selskabet, som så kan blande midlerne, herunder også kirkelige midler til vedligehold osv. Det skal være muligt at sælge ydelser til private såvel som virksomheder. Når snerydningsmaskiner kører fra børnehave og videre til kirke og andre institutioner, kan den jo lige så godt rydde fortovet gennem byen og så lige smutte ind til købmanden og ordne parkeringspladsen hos ham. Vi skal sammenlægge alle maskinomkostninger i de decentrale samfund. Det er der sammenlægningsfidusen er - det hjælper ikke at alt samles i den kommunale centerby.

NØF ønsker at stå i spidsen for en helt ny og spændende kulturel og social sammenhæng i landdistrikterne, med udgangspunkt i borgernes egne ressourcer og ønsker. Ved selv at tage ansvar for vores udvikling opnår vi en større ejerskab og stolthed over vores område. Det er på landet man har gennemgået de største forandringer de seneste 40 år og det er herfra nye tanker vil forandre, fordi det er nødvendigt. Nu er det her der skal udvikles. Vi vil forsøge at skaffe midler til ansættelse af en projektleder i nogle år. Der skal brydes gammel kasse-vanetænkning og oplyses om en ny helhedstanke med sammenhæng. Kommunens centrale indkøb skal også brydes. Lokal handel og sund fornuft skal gennemsyre den nye model. Jeg kan ikke lade være med at sammenligne med en Kanton som i Schweitz, hvor man har skabt decentrale og differentierede modeller, så de passer til befolkningen og det man magter og ønsker af selvstyre.

Nordøstfalster har i 40 år været investeringsforladt, det laver vi om på. På baggrund af den seneste vækst har Horbelev Købmand udvidet butikken og etableret tankstation. Vi har set at den ene investering kan løfte den anden. Vi er meget heldige, at vi stadig har en velfungerende butik, men det er sårbart. Hvis man f.eks. bygger en ny Rema 1000 i udkanten af Nykøbing ud mod Horbelev, vil der kun gå kort tid før det er slut. Desværre har politikere i Danmark den vrangforestilling, at jo flere supermarkeder vi har, desto billigere kan vi handle. Nej, det er lige stik modsat. Hver gang man bygger en ny falder omsætningshastigheden per hyldemeter i alle de andre og derfor sættes priserne op. I Danmark har vi dobbelt så mange supermarkeder per indbygger som i Tyskland. Det er på tide at politikerne fordeler butikkerne til fordel for samfundsstrukturen og ikke til fordel for de store magthavere i kæderne. I 7 år har rigtig mange frivillige ydet en ekstraordinær indsats, og det vil være en hyldest til alle hvis Horbelev kunne skabe en helt ny og spændende selvstyremodel.

Jeg tillader mig at bruge ord som vækst, et ord som hele tiden har været forbeholdt centralistisk udvikling. Det er efterhånden indgroet i hele samfundet, at hvis man siger at man vil spare ved at sammenlægge og nedlægge mindre enheder, ja så er det automatisk sandt. Vi vil demonstrere at det er en livsløgn. Frem og tilbage er lige langt og vi er de samme mennesker. Hver gang vi gør noget større, bliver vi selv mindre. Det føles som at falde ned, alt imens man

kaster værdier og midlerne opad. Det eneste samfundet får ud af centralisme er at samle magt og midler. Jeg har aldrig hørt om nogen forsker der har lavet budgetopfølgning på centraliseringer. Man hører aldrig om målet er nået, men derimod at kommunerne skal sparre de samme millioner år efter år. Jo mere centralisme, jo mere rager folk til sig af magt og midler. Vi ser hvidvaskning og skattefusk på et meget højt niveau. Det er som et billede af en kæmpestor gravemaskine på larvefødder, som skraber alle værdier med sig, alt imens den bakker ind mod Ørestaden, hvor der bygges store paladser i marmor og med guldhaner. Ja, jeg tænker på de store banker som desværre er blevet et godt billede af et falsk centralistisk samfund.

Det stopper nok ikke før vi starter forfra med andre mennesker. De som har skabt monsteret kan ikke nedlægge det igen. Derfor tror jeg på helt nye finansieringsformer, hvor banker kan blive overflødige. Jeg selv arbejder på en meget stor arbejdsplads. Jeg tænker i optioner, og at min løn skal blive stående i virksomheden, hvor jeg så har tilknyttet et Visakort eller noget lignende. Virksomheden vil have fordelé og jeg som person bliver mere uafhængig. Jeg tænker i nye kreditforeninger, med nye folk som tænker økonomi på en helt anden måde. Ny cirkulær og decentral økonomi; en økonomi som er der hvor mennesket er. Man kunne lovgive at x antal procent af pensionsmidlerne skulle bindes i et nyt institut.

I 1970 mistede Horbelev sin kommunestatus og igen i 2004 blev den store Guldborgsund kommune sat i søen. I alle disse år er det kun gået tilbage for Nordøst Falster. Derfor er visionen at skabe en ny samfundsmodel, hvor det enkelte menneske kan føle sig som en vigtig del af en større helhed og ikke bare et enkelt individ.

“Det var her jeg drømte om en UFO der kom på besøg, og Marsmænd bankede på døren og råbte på en forklaring.”

Lige efter skolelukningen i 2009 var alt sort, og man kunne tydeligt se på huse og mennesker, at bunden var nået. Det var her jeg drømte om en UFO der kom på besøg, og Marsmænd bankede på døren og råbte på en forklaring. De kunne ikke forstå at kirken og gravstæderne var super flotte og kirken havde fuld bemanding, samtidig med at skole og plejehjem samt den lokale kro var lukkede og alt så grimt og forladt ud. Han spurgte hvorfor vi mennesker på landet kun investerer i de døde?

Fakta er, at siden 60,erne har der stort set ikke været investeret i området. Landdistrikterne har et stort akkumuleret behov for investeringer. I alle de år har vi gået og set på det som var og ikke som det kunne blive, men måske skulle vi netop så langt ud som vi har været, for at det kunne gå op for os, hvad der var galt. I 50,erne var Horbelev særdeles velfungerende med over 30 butikker og mange små virksomheder. Alle havde en funktion og var en del af helheden. Set i en social sammenhængskraft var midt 50’erne idealsamfundet. Vi kan ikke genskabe funktionerne, men vi kan genskabe sammenhængskraften, og det er det vi er rigtig godt i gang med. Vi er i vækst, derfor vil vi også forhandle os frem til større driftsmidler fra kommunen. Det skal ses i det lys også, at kommunen tjener kassen på vores arbejde med befolkningstilvækst. Når man har visioner, skal økonomien også tænkes ind og vi skaber økonomi.

På et tidspunkt søgte vi om at landdistriktsministeren ville bevilge os en forsker, som kunne lave beregninger på de samfundsøkonomiske konsekvenser ved at decentralisere, men ingen ville være med. Jeg undrer mig ofte over hvad alle vores forskere laver, ud over at fortælle os hvad vi godt ved i forvejen. Disse lønkroner kunne bruges langt bedre. Forskerne, særligt dem fra Aalborg, er med til at tale landsbyerne ned, desværre. Jeg har ikke set nogen løsninger... ud over at de anbefaler at rive tomme huse ned? Der skal bo skatteydere, og hvordan man får det ændret, ja, det var det som de burde beskæftige sig med.

NØF har hele vejen haft et frugtbart samarbejde med Guldborgsund kommune såvel som med de folkevalgte. Sommeren 2010 gennemførtes et stort fællesskabsprojekt, New Life Horbelev, som betød at 30 personer afleverede deres TV for i stedet at bygge en skulptur med indbyggede tv,som skulle symbolisere en ny fremtid. En skulptur på 50 m lang og tre meter høj. Se filmen som gik viralt. Her er vi en vigtig del af en større helhed, fremfor et enkelt individ.

Kilder og inspiration:

WWW.NØF.DK
https://youtu.be/5O40ouGOjDE Filmen "Virkelyst" og Filmen New Live Horbelev.
Kompendiet NØF OPP selskabet.
NØF Masterplan fra 2011

Torben Stjernholm

Af Kirsten Malling Olsen

Den nye andels-organisering og lokal udvikling i landdistrikterne

Det er vældig interessant at se den nyere form for andelsorganisering vokse frem – på land og i byen. Jeg taler ikke om dele – bytte økonomi, men økonomi og formål forankret i en medlemsbestemt organiserings-form. Denne artikel handler om andelsorganisering og lokal udvikling i landdistrikterne i Danmark og baserer sig til dels på en konference afholdt af KOOPERATIONEN den 6. februar 2017 på Christiansborg og dels på egne observationer. Jeg havde fornøjelsen af at have ansvaret for konferencens indhold, planlægning og gennemførelse.

Mit første møde med kooperativer

Jeg startede mit professionelle arbejdsliv i ILOs (international Labour Organisation) kooperative sektor – i Indien fra 1986 – 89 og i Nepal fra 1989 - 90. ILO er den ældste del af FN systemet – startet i 1919 efter første Verdenskrig. En del af ILOs aktiviteter er rettet mod oprettelsen og styrkelse af den kooperative sektor. Jeg blev noget overrasket, da det viste sig, at den indiske landbrugssektor er styret af den nationale stat og lokalstaterne – primært som et redskab til at få kreditter, gødning mv. ud til bønderne. Ofte var formanden for det lokale kooperativ en ansat i regeringssystemet – udpeget af staten. Der var heldigvis også gode kooperativer, som er styret efter de 7 kooperative principper.

I Nepal introducerede ILO et kooperativt opsparingssystem for de lokale landsbykvinder, hvor de kunne bruge opsparingen som fælles kaution i forhold til optagelse af lån til deres beskedne produktioner af fødevarer, tekstiler mv. Kort efter at jeg var rejst fra Nepal, inddrog det lokale ministerium kvindernes opsparing til andet formål.
Det lærte mig, at den kooperative organisationsform er meget vigtig i forhold til lokalt ejerskab og motivation. Og den skal bygge på de kooperative principper – tilpasset de lokale behov. Med særligt fokus på at medlemmerne bestemmer – og ikke andre end dem.

Hvad sker der i Danmark nu

Der er skudt mange nye fællesskabsøkonomiske tiltag frem i lokalområderne i landdistrikterne i de senere år. Ofte skyder de op som en konsekvens af et konkret opstået behov – andre gange er det af mere velovervejede strategiske grunde. Vi ser dagligvarebutikker, økologiske indkøbsforeninger, arbejdsfællesskaber, udviklingsselskaber, bofæl-

lesskaber, mv. I modsætning til de traditionelle foreninger, stiller den ny andelsorganisering krav til et mere ansvarligt og forpligtende fællesskab for medlemmerne. Vi ser de kooperative strukturer/andelsformen være med til at danne nye forretningskoncepter – på land og i by.

Det er ikke en nyskabelse, at noget er andelsejet. Landbruget og indkøbsforeninger har siden 1880'erne været organiseret i andelsforeninger, men også forsyning af vand, varme og frys til beboerne, beskæftigelse, produktion, salg og afsætning af lokale produkter har været og er organiseret som andelsforetagender.

For de nyetablerede er det anderledes boformer, behovet for dagligvareindkøb og lokale mødesteder, vedvarende energiforsyning, organisering af lokal udvikling på mere forpligtigende vilkår end foreninger, udvikling og fastholdelse af lokalt erhverv og beskæftigelse, blandt andet inden for produktion og forarbejdning af lokale fødevarer.

Det ligger i de kooperative principper, at samarbejde mellem andelsforeningerne er en vigtig del af fastholdelsen og udviklingen af de enkelte foretagender.

Begrebsafklaring?

Der er behov for et ord, navn, begreb, som kan dække over de forskellige former for andelslignende/kooperative organisationsstrukturer. Lige nu har kært barn mange navne. Begrebet skal kunne indbefatte firmaer, selskaber, "gamle" andelsorganiseringer, foreninger, erhvervsdrivende fonde, etc. Fælles for dem er, at alle er drevet som økonomisk forpligtende demokratiske fællesskaber ejet af medlemmerne. COOP taler om fællesskabsvirksomheder – men det dækker jo kun virksomheder. Nogle taler om folkeejede. Jeg vil i denne artikel kalde dem alle for fællesskabsøkonomier. Og alligevel vil ordet andelsorganisering også snige sig...

Der eksisterer ret forskellige former for fællesskabsøkonomier i Danmark. Der er de traditionelle andelsselskaber med den solidariske hæftelse, der er AMBAer med begrænset ansvar, der er foreningsbaserede anpartsselskaber og foreninger samt de fællesskaber, hvor økonomien er bundet op på forholdsvis store medlemsbidrag, projektmidler og indsamlede penge. Fælles for dem alle er, at organiseringen baserer sig på et forpligtende økonomisk fællesskab baseret på medlemsejede andele/anparter/økonomiske bidrag. En af begrundelserne for at organisere sig som fællesskabsøkonomi er, at det er en effektiv og demokratisk måde at skaffe kapital på. Samtidigt er der en demokratisk kontrol med pengene og en sikring af, at de bliver brugt til målopfyldelse. Eventuelle overskud geninvesteres ofte enten i kooperativet eller i lokalområdet. Den indskudte kapital kan bruges som sikkerhed i forhold til ekstern lånefinansiering.

Selv om mange nye tiltag baserer sig på de kooperative principper fra 1844, er der ikke mange, der kender dem. Det kan lyde paradoksalt, men skyldes formodentligt, at "Foreningsdanmark" er stor en del af DNA'et her. Springet fra det traditionelle foreningsliv til en økonomisk fællesskabsmodel er ikke lang.

De 7 kooperative principper, som er internationalt anerkendte og som stammer helt tilbage fra 1884, er:

1. Frit og selvstændigt medlemskab
2. Demokratisk medlemskontrol
3. Medlemmernes økonomiske deltagelse
4. Selvstændighed og uafhængighed
5. Uddannelse, oplysning og information
6. Samarbejde mellem kooperativer
7. Interesse for samfundet

Fællesskabsøkonomier i landdistrikterne

Der er opstået forskellige typer fællesskabsøkonomier rundt i hele landet, som favner meget bredt:

- Dagligvarebutikker
- Lokale udviklingsselskaber
- Lokale fødevareproducenter – produktion og salg
- Boformer
- Beskæftigelse
- Bosætning
- Energi – vind, biomasse..
- Kunst/kunsthåndværk – markedsføring
- Fastholdelse af lokal udvikling

Og og ...

De lokale dagligvarebutikker er opstået af et akut lokalt behov for fastholdelsen af indkøbsmuligheder og mødested, når købmanden/brugsen må dreje nøglen om. Megen opfindsomhed er tilstede i organiseringen af butikkerne. Dog er der et fællestræk: Nogle tager initiativ og sørger for at få anparter/andele ind for at kunne køre forretningen videre. Nogle steder købes bygningerne, andre steder kun forretningen – nogle steder ansættes en købmand, evt. på forpagtningsvilkår – andre steder kan butikken holde åbent udelukkende på frivillig arbejdskraft. Der etableres en organisationsform, hvor andel/anpartshaverne har den demokratiske indflydelse på butikkens drift. Ofte velvidende at andelene/anparterne ikke er salgbare, og at pengene heller ikke kommer retur til ejerne. På 11 småøer er der etableret sådanne butikker foruden et stort antal rundt omkring i landet.

Med behov i finansiering og aktivt professionelt input er der etableret *lokale udviklingsselskaber*, som med et formuleret formål skal udvikle landsbyen/området. I Vestervig i Thy er formålet bygnings- og forskønnelse – med det overordnede formål at fastholde og tiltrække beboere og samtidigt holde Låsby Svendsen typer ude af byen og dermed fastholde og udvikle huspriserne.

Sociale formål bliver også organiseret i andelsstrukturer. Sociale bofællesskaber som Levefælleskabet Hertha, hvor udviklingshæmmede og såkaldt normale mennesker lever og sameksisterer i boliger, beskæftigelse og fritid. Et eksempel på at almindelige mennesker putter penge og kræfter i aktiviteter, som man kunne sige, er en del af det offentliges forpligtigelser. I øvrigt interessant med de mange private skoler, børnehjem og alderdomshjem som er opstået på grund af de kommunale lukninger af samme rundt omkring. Jeg mener at de vanskeligt kan betegnes som en del af de fællesskabsøkonomierne, da der for det første ikke er andelshavere og for det andet, at der ofte ikke er direkte medlemsdemokrati. De er ofte organiseret som selvejende institutioner.

Vind, vand, biomasse – alternative energiformer. Her er der en del andelsorganisationer som vindmøllelaug og de gamle vandværker (der er faktisk 2000 andelsejede vandværker i Danmark). Flere steder er der etableret biomasseanlæg. På Skive egnen er GreenLab Skive Biogas undervejs. Det er etableret af lokale økologiske og konventionelle bønder og er et andelsselskab med solidarisk hæftelse. De vil blandt andet udvinde økologisk gødning, som er en stor mangelvare i Danmark. Det vil have afsmittende positiv effekt på den økologiske fødevareproduktion.

Thise Mejeri var indtil 1988 privatejet, men blev fra det tidspunkt overtaget som andelsselskab af *økologiske mælkebønder*. Der er nu 71 andelshavere. Og hvem kender ikke Thises produkter i dag? Jeg kender ikke nogen, der ikke kender dem. Sct. Clemens på Bornholm er et meget anerkendt ostemejeri (producerer også konsummælk udelukkende til det bornholmske marked). 90 % af osteproduktionen eksporteres. Der er 32 andelshavere. Begge mejerier er store lokale arbejdspladser. Udover at skabe beskæftigelse bidrager de til andre udviklingsformål i form af penge og engagement.

Mange af de lokale producenter af *kvalitetsfødevarer* er organiseret i netværksfællesskaber – det sidst nye er en portal, som er ejet af fødevareproducenterne i et andelsselskab – Smagdanmark.com. De er alle medlem af et lokalt fødevarenetværk – det er kriteriet for at blive medlem af portalen og kunne sælge produkter via den. Der er salg til private kunder og til forretninger/spisesteder.

Markedsføring af kunst og kunsthåndværk har nogle kunstnere lagt i hænderne på egne etablerede sammenslutninger. Bornholm og Odsherred er steder, hvor det er gjort. Sammenslutningerne er ikke organiseret som traditionelle andelsforeninger, men mere som det man kan kalde forpligtende fællesskaber. I fællesskaber markedsføres den enkelte kunstner.

Beskæftigelse og udvikling – her skal Thorupstrand Kystfiskerlaug selvfølgelig omtales – kendt i det ganske land fra Gutterne på kutterne – en TV serie fra det virkelige liv ved havet. Lauget blev stiftet i 2010 af erhvervsfiskere i Thorupstrand. Formålet er at sikre bæredygtigt fiskeri, fremtidssikring af lokalområdet og ikke mindst sikring af de unge erhvervsfiskeres adgang til kutter og kvoter. Andelene koster 100.000 kr., og medlemmerne bestemmer suverænt over lauget. Kystfiskerlauget er et eksempel på at bruge den traditionelle andelsform til fastholdelse og udvikling af lokale arbejdspladser i udpræget sammenhæng med den lokale kultur.

OG hvilken betydning har disse fællesskabsøkonomier så i den lokale udvikling?

Fællesskabsøkonomiernes betydning på lokal udvikling i landdistrikterne

Fællesskabsøkonomiernes betydning for den lokale udvikling er væsentlig. Frivillighed indgår i alle som et væsentligt parameter. Etablering af lokale arbejdspladser, salg af lokale producenters primære og sekundære fødevareprodukter, igangsætter af lokale udviklingstiltag, sikring af lokale dagligvareindkøb, løsning af velfærdsopgaver og boligbehov, etablering af alternativ energi og gødning, promovering af kunst, iværksætteri mv. mv.
Alt dette tilfører lokalområdet en øget fællesskabsfølelse og solidaritet. Den enkelte fællesskabsøkonomi bidrager igennem sin egen formålsopfyldelse, men vi ser også de afledte effekter i form af uddeling af penge, tilstedeværelse og deltagelse i lokale udviklingsaktiviteter.

”I foreninger betaler medlemmer kontingent for at få lov til at være med i foreningen.”

Hvis der skelnes imellem det traditionelle foreningsliv og fællesskabsøkonomierne, kan man i denne her sammenhæng konstatere, at det forpligtende økonomiske fællesskab kan meget. Spørgsmålet er, om det er medlemmernes økonomiske bidrag, der giver en forskel? Foreningslivet er mange steder utroligt stærkt og udviklingsskabende og oftest baseret på lokale ildsjæle. Der er også behov for ildsjæle i fællesskabsøkonomierne og sammen med den økonomiske forpligtelse for hvert medlem, kan det se ud til at skabe en større fælles forpligtelse – og dermed en varende udviklingsproces. I foreninger betaler medlemmer kontingent for at få lov til at være med i foreningen. I fællesskabsøkonomierne giver pengebidraget demokratisk økonomisk og aktivitetsmæssig indflydelse. De ældre andelsforetagender skaber umiddelbart lokal beskæftigelse og dermed øget økonomisk styrke i lokalområdet.
Der en tendens til, at fællesskabsøkonomierne samarbejder. COOP er samarbejdspartner for flere, Merkur Andelskasse har finansieret flere. Flere ser sig selv som en del af det forpligtende lokale fællesskab – måske tydeligst på Bornholm og småøerne. Hvilket ikke er så underligt, da ø-samfund i forvejen har en fællesskabsfølelse qua det at være ø-bo.

Dagligvarebutikkerne bidrager til den lokale cirkulære økonomi ved at promovere og sælge lokale fødevareprodukter. Kunsthåndværkerne og iværksætterne opnår formodentligt en væsentlig bedre økonomi og arbejdsglæde i deres respektive virksomheder igennem det forpligtende fællesskab.

Sidst – men ikke mindst synes der at være et markedsføringsaspekt ved fællesskabsøkonomierne i landdistrikterne. Områderne brandes igennem fællesskabsøkonomierne. Mange mennesker vil gerne besøge de lokale fællesskaber og den lokalitet, de arbejder i.

”Kan fællesskabsøkonomierne være en vej væk fra det projektfinansierede udviklingsarbejde”

Fællesskabet vurderes højt blandt medlemmerne af de fællesskabsøkonomier, jeg har været i kontakt med. Fællesskabet kan være identitetsskabende i lokalområdet og styrke den sociale og økonomiske sammenhængskraft. Bæredygtighedsaspektet i fællesskabsøkonomierne – både den sociale, den økonomiske og den miljømæssige – bliver interessant at følge. Erfaringerne fra blandt andet Spanien er, at de kooperative virksomheder klarede sig bedst under finanskrisen – i forhold til de privatejede.

Der er også meget fællesskab i det traditionelle foreningsliv – dog ofte med nogle få ildsjæle i spidsen. At gå fra foreningslivet til fællesskabsøkonomierne er en yderligere cementering og udvidelse af det lokale fællesskab til også at omhandle erhverv, beskæftigelse og økonomiske lokale anliggender.

Kan fællesskabsøkonomierne være en vej væk fra det projektfinansierede udviklingsarbejde, hvor mange projekter er farvede af donors formålsparagraffer i stedet for vinkling på de bestemte lokale behov for udvikling? Projektmidler er vigtige – også i forhold til fællesskabsøkonomierne, men som supplement – ikke som første finansieringskilde i et udviklingsforløb. Der kan ageres mere frit inden for egne økonomiske rammer – som projektmidler ikke tillader.

Kirsten Malling Olsen

Af Connie Skovbjerg

Ubegrænsede muligheder i fremtidens landsbyer

Der kan være mode i det meste: Briller, biler og badetøj – bøger, byggestile og bagværk. En mode eller trend er en tendens til, at en bestemt gruppe ting bliver populære for en ofte kort periode. Mode opstår som et resultat af, at en større gruppe af mennesker mener, at noget er ”in”. Ofte som et modtræk til den verden, vi lever i, eller måske til en tidligere mode.

Hvem bestemmer moden? Det kan være svært at svare på. For nogle afhænger det af et forbillede, et ikon, en inspirator. Inspiration er med til, at der hele tiden kommer nye idéer frem, og der skabes udvikling. Det kan også forekomme, at ”gamle” trends bliver nytænkt eller bare kommer på banen igen.

Men når det er sagt, så kan det alligevel overraske, at der også kan være en vis form for mode i ord.

Mode i ord giver anledning til at tænke over, hvordan vores sprogbrug og valg af enkelte ord kan være med til at udtrykke, hvad der egentlig er på færde i et samfund. Ordene kan sætte begrænsninger eller skubbe på en positiv fremdrift.

Det er tankevækkende, hvordan et ord som ”grænse” gennem de senere år er kommet til at indtage en meget central plads i både medierne og i mange menneskers bevidsthed.

Ordet ”grænse” løber daglig over TV-skærmen fx i forbindelse med det amerikanske præsidentvalg og præsident Trumps visioner om at bygge en grænsemur til Mexico, eller englændernes ønske om at værne om egne grænser til Brexit. For slet ikke at tale om den såkaldte flygtningekrise, der i længere tid har fyldt overskrifterne i det meste af Europa med heftige debatter om åbne versus lukkede grænser, om grænsekontroller og om hvordan de enorme menneskemængder, der søger til Europa, kan begrænses. På mange måder er det som om, der i disse år gøres meget for at indskrænke, begrænse og værne om sit eget!

Grænser kan dog også være meget andet end streger på et landkort eller afgrænsning af en landsby i en kommuneplan. I privatlivet forsøger nogle at systematisere og skabe orden ved at fastsætte grænser og skel mellem eksempelvis arbejdsliv og privatliv, eller i overvejelserne om, hvad og hvor meget vi kan og må forlange af hinanden. Alle

familier kender til opdragelse, hvor det ofte pointeres, hvor vigtig det er, at der sættes grænser, og at der er en vis konsekvens i det, man siger, og det, man gør.

Men uanset hvilken grænse der er tale om, er påstanden herfra, at det er muligt at flytte den. Enten med argumenter, ny viden eller tanker, der bliver skabt og kommer til udtryk i mødet mellem mennesker. Eksempelvis i år 2020, 100-året for genforeningen, hvor ingen forhåbentlig vil være i tvivl om, hvorledes grænsen mellem Danmark og Tyskland blev placeret og udtrykker en positiv proces. Eller grænserne i lovgivningen der kan ændres af et politisk flertal. For ikke at tale om demokratiske virkemidler, ny viden og læring der flytter holdninger og adfærd.

Udgangspunktet for denne refleksion over landsbyernes fremtid er, at vi selv er med til at flytte grænser og skabe vores fremtid gennem aktiv deltagelse i demokratiske processer. Ved at forstå hvorfor nutiden er blevet til dét, den er, kan vi gribe ind for at skabe en anden fremtid. "Fremtid er ikke tid - fremtid er en vifte af muligheder" (citat: Torben Bo Jansen).

Nutiden: Sønderborg-modellen

I landsbyerne i Sønderborg er det den lokale stolthed, selverkendelse og medborgerskabet, der flytter grænser og bidrager til udvikling af lokalsamfundet i samspil med de politiske mål og handlinger. Udviklingen bæres på skuldrene af de historiske, stedbundne og menneskelige ressourcer.

Byrådet har en vision om, at landsbyerne er levende og eftertragtede bomiljøer med en lokal forankring i Sønderborg Kommune. Livskvaliteten er høj, og sammenholdet stærkt med aktiviteter og fysiske mødesteder. Der arbejdes dagligt på at styrke dialogen mellem borgere, forvaltning og politikere ved at invitere til målrettet og tidlig borgerinddragelse, der skal give borgerne lyst og anledning til at tage ansvar for egen indflydelse på kommunens prioriteringer og opgavevaretagelse.

Et af midlerne er organisering af landsbyerne i landsbylaug/landsbyråd/lokalråd eller lignende paraplyorganisation, der er talerør over for omverdenen og koordinerende organ for landsbyens egne initiativer. Formålet er at arbejde for at fremme lokale interesser og initiativer, der gavner og støtter landsbyens borgere og området.

I øjeblikket er der 34 landsbylaug fordelt over hele kommunen.

Bestyrelsesmedlemmer fra hver af disse mødes fire gange årligt i det frivillige organ, Landsby-forum, hvor de udveksler gode erfaringer, udfordringer eller sætter fælles tiltag i gang. Nogle udfordringer løser de selv, mens andre sendes til politisk behandling i Landdistriktsudvalget – et §17 stk. 4. udvalg med eget budget - bestående af fire byrådsmedlemmer og syv frivillige fra Landsbyforum, én person fra forvaltningen og en sekretær.

Landdistriktsudvalget har nogle veldefinerede indsatsområder, hvor grundantagelsen er, at indgangsvinklen er dér, hvor man ikke kan se sig selv som borger/individ, men som en del af en fælles løsning (mindre klynger eller på landsbyplan). Af indsatsområder kan nævnes: bæredygtighed i landsbyerne, decentralisering og lokal forankring, levende og eftertragtede bomiljøer, kultur, livskvalitet, sammenhold og "det gode værtskab", erhvervsudvikling, turisme og nytænkning af transport i landdistrikterne.

En af de vigtigste opgaver er, at alle landsbylaug udarbejder en lokal udviklingsplan, der løbende udvides og omskrives. For at det kan lade sig gøre kræves borgerdeltagelse og kendskab til lokalområdet.

"Det giver ejerskab og styrker viljen til at løfte i flok."

De lokale udviklingsplaner indgår, sammen med en landskabsanalyse og beskrivelse af bygningernes bevarelsesværdi, i den kommunale planlægning og sagsbehandling. På den måde opnås en langsigtet planlægning med afsæt i lokalområdet og opbakning fra landsbyerne. Udviklingsplanen indeholder en historisk beskrivelse, analyse, vision, strategi og handleplan.

Med fortiden som redskab søger man i en lokal udviklingsplan at afdække og forstå de udviklingsforløb, der ligger til grund for nutiden og er medbestemmende for fremtiden. Borgerne kan på baggrund af denne forståelse og beskrivelse af de stedbundne, historiske og menneskelige ressourcer i lokalområdet skabe et fælles mål for fremtiden og finde midler til, hvordan målet skal nås ved fælles indsats.

Det bliver mere overskuelig at sidde i et landsbylaug, når udviklingsplanen viser, hvor landsbyen er på vej hen, og hvordan den kommer derhen samt hvem, der gør hvad, hvornår, hvorledes og hvorfor. Det giver ejerskab og styrker viljen til at "løfte i flok", når planerne skal føres ud i livet.

Nogle handlinger kan landsbyfællesskabet selv gå i gang med, mens der i andre sager er brug for hjælp fra/samarbejde med forvaltning og kommunen. Dialog-platformen "Infoland" knytter landsbylaugenes egne hjemmesider sammen med landdistriktssekretariatets, så nyheder og aktiviteter kan deles.
Der er skabt et grundlag for samarbejdet, der har fungeret siden 2007 og løbende udvikler sig og viser sin styrke i hverdagen. Grænser er udvisket eller flyttet. Senest udveksler landsbyerne erfaringer med andre landsbyer i Danmark og Tyskland i et grænseoverskridende netværksprojekt, mens der hentes inspiration og deles viden om medborgerskab med Porto Alegre, Brasilien, omkring begrebet "borger-budgettering"*.

*Borger-budgettering er en mekanisme/proces, som lader befolkningen definere, hvordan en del af eller hele det offentlige budget skal anvendes. Den borgerinddragende budgetlægning er udøvelsen af direkte, universelt og frivilligt demokrati, hvor befolkningen kan diskutere og definere det offentlige budget og den offentlige politik. Det kombinerer direkte og repræsentativt demokrati.

Inden for disse rammer er der mulighed for at skabe fælles løsninger mellem landsbylaug, forvaltning og politiker, når landsbylaugene og borgerne inddrages så tidlig i beslutningsprocesserne, at alt stadig er åbent og til debat.

I Sønderborg er vi ikke stolte over vore præstationer – men fordi vi er stolte, kan vi præstere. Vi går ikke i andres fodspor, for så kommer vi aldrig foran.

Fremtiden: Landsbylivet – den nye trend

Når man tager udgangspunkt i dét, man er god til og stolt af, dvs. bruger en velkendt ramme til dialog – både ansigt-til-ansigt og digitalt – og bygger kreativt og struktureret videre på fælles ønsker og behov; så tror vi i Sønderborg på, at det gode liv kan leves.

Her bliver drømmen til virkelighed: Land og by bindes sammen og er hinandens forudsætninger. I Sønderborg er uanede muligheder, midt i centrum og tæt på alt. Fra Sønderborg ser verden anderledes ud:

I 2029 er målet om CO2-neutralitet nået til gavn for både miljøet og pengepungen. Alle har bidraget til at nå målet både i by og på land, og i landdistrikterne produceres energien og de klimavenlige fødevarer. Landsbyerne er ubeskåret blevet de steder, hvor der er uanede muligheder for at realisere sig selv og sin familie – tæt på og i balance med naturen. Her er stærke fællesskaber, der sikrer social bæredygtighed samtidig med, at der er udsyn til verden.

”Det nye ord, der indfanger den nye drøm om et moderne liv på landet er ”rural renaissance”

Det nye ord, der indfanger den nye drøm om et moderne liv på landet er ”rural renaissance”. Sønderborg arbejdede i sin kulturhovedstads-kandidatur med en anden version af udtrykket: Countryside Metropolis. Det handler om en kreativ, naturbaseret og mere selvforsynende livsstil.

Den digitale infrastruktur er sikret ved højhastigheds-bredbånd til hver eneste husstand, og de fleste fastholder de fleksible arbejdsforhold med hjemmearbejdspladser, så der er frihed til at arbejde på de tidspunkter, der passer bedst ind i familiemønstret. Endnu flere end i 2017 benytter de billigere kvadratmeter til at udleve drømmen om at være selvforsynende eller leve af egen virksomhed.

På vejene er CO2-udledningen fra privatbilisme reduceret betydelig pga. selvkørende el-biler. For at sikre samkørsel har hver landsby sin egen el-minibus, ejet på andelsbasis, der sikrer fælleskørsel til de aktiviteter, der ligger uden for lokalområdet.

Denne hverdag ligger ikke langt fra dén, der leves i 2017, men vi er blevet mere bevidste om, at selvfølgeligheder skal italesættes med ord og billeder. Fx styrken ved at folk er ”sammenspiste”. Ifølge ordbogen betyder det, at man arbejder tæt sammen og beskytter hinanden og afviser al udefrakommende indblanding eller kritik.

Det samme gælder for fællesspisninger. Stort set alle landsbyer har allerede jævnligt fællesspisninger og andre kulturelle aktiviteter i det fælles mødested. Dette styrker sammenholdet og modvirker, at nogen holdes udenfor. I flere bydele er fællesspisning kopieret fra landsbyerne, da lysten til at kende hinanden er stor. Herved øges trygheden i nærområderne.

Den indre glæde, der breder sig, når folk, som kender hinanden, hilser og oprigtig spørger ”hvordan går det?”, mens de venter på et ærligt svar, har en uvurderlig positiv påvirkning i det daglige liv. Det samme gælder i de svære stunder med sygdom eller dødsfald, hvor landsbyen rykker sammen og støtter påførende med opmuntrende snak eller indsamlinger, når det ser allermest sort ud. Det er velkendt i landsbylivet i 2017, men i 2029 har flere fået øjnene op for denne styrke i nærområderne.

Unge mennesker vælger at vende tilbage til de forpligtende fællesskaber i landsbyerne, når drømmene om at besøge fjerne steder er blevet indfriet, og ordsproget ”du rejser ikke ud for at se nyt, men for at få nye øjne at se med” er blevet til virkelighed. På landet er forholdene optimale, når der skal stiftes familie. Her er arbejde inden for en overkommelig afstand, der er huse til alle ønsker og behov, frisk luft, tryghed, masser af udendørs arealer til leg og sundhedsfremmende aktiviteter samt gode naboer. Ingen terrortrusler hænger i luften, ingen luftforurening eller kraftig trafik på landevejene. Her får man dét ud af det, som man selv lægger i dét.

Deleøkonomien florerer som i gamle dage i form af græsklipperlaug, flere ejere om slagkraftigt værktøj eller stor anhænger, afgræsningsforeninger med kreaturer og CO2-neutralt frysehus. Her er arealer med fælles køkkenhaver og kollektiver med generationer på tværs. Ressourcerne udnyttes, og miljøet skånes. Det handler om at hjælpes ad, da alle ved, at man når længere ved at hjælpes ad og gøre tingene sammen. Andelsbevægelsen er genfødt i en moderne udgave.

Der laves forsøg fra kommunens side med at lægge flere beslutninger ud til de organiserede borgere, virksomheder og institutioner, hvilket styrker det lokale demokrati og skaber bedre løsninger på udfordringerne. De lokale udviklingsplaner ajourføres løbende og indgår i den kommunale planlægning som det papir, politikere, forvaltninger og landsbylaug mødes om for at skabe gensidig forståelse og bæredygtige løsninger – og igennem flere år har resultaterne vist, at det virker.

Demokrati og næstekærlighed flytter grænser, både fysisk og mentalt. Derfor er livet i landsbyerne trendy og moderne – her udleves fællesskabet!

Connie Skovbjerg

Kjeld Hansen

Hvad skete der med vores demokrati

Kommunalreformen i 1970 ødelagde såvel demografi som demokrati. Planloven lagde landdistrikterne øde og folk kom længere fra politikerne.

Kommunalreformen i 2007 ødelagde endnu mere af demokratiet. Hvilket gør at folk føler sig for langt væk fra de bestemmende myndigheder, og enten interesserer sig mindre for politik, eller i afmagt søger mod politikkens yderpoler. Dette ses tydeligere og tydeligere, ikke bare kommunalt, regionalt og nationalt, men så sandelig også internationalt. (Wilders, Le Pen, Brexit og Trump).

Foruden Planloven har reklamebranchen været med til at sabotere demografien. Det vil de fleste sikkert påstå ikke kan bevises, hvilket naturligvis er korrekt, men en dyb merkantil uddannelse og herunder godt kendskab til reklamebranchens evne til at manipulere med folk, suppleret med mange års praktisk arbejde med salg gør, at jeg ikke er i tvivl om denne effekt. Det er lykkedes at overbevise den danske forbruger om, at priserne på dagligvarer er en meget vigtig faktor. Det har betydet, at de store varehuse har formået at overbevise folk om, at der er mange penge at spare ved at køre til indkøbscenteret langt væk fra de nærbutikker, man havde meget større fordel af at anvende.

Undersøgelser har bevist, at netop de husholdninger, der satser på tilbud også er dem, der har langt det største forbrug, og dermed - formentlig også – det største spild? Regner man samfundsøkonomisk, som er et af folketingets argumenter for at tillade større varehuse, bliver regnestykket endnu dårligere, idet det – alt andet lige – er billigere, at lade en lastvogn fragte forbrugsvarerne til den lokale butik, frem for at lade 250 biler køre de samme antal kilometer med spild af brændstof og CO2 belastning.

Affolkningen af landdistrikterne har også en anden vinkel, som man sjældent ser beskrevet: Folk i landdistrikterne er mere loyale overfor den nærliggende centerbys specialbutikker, end de lokale beboere i centerbyen, der hellere søger mod "storbyen".

Vision for Fremtiden

På det demokratiske område har nærdemokratiet fået en opblomstring. Der er skabt mange flere lokale netværk – eksempelvis lokalråd. For at få den nødvendige kontakt til politikere og embedsværk, er det nødvendigt med en organisering af disse, hvilket typisk sker via Landdistriktsråd.

"Visionen for det lokale er, at ethvert område har et lokalråd, der er så lille, at alle føler sig hørt, men så stort, at man bliver hørt."

Alt dette har Landsforeningen Landsbyerne i Danmark (LiD) arbejdet for at etablere og udbygge. LiD´s visioner omkring det lokale er, at ethvert område har et lokalråd, der er så lille, at alle føler sig hørt, men så stort, at man bliver hørt. "Så stort" er absolut ikke ensbetydende med geografi eller antallet af beboere i området, men mere et spørgsmål om engagement, kompetencer og viljestyrke. Man arbejder aktivt for indflydelse, ud fra devisen om, at indflydelse ikke er noget man får, men noget man søger! Også kirken og menighedsrådene involverer sig meget mere i det lokale end tidligere.

Et lokalråd er en slags paraplyorganisation, der fremmer og motiverer til samarbejde mellem de forskellige enheder, det være sig virksomheder, foreninger og andre netværk samt selvfølgelig også enkeltpersoner. Lokalrådene er ikke et filter mellem det kommunale system og borgerne, men kan – via samarbejdet med landdistriktsrådet – hjælpe borgerne lettere til den person/det område i forvaltningen, der kan tage sig af den aktuelle opgave. Når det gælder Planlovens meget restriktive elementer, har LiD gennem flere år været fortaler for lempelse af disse. Det er blevet betydeligt lettere at etablere mindre virksomheder i landdistrikterne, ligesom det er lettere for disse at foretage mindre udvidelser.

Der er nu mange små virksomheder, startet af iværksættere, hvilket ikke mindst skyldes, at der nu atter er etableret mindre LAG´er (Lokale Aktions Grupper) til erstatning for den fejlslagne centralisering af LAG´erne, som blev indført i 2013, og som reelt betød stop for LAG-funktionens hovedsigte: At stimulere landdistrikternes mulighed for vækst.

Den er nu atter til stede, og LAG-bestyrelserne er igen tæt på projektmagerne, og har føling med de områder, der vil etablere nye virksomheder, eller øge indsatsen på de bestående. Man har – fornuftigt nok – beholdt den centrale koordinatorfunktion. Koordinatorerne skal have et godt kendskab til betingelserne for LAG´ernes funktion, herunder den detaljerede dokumentation, der kræves fra ministeriets og EU's side. Derfor er der 10-12 koordinatorer på landsbasis, hver med 8-10 Lokale Aktions Grupper, hvilket må siges at være en fornuftig opdeling. Det kræver naturligvis aktive LAG-bestyrelser, hvilket også i høj grad er tilfældet, idet man nu kan se nytten af sin indsats i nærområdet.

Det er også blevet lettere for visse dele af detailhandlen – specielt i områderne op til 2-300 km fra den tyske grænse, idet der er en stærk og klog minister, der har overbevist EU og Nordtyskland om, at der bør være samme betingelser for emballage importeret til Danmark, som der er til returemballage i Danmark. Det betyder, at interessen for private til at importerede drikkevarer er faldet betydeligt, hvilket har en sundhedsøkonomisk sidegevinst, da billigt indkøbte varer uvægerligt giver større forbrug, og dermed også er belastende for sundheden, da det typisk drejer sig om sundhedsskadelige varer. En anden afledt effekt er belastningen af naturen, hvor svineriet med øl- og sodavandsdåser i vejgrøfterne på det nærmeste er ophørt.

Det er desuden blevet lettere at forklare de familier med stort madspild, at de skal tænke sig mere om. Muligheden for at kontrollere forbrugernes madspild skyldes, at man har indført systemer, så man vejer og måler alt affald fra husholdningerne. Derved finder vi de største syndere, så vi bedre kan argumentere for en større forståelse for verdens sparsomme ressourcer. Folk tænker sig om en ekstra gang, når der købes ind, og når man smider mad ud, som udmærket kunne være gemt til næste dag.

Det er nu også blevet muligt at finansiere huskøb i Landdistrikterne. Landdistrikternes Boligfond, der er blevet til i et samarbejde mellem LiD, DpV (Danmark på Vippen), kreditforeningerne og danske pengeinstitutter giver nu bedre muligheder. Det er en konstruktion, hvor sælger – som i gamle dage – tager lidt af risikoen ved hussalget, mens lokale beboere også deltager i finansieringen. Disse boliger bliver typisk anvendt til udlejning, men kan også anvendes i almindeligt boligkøb, hvor den almindelige kreditforeningsfinansiering sjældent er til stede.

Tilflytningen til landdistrikterne er i disse år stigende. En af forklaringerne herpå, var oprettelsen af Landdistrikternes Boligfond, som har gjort det muligt at flytte på landet "på prøve". Det er der efterhånden rigtig mange, især unge familier, der har prøvet, hvilket har betydet, at der nu er en stigende tilflytning til mange landsbyer. Adskillige planer om skolelukninger er hermed opgivet. Landdistrikternes Boligfond, der er paraplyorganisation for 18 regionale boligselskaber med tilsammen 72 "tilflytterboliger", blev etableret i 2017 i et samarbejde mellem Landsforeningen Landsbyerne i Danmark, Danmark på Vippen, DLR Kredit A/S og foreningen af Lokale Pengeinstitutter, der tæller over 50 pengeinstitutter.

Finansiering af blandt andet boligkøb i Landdistrikterne er også blevet nemmere, og er dermed også en væsentlig årsag til den positive befolkningsudvikling i landsbyerne og landdistrikterne. Nøglen til bedre finansieringsmuligheder var oprettelsen af Landdistrikternes Udviklingsfond, som blev etableret i 2018. Udviklingsfonden har siden oprettelsen, og i samarbejde med realkreditinstitutterne, medvirket til at løse de tidligere udfordringer med at skaffe billig finansiering til investeringer i boliger og erhvervsejendomme. Endvidere har fonden haft stor betydning i bestræbelserne på at tilpasse bygningsmassen, så der nu er skabt en bedre balance mellem udbud og efterspørgsel.

Udover en positiv befolkningsudvikling, så er et andet synligt tegn på, at disse to fonde har haft betydning for udviklingen i landdistrikterne, at boligpriserne nu igennem en årrække har bevæget sig i en positiv retning. Som nævnt ser vi nu en stærk øget tilflytning til landdistrikterne, særlig børnefamilier. Det kan, foruden de forannævnte forbedrede finansieringsmuligheder, også henføres til områdets børneinstitutioner, hvor de unge ser en god mulighed for at deres børn får en god opvækst og en god skolegang. Spørger man de tilflyttede familier, hvad der fik dem til at flytte, var det primært at komme væk fra storbyens støj og bilos. Det var desuden vigtigt at freden, naturen, nærhed til skolen, idrætsfaciliteterne og gerne mulighed for lokalt indkøbssted, var til stede. Derimod var den kommunale skatteprocent ikke blandt de prioriterede forudsætninger for valg af bosætningsområde. Ligeledes var transportmulighederne til storbyens uddannelsessteder vigtige. Teletaxaordning og pendlertaxas har også overrasket de fleste. Men man kan godt forstå, at mange store og tomme regionalbusser ikke er rentabelt. Det gennemgående træk for de områder, der særligt er lykkedes at tiltrække nye beboere er, at de er rigtigt dygtige til at få fortalt den gode historie. Historien fortælles ikke via stort opsatte og dyre annoncer, men ved mund-til-mund-metoden.

Også for regionerne er der – i lighed med det kommunale område - sket en demokratisk revolution. Tidligere var der ikke mange mennesker, der vidste, hvad der foregik i regionerne, og de færreste interesserede sig for deres funktioner. Der er ikke avis- eller TV-salg i regionens arbejde. De fleste mennesker vidste godt, at det havde noget at gøre med sygehusene. I dag er folk kommet meget tættere på såvel politikere som det administrative system. Men det vigtigste er, at det administrative system er kommet tættere på folk. Lokalrådene har via landdistriktsråd og centerbyråd og i kraft af deres tætte kontakt til græsrødderne, muligheder for at få de gode idéer bragt til regionerne. Men administration og politikere får også vendt deres forslag, og får tilbagemelding om folkets mening inden disse gennemføres. Der er indført et system, hvor folket jævnligt mødes med det politiske og det administrative system, og hvor administrationen og politikerne fremlægger planer, mens de lokale repræsentanter får mulighed for at kommentere, samt fremkomme med deres egne forslag.

Kjeld Hansen

Af Thomas Danielsen

Frihed udvikler lokalsamfundet – politik kvæler det!

Lokalsamfundene har ikke brug for kunstigt åndedræt. De har brug for, at vi fjerner al den lovgivning som enten har til formål kun at fremme en positiv udvikling i universitetsbyerne eller direkte at skade provinsen. Det sidstnævnte tror vi ikke på, at nogen ønsker. Men gennem flere regeringer har det desværre alligevel været uheldige følgevirkninger.

Vandringen fra land til by opleves i hele Europa. I Danmark sætter vi desværre en kedelig europarekord. Vi er det land, hvor flest flytter fra landet til byen. Men hvordan kan det være, når vi både har haft en landdistriktsminister, et landdistriktsudvalg, landdistriktspuljer med videre til netop at modvirke denne tendens? Jo, problemet er, at vi i Danmark har været særligt gode til at tvangsflytte folk til de større byer. Politiet har dog aldrig været involveret i disse tvangsflytninger. Nej, vi har taget meget mere effektive midler i brug. Vi har taget brødet ud af folks mund og sagt, at næste bid kan indtages i byen! Tendensen startede for alvor, da Svend Auken besluttede, at det som udgangspunkt alene var landbrug, skovbrug og fiskeri, der fremadrettet måtte slå sit virke i Danmarks landzoner. Siden har vi tvangsflyttet stort set alle de virksomheder, der fik succes i landzonerne ind til byerne. Det betød, at når mejeriet lukkede, var der ikke mange virksomheder at ernære sig ved, hvorfor folk naturligvis flyttede med arbejdspladserne til de større byer. I takt med at landbrugene bliver større og større, folk flytter fra husene på landet, så undrer det politikerne, hvorfor de overflødiggjorte bygninger ikke længere har en værdi. Hvorfor bliver de ikke brugt til noget, og hvorfor kan man ikke låne penge til dem? Alle i provinsen ved selvfølgelig udmærket godt, at det er politisk bestemt, at det skal være sådan. Men man undrer sig over, hvad der er galt med virksomheder som B&O, Danfoss med videre, som udsprang fra en landejendom inden politikerne fandt på, at det ikke skulle være tilladt på landet.

I det lille samfund Borbjerg i Vestjylland er der i sig selv ikke nogen grund til at bo. Du kan ligeså godt bosætte dig i nabosognet eller flytte ind til Vestjyllands hovedstad Holstebro. Men i udkanten af byen boede der en landmand på sin minkfarm. Landmanden pakkede redekasserne til minkene hver vinter med gamle aviser og halm – lige som alle andre minkavlere gjorde. Pludselig fik han idéen, at han ville indkøbe karton, som han vil skære til på forhånd, så han slap for det tunge arbejde med at folde gamle aviser i bunden af redekasserne. Idéen syntes flere minkavlere om, hvorfor Dansk Minkpapir blev stiftet. Senere faldt landmanden tilfældigvis over en gammel gavepapirsmaskine, som han købte og byggede lidt om, så den kunne rulle karton på små ruller til afdækningspapir. I dag sælges afdækningspapiret i diverse byggemarkeder. Pludselig kom den driftige landmand til at spilde noget lim på afdækningspapiret og fandt ud af, at det nu blev skridsikkert. Derfor startede han produktionen af skridsikkert papir og

solgte til hele verden. I dag er minkfarmen lukket, men der er en meget stor produktionsvirksomhed med masser af arbejdspladser. En virksomhed der understøtter hele Borbjerg. En virksomhed der er med til at sikre, at husene bliver omsat, foreningslivet trives og købmanden udvider. Alt det vi forbinder med et attraktivt sted at bo. Da virksomheden i tidernes morgen begyndte at få succes, ændrede man ved kommunen gårdens område fra landzone til erhvervsområde. Det kunne man, fordi ejendommen tilfældigvis lå op ad byen. Var den placeret, som gårde er flest, havde man enten ikke taget springet og startet virksomheden op, og havde man taget springet, var man blevet en af de tvangsflyttede.

Den vigtigste forudsætning for at bosætte sig i et område er beskæftigelse. Derfor ser jeg frem til, at vi i Folketinget fjerner barrierer for vækst og virkelyst uden for byerne. Og ja, du skal endda have lov til at få succes og at ansætte et hav af folk, der skal belaste infrastrukturen.

Muligheden ligger i udfordringen

Flere omtaler provinsen med ord som ro, stilhed, natur og så videre. Og ja, det finder man i provinsen. Men i min fremtidsdrøm for provinsen er det også hårdt belastede veje, tung transport og alt, hvad der ellers er en følge af vækst og virkelyst. Befordring er generelt et vigtigt område at udvikle, uanset om vi taler København eller provinsen. I dag bliver der brugt milliarder på infrastruktur i Danmark. Men midlerne fordeles skævt, således at Østdanmark får klart den største bid af kagen. Det skaber trafikale flaksehalse i Østdanmark og fratager den enkelte fri mobilitet og fremkommelighed – og så er der ikke noget at sige til, at provinsen ofte forbindes med lange distancer mellem alting.

Meget offentlig transport nedlægges uden for byerne, hvilket medvirker, at det kan være svært at få tilværelsen til at fungere på landet. Men ser man sig omkring netop nu, oplever man det ene teknologiske udbrud efter det andet, der overalt forbinder mennesker og gør hverdagen lettere. Tag for eksempel samkørsel. Med få klik er det muligt at købe et lift af en anden person, der skal samme vej som en selv – og så bestemmer man oven i købet selv på- og afstigningsstedet. Det er altså ikke længere nødvendigt, at bekymre sig om bus og tog kører fra provinsen på det valgte tidspunkt, eller om hvordan man kommer hen til den centrale togstation – hvis den overhovedet eksisterer endnu. Samkørsel er et deleøkonomisk gennembrud, der understreger, at nye tiltag, der tilfører provinsen nyt liv, eksisterer i bedste velgående. Nu skal vi blot fra politisk side af, sørge for ikke at blande os med komplicerede regler for samkørsel. Undlader vi det, må vi bare sige, at vi aldrig har haft så mange afgange fra øst til vest eller syd til nord i hele Danmark. Flere afgange end nogen havde drømt om for bare få år siden. Deleøkonomien har først lige fået fodfæste, og jeg glæder mig til at opleve den gavnlige effekt af den på fremtidens landsbyer; Virksomheder vil samle sig i klynger og dele kapacitet og ressourcer. Motivationen for at drive virksomhed i provinsen vil stige, når muligheden foreligger for at deles om transport, faciliteter, logistik, kantinedrift, rengøring og så videre. Privatpersoner vil dele viden og arbejdskraft, og delebiler er allerede en fast del af hverdagen. Ja måske vil det offentlige endda hoppe med på deleøkonomibølgen. Jeg drømmer om et sammenhold mellem lokalsamfundene, der bygger på disse nye initiativer; et bredt netværk af private, offentlige og virksomheder, der deler og samarbejder landsbyer imellem og er levende bevis på, at den grundlæggende tanke om foreningslivet som provinsens fundament tordner frem i et højere gear end det nogensinde før er set. Nye jobtyper vil opstå sideløbende med den teknologiske udvikling.

Et andet initiativ, der udgør en unik mulighed for provinsens udvikling, er selvkørende biler. Jeg forestiller mig en landsby med et energisk foreningsliv og en lang række sportstilbud til byens børn og unge. Hver torsdag kl 17:00 går pigen på 10 år til gymnastik i den lokale hal, som ligger syv kilometer væk. Mens mor og far er på vej hjem fra arbejde, sætter den unge pige sig ind i den selvkørende bil, som kører hende til gymnastik. Når hun er færdig til gymnastik, hentes hun igen af den selvkørende bil, og dagen efter gør hendes bror det samme.

“Den kritiske læser vil måske finde mit fremtidsscenarie for idealistisk. Det er det ikke.”

Den kritiske læser vil måske finde mit fremtidsscenarie for idealistisk. Det er det ikke. Men udfordringerne er mange, for alternativet kan lige så vel være, at familien flytter til en større by, hvor skole og fritidsaktiviteter er inden for gåafstand. Sådan kan det også løses. Endnu engang kunne man også tænke sig, at man politisk vil forhindre udviklingen. Tør man lade unge under 18 køre alene i en selvkørende bil? Men det handler om at se muligheder i udfordringerne. Vi skal tilføre de gode idéer indhold, så de kan føres ud i livet og bidrage til et fremtidsholdbart fundament for livet i landdistrikterne. Mulighederne eksisterer, men vi skal gribe dem, og dét kræver ildsjæle og velvilje. Men provinsens byggesten er netop ildsjæle og velvilje. Få ting kan måle sig med de frivillige kræfter, man ofte oplever i provinsen. Derfor er det altafgørende, at lokalmiljøet ikke fratages beslutningskompetencen, som vi desværre længe har oplevet en tendens til fra centralpolitisk hånd. Lokale beslutninger drøftes bedst lokalt. Jeg er ikke et øjeblik i tvivl om, at de lokale bedst selv ved, hvad der er behov for i deres områder. For netop den centralpolitiske hånd er en barriere for et afbalanceret Danmark. Se blot på diskussionen om statslige arbejdspladser. For mig er et af de vigtigste succeskriterier for udvikling og aktivitet i hele Danmark, at staten også drives fra hele Danmark. Jeg drømmer om, at der i fremtidens lokalsamfund bliver højt til loftet og plads til handlefrihed, aktivitet og udvikling. Heldigvis bremses den unødvendige centralisering af staten, som tidligere regeringer gennem årtier har gennemført. Staten decentraliseres, og det har vist sig at være en stor vinding for beskæftigelsen i provinsen – at vi derudover også oplever positive fordele såsom lavere sygefravær, billigere husleje, en højere loyalitet. Og udnyttelse af tomme bygninger er selvfølgelig yderligere bekræftelser i, at drift af staten absolut ikke bør være forbeholdt region hovedstaden.

Tilpasning er nøglen til lokalsamfundets overlevelse

Landbrug udgør en stor del af beskæftigelsen i landdistrikterne. Beskæftigelsen i Danmarks yderområder står derfor for skud og trues på livet af både befolkningsstrømningen fra land til by og udefra kommende konkurrence – ja, udfordringerne står klart. Men samtidig oplever vi en stigende tendens til, at danskerne efterspørger danske fødevarer af høj kvalitet, hvor fremstilling og bearbejdning skal fylde mindre til fordel for det naturlige og ubearbejdede. Dét kan kun falde i god jord på de danske landmænds marker. Her er en unik udviklingsmulighed, som giver konkurrencemæssige fordele til landbruget over andre fødevareudbydere. Igen vil jeg gerne understrege fremtidsmuligheden i udfordringen. Det er let at forestille sig landbrugets succes hos de mange mennesker, der holder af stenalderkost, raw food, økologi og plantebaseret mad.

På landet bliver jeg ofte imponeret af de små gårdbutikkers overlevelse. De små gårdbutikker, der byder på sommerens friske frugt og grøntsager eller specialprodukter af anden karakter, har overlevet i årevis og synes ikke umiddelbart presset af affolkningen. Det siger noget om potentialet i landbruget, at de små gårdbutikker får lov at bestå, mens tomme grillbarer forgår. For nyligt, da jeg passerede en af de små gårdbutikker, oplevede jeg hemmeligheden bag deres overlevelse. Ved siden af pengekassen hang et papskilt, hvorpå der stod, at man også kan betale med Mobilepay. Gårdbutikken sikrede sig således sin overlevelse ved at tilpasse sig tiden, det kontantløse samfund, og byde nye teknologiske tiltag velkommen. En højere udnyttelse af e-handel og at folk også vil kunne sidde hjemme og købe ind på landet, er i min optik det næste store fremskridt for gårdbutikkerne – også på vores småøer, som hele Danmark derved kan besøge fra deres computer. De der generelt sælger specialprodukterne skal gribe de mange

muligheder, præcis ligesom Dansk Minkpapir gjorde det og vi selv skal med samkørsel og selvkørende biler. Fremtiden er her – uanset om vi vil det eller ej. Derfor er det spild af kræfter at bekæmpe den. Ligesom det er spild af kræfter at tilføre kunstigt åndedræt til lokalsamfundene.

Kunstigt åndedræt er der ellers flere partier, der ofte blæser af deres lungers fulde kræft. Det sker desværre ofte i en misforstået omsorg for provinsen. F.eks. med forslag om at tilbyde private og virksomheder i landdistrikterne særlige statsfinansierede lånemuligheder.

Lige som vi troede, vi var ved at slippe af med skævvridningerne, pustes der igen liv i dem med sådanne forslag. Statsbanker er en skævvridning, og det vil kun medføre, at man deler Danmark op i et A og B hold, hvor landdistrikterne får dyrere lån end man får i resten af landet. Lad os nu gøre op med uligheden, så lokalsamfundene får samme vilkår som resten af landet. Det er da logisk, at hvis man først begynder at forskelsbehandle og tilbyde statsfinansierede lån, så vil bankerne læne sig tilbage og tænke, at hvis man er fra provinsen, så vil et lån være for risikabelt. Derudover siger konkurrencelovgivningen, at staten ikke må tilbyde lån, der kan konkurrere med private bankers lån. Det vil derfor betyde, at statslån til provinsen er dyre lån for at bo i provinsen. Løsningen er en hel anden. Regeringen har fjernet seksmåneders reglen og de firkantede regler om rådighedsbeløb. Nu skal der sikres endnu nemmere adgang til lån, ved at gøre hele Danmark til attraktive vækstområder.

“Min pointe er, at politiske og rigide særregler dræner provinsen.”

Min pointe er, at politiske og rigide særregler dræner provinsen. Fra Folketingets side er det altafgørende, at vi tilbyder en smidig og fleksibel lovgivning i stedet for at trække unødvendige lovkrav ned over hovedet på lokalsamfundene. Jeg er sikker på, de kan selv.

Jeg elsker provinsen. Jeg elsker at bo i provinsen. Det gør jeg, selv om jeg aldrig bliver ham der løber rundt med en Fjeldrøv på ryggen og en kikkert om halsen. Men provinsen er så meget andet end den stereotype italesættelse af folk, der mangler forståelse for os, der har en stor frihedstrang. Luft er meget anden end en kuling fra vest. Der tilbydes i provinsen meget mere luft i budgetterne. Luft der kan bruges på en ekstra rejse eller lækker bil. Til gengæld tilbydes der ikke så mange bekymringer i provinsen. Vi løser tingene selv, når man ikke centralt forhindrer det. Jeg drømmer om, at der i fremtiden findes moderne landdistrikter, der fortsat er drevet af lokale kræfter og engagement. Det kan man nemlig ikke betale sig fra.

Thomas Danielsen

Af Charlotte Albrectsen og Tyge Mortensen

Når borgerne HACKER landsbyen

- et nyt paradigme for lokale udviklingsplaner

Der er travlhed ved krystalkuglen til fremtidens samfund. Alle fornemmer, at der er noget i gære, men ingen aner, hvad udfaldet bliver. Nogle af dem, som råber højest, bruger udtryk som "den store omstilling", "kollaps af institutionerne" og "den 4. industrielle revolution, der ændrer ALT".

De fleste er enige om, at teknologien er ved at ændre de grundlæggende strukturer, vi har bygget vores samfund på siden slutningen af forrige århundrede, samtidig med at det repræsentative demokrati er udfordret mere end nogensinde før. Men ingen ved, om vi skal bygge videre på det vi har, udvikle nye strukturer med genbrug af de gamle foreningsprincipper, eller om den eksisterende samfundsmodel bliver disruptet og overtaget af en radikalt anderledes model, vi end ikke kan forestille os på nuværende tidspunkt.

Én ting er sikkert. Vi bliver nødt til at gøre noget - sammen. Et godt sted at starte er i de små overskuelige lokalsamfund. Her har lokale udviklingsplaner de sidste 10 år har været et middel til udvikling. Vores påstand er, at de holder ikke længere i deres hidtidige form. Det er tid til at afprøve nye modeller for udviklingsplaner, der involverer borgerne og skaber lokal handlekraft og styrkede fællesskaber.

I artiklen her præsenterer vi en sådan model. Før det sker, vender vi blikket mod lokale udviklingsplaner, sådan som de så ud fra år 2007 og frem, og vi opholder os ved det paradigmeskift, der aktuelt præger både den private og den offentlige sektor.

Lokale udviklingsplaner i tiden efter kommunalreformen

Den lokale udviklingsplan, forkortet LUP, har i de sidste mange år været et centralt redskab til landsbyudvikling. Ikke mindst efter at kommunalreformen i 2007 skabte behov for at få udviklet de nye storkommuner på alle niveauer. Med lokale udviklingsplaner kunne storkommunerne sikre, at deres strategiplaner hang sammen helt ned til lokalt niveau. Suzanne Eben Ditlevsen og Annette Aagaard Thuesen skriver i Drejebog for lokale udviklingsplaner i landdistrikterne (2015), at

> *LUP'en minder på mange måder om kommuneplanen. Begge planer er strategiske styringsværktøjer og aftalegrundlag for et afgrænset geografisk område og for en afgrænset tidsperiode. (Ditlevsen & Thuesen 2015: 5)*

Lokalsamfundene fik i mange kommuner tilbudt udarbejdelse af lokale udviklingsplaner. Landet over blev millioner af kroner brugt på opgaven. Måske også med bevidstheden om, at der skulle gøres noget ekstra for at fastholde den lokale sammenhængskraft. Udviklingsplanerne blev som regel udarbejdet af eksterne konsulenter, og adskillige konsulentvirksomheder opstod i perioden efter kommunalreformen på basis af bevillingerne til denne udviklingsopgave. Konsulenterne inddrog typisk lokale beboere i arbejdet med planerne gennem åbne dialogmøder eller en model, hvor man starter med åbne borgermøder, derefter nedsættelse af interessegrupper og dannelse af mindre arbejdsgrupper (Thuesen & Ditlevsen 2015: 30).

Fokus i de lokale udviklingsplaner, som blev udarbejdet i årene efter kommunalreformen, var på branding og bosætningsstrategier. Storkommunerne var i transformation fra små overskuelige "kuvøsekommuner" til globaliserede koncerner med store marketingbudgetter og interesse for innovation. Konkurrenterne var nabokommunerne, og kampen stod om tilflytterne og erhvervsudviklingen. Sådan var situationen indtil finanskrisen fra 2009 for alvor ramte kommunerne, hvorefter der skete en afmatning i de kommunale bevillinger til lokale udviklingsplaner.

Læser man udviklingsplanerne i dag, består de i grove træk af en 10 sider lang historisk opremsning af lokalsamfundets udvikling fra stenalderen til nu fulgt af 10 siders kortlægning af hvilke foreninger, institutioner, fester og faciliteter, området byder på. Til sidst optræder en række handlingsorienterede punkter i et kapitel om vision og ønsker. Den del fylder som regel kun en side. Eller for at citere en rapport fra Center for Landdistriktsforskning: "[M]ange af dem bliver for lange og beskrivende og for lidt handlingsorienterede" (Thuesen & Ditlevsen 2015: 13).

Disse udviklingsplaner er nu forældede. Det er vores erfaring, at mange af dem har gjort gavn lokalt ved at igangsætte nye aktiviteter eller skabe nye faciliteter. En del var af mere dokumenterende karakter og beskrev lokalområdets ressourcer. Og nogle blev ikke til meget andet end en fint trykt folder til skuffen.

Et igangværende paradigmeskifte

I kølvandet på finanskrisen tegner sig konturerne af et paradigmeskift, som omfatter både den offentlige og private sektor og berører bl.a. styring, ledelse og synet på borgerne/forbrugerne og deres rolle.

Inden for den private sektor er traditionelle styringsformer blevet udfordret af globaliseringen og digitaliseringen, hvilket har skabt et fokus på nye forretningsmodeller og kontinuerlig innovation. Her bliver forståelsen af forbrugerne og deres skiftende behov og præferencer central, og forbrugerne inddrages som medskabere i innovationsprocesser, der betegnes som åben innovation, co-creation og brugerdreven innovation (Bason 2016).

En tilsvarende bevægelse ses inden for det offentlige område. Økonomisk afmatning som følge af finanskrisen, centralisering af funktioner og magt samt en stigning i kompleksitet i udfordringer har banet vejen for et paradigmeskift fra New Public Management til New Public Governance. Fra målstyring til tværgående samarbejde (Andersen & Espersen 2017). "Wicked problems" søges løst gennem samskabelse og samproduktion (co-production på engelsk), forklarer Linda Lundgaard Andersen og Helle Hygum Espersen (2017):

> *I New Public Governance er det i selve deltagelsen af borgere og interessenter, at der skabes viden og ressourcer og demokratisk legitimitet, og dette er dermed selve forudsætningen for at kunne skabe resultater. (Andersen & Espersen 2017: 111)*

Ligesom forbrugeren i den private sektor betragtes borgeren i offentlig sammenhæng som ekspert i egne erfaringer og her bliver borgeren en aktiv medproducent af løsninger.

Den private og den offentlige sektor deler ifølge Lone Bak Strandgaard (2016) en postmoderne tilgang til innovation, hvor innovation ses som en kollaborativ proces. Om denne tilgang skriver hun:

> *Et centralt element ved organiseringen af innovation bliver derfor etableringen af samarbejdsrelationer mellem forskellige aktørgrupper. Medarbejdere, ledere, politikere, private virksomheder samt individer og organisationer i civilsamfundet kan alle bidrage i form af deres interesser, erfaringer eller fagprofessionelle tilgange. (Strandgaard 2016: 75)*

For landsbyudvikling betyder dette paradigmeskifte, at fokus bliver flyttet fra et produktorienteret syn på udviklingsplanen, hvor udviklingsplanen ses som et centralt styringsinstrument, til et processuelt syn på udviklingsplanen, hvor det centrale er det samarbejde og fællesskab, som opbygges i forbindelse med arbejdet med udviklingsplanen.

Model for en samskabt, borgerdrevet lokal udviklingsplan

I det følgende præsenterer vi en model for, hvordan samskabende landsbyudvikling kan foregå gennem produktionen af en borgerdrevet lokal udviklingsplan. Modellen er udviklet i Rudme, en landsby i Faaborg-Midtfyn Kommune, som vi indledningsvist vil præsentere. Dernæst følger en præsentation af modellen samt beskrivelser af de elementer, den består af.

Setting: Landsbyen Rudme

Rudmes ca. 500 beboere er fordelt på fem små gamle landsbyflækker, en lille friskole, børnehave, vuggestue, en fodboldbane, en rideklub, et trinbræt til toget, en landsbymusikscene og en kirke. Her er hverken butikker, idrætsfaciliteter, større erhverv, centralt torv eller rigt foreningsliv. Landsbysamfundet fremstår diffust med friskolen som den centrale institution, der giver navn til sit nærsamfund.

Rudme har ikke før fået udarbejdet en udviklingsplan. Da nabosognene for år tilbage fik udarbejdet lokale udviklingsplaner, frabad Rudmes borgere sig, hvad de oplevede som at blive dikteret ovenfra af en plan. Afvisningen af udviklingsplanen er karakteristisk for landsbyen, der rummer mange kunstneriske og musiske personligheder og idémagere. Men Rudme er ramt af det, andre lokalsamfund også rammes af: kommunale nedskæringer og afmatning i foreningslivet. Eksempelvis har den lokale idrætsforening efter sit 150 års jubilæum i 2016 overvejet at nedlægge sig selv. Simpelthen fordi aktivitetsniveauet var blevet for lavt og frivilligheden omkring det traditionelle foreningsarbejde manglede. Man søgte i Rudme lokalsamfund længere væk for at få tilfredsstillet behovet for de traditionelle idrætter.

På den baggrund har Rudme Lokalråd taget initiativ til udarbejdelse af en lokal udviklingsplan. Den skal dels fungere som udgangspunkt for dialog med kommunen, og dels skal den samle lokalsamfundet om en fælles retning og afklaring af hvordan man ønsker fremtidens Rudme skal være at leve i.

En model med tre aktiviteter

I samarbejde med en ekstern konsulent[1] har Rudme Lokalråd grebet arbejdet med en udviklingsplan an gennem tre aktiviteter: 1) crowdsourced dataproduktion, 2) kollektiv idéudvikling og 3) fælles produktion af udviklingsplan.

---

[1] Artiklens ene medforfatter, Charlotte Albrechtsen, der i sin konsulentvirksomhed Tovejs udvikler og undersøger metoder til samskabelse og co-creation.

Det samlede proces er sammensat med inspiration fra design thinking. Design thinking er en innovationsmodel, hvor en indledende undersøgende fase efterfølges af en problemdefinerende fase. Herpå følger en idégenerende fase, en prototype-byggende fase og en testfase (se fx Brown & Wyatt 2010). Illustrationen herunder viser, hvordan aktiviteterne i Rudme korresponderer med elementerne i en design thinking-proces.

Styrken ved design thinking ligger i vores optik i modellens vægtning af åben, eksplorativ undersøgelse og analyse forud for produktionen af en løsning, så løsningen bliver baseret på en forståelse for det felt, den skal fungere i.

Processen i Rudme er borgerdrevet i alle faser. Det adskiller den både fra typiske design thinking-processer, hvor designere eller andre fagpersoner spiller en større rolle (jf. Bason 2016), og fra den mere konsulentdrevne tilgang til lokalplansudvikling, som dominerede i årene efter kommunalreformen. At processen er borgerdrevet i alle faser vil sige, at dataproduktion udføres af og involverer borgere; at borgere udvikler ideer sammen, og at borgere i fællesskab producerer en udviklingsplan. Her er vel at mærke tale om borgere i alle aldre fra skolebørn på 5. klassetrin til pensionister, som det vil fremgå af det følgende.

At processen er borgerdrevet, gør den til et eksempel på det, Jens Pedersen-Ulrich (2016) kalder faciliterende samskabelse, og som bl.a. er defineret ved, at initiativet til samskabelse tages af borgere, virksomheder eller civilsamfundsmæssige organisationer, der interagerer med hinanden i netværkslignende organiseringsformer.

De tre aktiviteter som indgår i arbejdet med udviklingsplanen er vist i tabellen herunder, hvor borgernes rolle i aktiviteterne samt aktiviteternes output også fremgår. I de følgende afsnit beskrives aktiviteterne én for én.

	Aktivitet	Deltagere	Output
1	Crowdsourced dataproduktion gennem antropologisk inspireret mini-feltstudium	Borgere (børn) som medforskere Borgere (voksne) som informanter	Data om borgernes oplevelse og brug af landsbyen og om deres drømme for landsbyens fremtid
2	Dataforankret kollektiv idéud-vikling gennem dialogspil	Borgere (voksne) som analytikere og idémagere	Udvælgelse og prioritering af data Værdibeskrivelse og fremtidsideer
3	Produktion af udviklingsplan gennem backcasting ved et landsby-hackathon	Borgerne (børn og voksne) som fremtidsmagere	Etablering af fremtidsbillede og en plan for at realisere det

Aktivitet nr. 1: Crowdsourced dataproduktion gennem mini-feltstudium

Den første aktivitet blev gennemført i samarbejde med Rudme Friskole, der tilbyder undervisning til børn fra 0. til 7. klassetrin. Børn fra de tre ældste klassetrin blev af den eksterne konsulent instrueret i at

- interviewe voksne i landsbyen om deres bevæggrunde til at bo i netop Rudme og deres syn på fordele og ulemper ved at bo i landsbyen (5. klassetrin)
- kortlægge voksnes færd i og omkring området i løbet af ét døgn (6. klassetrin)
- skrive fortællinger om Rudmes fremtid sammen med en voksen fra området (7. klassetrin)

Metoderne er inspireret af antropologiske feltarbejdsmetoder, som bruges til at komme tæt på menneskers livsverden og adfærd. I Rudme ønskede vi at få indblik i beboernes oplevelser af at bo i Rudme, deres bevægelsesmønstre i området og deres fremtidsdrømme for landsbyen. Indblik, der koncentrerede sig om nutiden og fremtiden, og som især var interessante, når de blev sammenholdt, så mønstre og afvigelser blev synlige.

Børnene blev bedt om at bruge én time hver især på opgaven, der skulle løses individuelt af barnet og en medvirkende voksen - fx en forælder eller en nabo. Tilgangen kan kaldes dobbeltinddragende, idet konsulenten inddrog en gruppe borgere (børnene) i at inddrage en anden gruppe (de voksne). Den kan også betegnes som en slags crowdsourced dataproduktion, hvor konsulenten outsourcer dataproduktionen til et netværk af mennesker - i dette tilfælde skolebørn.

Vi vil fremhæve to fordele ved den anvendte tilgang: For det første at den muliggjorde indsamling af en stor mængde data for relativt få ressourcer. Og for det andet at den involverede en flok børn og voksne fra landsbyen, der dermed fik medejerskab over projektet og forankrede det blandt lokale beboere. En ulempe ved tilgangen er, at datakvaliteten bliver ujævn, fordi data produceres af personer, der ikke er skolet heri.

15 børn afleverede en rapport eller en fortælling, hvilket vil sige, at i alt 30 borgere fra Rudme var involveret i dataproduktionen. Resultatet blev brugt som afsæt for aktivitet nr. 2: idéudvikling.

Aktivitet nr. 2: Dataforankret kollektiv idéudvikling gennem dialogspil

Den anden aktivitet blev gennemført som en workshop, hvor 10 voksne Rudmeborgere deltog. Deltagerne spændte aldersmæssigt fra de sene teenageår til pensionsalderen. Aktiviteten byggede ovenpå aktivitet nr. 1: Ved workshoppen fik de 10 deltagere til opgave at udvikle fremtidsscenarier for Rudme ved at udforske, diskutere og kombinere data, som blev indsamlet i forbindelse med aktivitet nr. 1. Det skete ved hjælp af et dialogspil til idéudvikling (Albrechtsen 2016), som var specialfremstillet til formålet.

Helt specifikt skulle workshoppens deltagere forholde sig til 75 kort med brudstykker af data i form af tekst eller billeder (se billeder). Deltagerne blev opfordret til at moderere datakortene efter behov, fx ved at tilføje ord, og selv fremstille nye kort, hvis de savnede elementer til de scenarier, de skulle skabe.

Spilformatet var valgt for at gøre det muligt for at deltagerne at interagere med data på en nem, sjov og ikke-tidskrævende måde. Datakortene sikrede, at ideerne ikke blev grebet ud af den blå luft, men tog afsæt i noget, nogen i landsbyen havde sagt, gjort eller tænkt. Desuden hjalp spilformatets kombination af leg og regler idéudviklingen på vej ved at ophæve hverdagens praktiske begrænsninger samt forbyde censurering af ideer.

Resultatet af spillet var seks fremtidsscenarier. En analyse af de kort, som indgik i scenarierne, blev brugt til at formulere en værdierklæring for Rudme, der blev præsenteret ved et senere møde mellem borgere i Rudme og politikere fra Faaborg-Midtfyn Kommune.

Aktivitet nr. 3: Produktion af udviklingsplan gennem backcasting ved et landsby-hackathon

Tredje og sidste aktivitet i forløbet udgøres af et landsby-hackathon, hvor en udviklingsplan produceres ved hjælp af procesmetoden backcasting.

Et hackathon er en begivenhed af maraton-længde (deraf endelsen "-athon"), hvor en større gruppe mennesker sammen udvikler ("hacker") prototyper eller koncepter. Formatet stammer fra it-verdenen og bruges nu i mange andre brancher[2] - os bekendt dog hidtil ikke i en hyperlokal kontekst som en landsby. Et landsby-hackathon er et hackathon, der foregår i en landsby med deltagelse af lokale beboere, og hvor det, der hackes eller udvikles, er selve landsbyen. Ved et landsby-hackathon inviteres hele landsbyen således med til at lave en udviklingsplan for området.

Hackathonformatet er valgt for at skabe en sjov, intens og social begivenhed, som også appellerer til de unge beboere. Vi ser de unge som vigtige deltagere i en dialog om landsbyens fremtid, fordi landsbyens levedygtighed bl.a. afhænger af, at den fremover kan tiltrække og fastholde borgere fra denne generation.

---

[2] Fx afholdt Region Sjælland i 2013 og 2014 sundhedshackathons, hvor patienter, sundhedsfaglige, virksomheder, studerende og kreative hoveder henover to dage udviklede innovative løsninger på specifikke problemer.

Konkret skal hackathonet forløbe over en weekend, og for at gøre det muligt for flest muligt at deltage er arrangementet modulopbygget. Borgerne kan tilmelde sig et eller flere moduler, der hvert varer mellem 1,5 og 3 timer. Hackathonet gør således brug af sværmprincippet, hvor forskellige grupper skiftes til at arbejde med ideerne (Cao & Conway 2016).

Ved hackathonet vil metoden backcasting blive benyttet til at etablere et fælles fremtidsbillede og dernæst arbejde sig trin for trin tilbage mod nutiden. Metoden er udviklet på University of Waterloo, Canada, og i Danmark introduceret af bl.a. Selskabet for Fremtidsforskning. Den hviler på den antagelse, at fremtiden ikke skal forudses, men skal skabes. Metoden indebærer, at deltagerne ser forskellige valgmuligheder (kaldet "fremtidsviften"), træffer et valg og handler derefter (Jansen 1999).

Deltagerne opfordres til at udtrykke sig så visuelt som muligt i deres beskrivelser af fremtidsbilledet og trinnene herfra og tilbage til nutiden. Hele processen dokumenteres via film og billeder, og efter hvert modul lægges resultatet på en Facebookside oprettet til formålet. De visuelle beskrivelser (borgernes egne og materiale fra Facebooksiden) kan efterfølgende samles og bearbejdes til en udviklingsplan.

På vej mod en ny deltagerkultur

Vi har i denne artikel præsenteret en ny model til udarbejdelse af lokale udviklingsplaner, som vi karakteriserer som samskabte og borgerdrevne. En model, som skriver sig ind i aktuelle tendenser med co-creation, samskabelse og samproduktion - centrale praksisser i det paradigmeskifte, vi efter alt at dømme befinder os midt i.

Tabellen herunder viser, hvordan de samskabte, borgerdrevne lokale udviklingsplaner adskiller sig fra de lokale udviklingsplaner, som blev fremstillet i årene efter kommunalreformen.

	Lokale udviklingsplaner i årene efter kommunalreformen	Samskabte, borgerdrevne lokale udviklingsplaner anno 2017
Funktion	Styringsinstrument	Styrkelse af fællesskabet og dets evne til at samarbejde
Fokus er på	Produkt: udviklingsplanen	Proces: opbygning af fællesskab gennem samarbejdet om udviklingsplanen
Drivende kraft	Konsulent	Borgere i alle aldre
Hovedvægt på	Beskrivelser af status quo	Vision og ideer

Den præsenterede model består af tre aktiviteter: crowdsourced dataproduktion, kollektiv idéudvikling og produktion af en udviklingsplan ved et hackathon. Aktiviteterne er tilrettelagte, så borgere lige fra skole- og til pensionsalderen kan deltage og endda spille vitale roller.

Vi vurderer, at den brede deltagelse er af afgørende betydning, hvis de lokale udviklingsplaner skal have transformativt potentiale. Det er vigtigt, at den helt unge generation er med til at definere, hvordan en attraktiv og tidssvarende landsby ser ud, nu og i fremtiden. Det er vigtigt, at de ældre byder ind med deres lokalkendskab og forestillinger om den gode landsbyalderdom. Det er vigtigt, at beboere midt i livet formulerer visioner for en landsby, der formår at fastholde børnefamilier og skatteydere i området. Når de forskellige grupper byder ind gennem deres deltagelse i udviklingsprocessen, udvikler de ikke bare landsbyen som sted, de forandrer også kulturen på stedet. De skaber en deltagerkultur præget af lokal handlekraft og fællesskab.

Ledelsesguruen Peter Drucker har angiveligt udtalt, at "kultur spiser strategi til morgenmad". Med det menes, at en strategi kan ikke i sig selv forandre en virksomhed, men tværtimod kuldsejle, hvis den clasher med virksomhedens kultur. Det samme gælder i landsbyerne. En lokal udviklingsplan kan ikke i sig selv forandre et lokalområde; den kan tværtimod blive "spist" af den lokale kultur, så den aldrig bliver andet end en fin trykt folder i skuffen. En lokal kultur kan til gengæld udvikle et lokalområde.

Vi ser de små, overskuelige lokalsamfund som oplagte øvebaner for en ny deltagerkultur. Og vi tror på, der er behov for en sådan kultur. Som vi skrev indledningsvist, vakler strukturerne i vores samfund. Blandt andet er den demokratiske og tillidsbaserede kultur, vi kender, under pres, og tilliden til magthaverne har aldrig været lavere (Radius Kommunikation 2016). At sætte fokus på genopbygning af den lokale sammenhængs- og skaberkraft er at tro på, at vi herfra kan få udviklet fremtidens samfund. At bruge et gammelkendt redskab - udviklingsplanen - på en ny måde er i sin yderste konsekvens en genopbygning af vores samfund nedefra.

Litteratur

Agger, A., & Tortzen, A. (2015). Forskningsreview om samskabelse. UC Lillebaelt. http://samskabelse.ucl.dk/files/2015/02/forskningsreview-om-co-production_samlet-udgave-at-aa-at07115-2.pdf (tilgået april 2017)

Albrechtsen, C. (2016). Dialogspil til idéudvikling. Tovejs. http://tovejs.dk/tovejs-tilbyder/dialogspil-til-ideudvikling/ (tilgået april 2017)

Andersen, L. L., & Espersen, H. H. (2017). Samskabelse, samproduktion og partnerskaber-teoretiske perspektiver. In Partnerskaber Og Samarbejder Mellem Det Offentlige Og Civilsamfundet. Socialstyrelsen.

Bason, C. (2016). Form fremtiden: Designledelse som innovationsværktøj. Gyldendal A/S.

Brown, T., & Wyatt, J. (2010). Design thinking for social innovation. Development Outreach, 12(1), 29-43.

Cao, J. & Eileen C. (2016). To solve major UX problems, try a swarm session. Fast Company - CO.DESIGN. https://www.fastcodesign.com/3060744/to-solve-major-ux-problems-try-a-swarm-session (tilgået april 2017)

Ditlevsen, S. E., & Thuesen, A. A. (2015). Drejebog for lokale udviklingsplaner i landdistrikterne.

Jansen, T. B. (1999). Backcasting som beslutningsværktøj. Futuriblerne 27(1), 4-8. http://artikelbibliotek.fremtidsforskning.dk/?page_id=2515 (tilgået april 2017)

Pedersen-Ulrich, J. (2016). Samskabelse-en typologi. Clou Skriftsserie. https://www.ucviden.dk/ws/files/34461110/Jens_Ulrich_2016_Samskabelse_en_typologi_CLOU_skriftsserie.pdf (tilgået april 2017)

Radius Kommunikation (2015). Danskernes tillid til politikerne sætter ny bundrekord. http://radiuskommunikation.dk/wp-content/uploads/2015/11/Danskernes-tillid-til-politikerne-s%C3%A6tter-ny-bundrekord1.pdf (tilgået april 2017)

Strandgaard, L.B. (2016): På sporet af innovation - nye teknologiske realiteter for organisationen og dens omverden. Institut for Samfundsvidenskab og Erhverv, Roskilde Universitet

Thuesen, A. A., & Ditlevsen, S. E. (2015): Lokale udviklingsplaner for landdistrikterne: eksempler fra to kommuner. Esbjerg: Syddansk Universitet, Center for Landdistriktsforskning. (CLF Report ; Nr. 2015, Vol. 46).

Futuriblen ”Fremtidens Landsbyer I+II” er udkommet 2016 og 2017 med fremtidsvisioner, analyser og tolk-ninger fra 32 fremtidsforskere:

Redaktør:
Tyge Mortensen, Selskab for Fremtidsforskning

DEL II:
Jeppe Høst, Oxford Reseach
Roger Buck, Danmark Medie- og Journalisthøjskole
Lise Lyck, CBS
Egon Noe, Center for Landdistriksforskning
Anders Bune, Fjaltring
Tove Marquardsen, Lønstrup
Torben Stjernholm, Nordøstfalsters Fremtidsforening
Connie Skovbjerg, Sønderborg kommune
Kirsten Mailling Olsen, MallingO
Kjeld Hansen, Landsbyerne i Danmark
Thomas Danielsen, Udvalget for Landdistrikter og Øer
Charlotte Albrectsen, Tovejs
Tyge Mortensen, Rudme

DEL I:
Johannes Nørgaard Frandsen, SDU
Søren Hermansen, Samsøe Energi Akademi
Kaare Dybvad, Folketinget
Niels Aagaard, Landsforeningen for Økosamfund
Carsten Hendricksen, Københavns Universitet
Jonas Kroustrup, Resilient Vejle
Bodil Ludvigsen, Københavns Universitet
Steffen Damsgard, Landdistrikternes Fællesråd
Hjortur Smarason, The International Placebranding Panel
Jacob Antvorskov, Vallekilde
Henning Otte Hansen, Københavns Universitet
Jesper Bo Jensen, Center for Fremforskning
Anders Brandt, Sønderborg kommune
Hanne Tanvig, Københavns Universitet
Jørgen Møller, Ålborg Universitet
Finn Slumstrup/Viggo Mortensen, Oprør fra udkanten
Roger Matthiesen, Folketinget
Vita Andreassen, Kirken på landet, Fyns Stift

HOMMEL grafik
Grafisk design og layout af Hommel Grafik.
Kreative løsninger inden for tryksager og web.
Se mere på www.hommelgrafik.dk